

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

Anna Břenková

Nepříčetnost

Srovnání české a americké právní úpravy

Diplomová práce

Praha, září 2019

Katedra trestního práva

Vedoucí: Prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc

Prohlášení

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 195 360 znaků včetně mezer.

V Praze dne 1. září 2019

Anna Břenková

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla vyjádřit své díky vedoucímu mé diplomové práce prof. JUDr. Jiřímu Jelínkovi, CSc., a to především za zevrubnou přípravu trestním právem, cenné rady, vsřícný přístup, i pohotové odpovědi na všechny mé dotazy.

V neposlední řadě bych ráda také poděkovala své rodině a přátelům, kteří nyní mají velmi rozšířené povědomí o právní úpravě institutu nepřičetnosti v různých jurisdikcích, a to za jejich nekonečnou trpělivost a podporu.

Obsah

ÚVOD.....	6
1 KRÁTKÝ EXKURZ DO VELKÝCH PRÁVNÍCH SYSTÉMŮ.....	10
1.1 KONTINENTÁLNÍ PRÁVNÍ SYSTÉM.....	10
1.2 ANGLOAMERICKÝ PRÁVNÍ SYSTÉM.....	12
1.3 SPOJENÉ STÁTY AMERICKÉ	14
1.3.1 FEDERALISMUS A SYSTÉM PRÁVA.....	14
1.3.2 DĚLBA MOCI.....	15
1.3.3 SOUDNÍ SYSTÉM	17
1.3.4 KONCEPCE TRESTNÍHO PRÁVA USA	18
1.3.5 MODELOVÝ TRESTNÍ ZÁKONÍK	21
1.4 ČESKÁ REPUBLIKA.....	22
1.4.1 PRÁVNÍ ŘÁD ČESKÉ REPUBLIKY	22
1.4.2 TRESTNÍ PRÁVO V PRÁVNÍM ŘÁDU ČR	23
2 POJETÍ TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI V ČR A USA	26
2.1 POJETÍ TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI V ČESKÉ REPUBLICE	26
2.1.1 TRESTNÝ ČIN V ČR.....	27
2.1.2 TYPOVÉ ZNAKY	27
2.1.3 OBECNÉ ZNAKY.....	29
2.1.4 KLASIFIKACE TRESTNÝCH ČINŮ.....	30
2.1.5 OKOLNOSTI VYLUČUJÍCÍ PROTIPRÁVNOST VS. ZÁNİK TRESTNOSTI	31
2.2 KONSTRUKCE TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI V USA.....	32
2.2.1 OBRANY (DEFENSES)	32
2.2.2 DŮKAZNÍ BŘEMENO	33
2.2.3 POJETÍ TRESTNÉHO ČINU V USA	34
2.3 ZNAKY TRESTNÉHO ČINU DLE COMMON LAW.....	36
2.3.1 ACTUS REUS	36
2.3.2 MENS REA.....	37
2.3.3 KLASIFIKACE TRESTNÝCH ČINŮ.....	39
2.3.4 PLNÁ TRESTNÍ ODPOVĚDNOST	39
3 INSTITUT NEPŘÍČETNOSTI.....	41
3.1 INSTITUT NEPŘÍČETNOSTI V PRÁVNÍM ŘÁDU ČR	41
3.1.1 KRITÉRIA NEPŘÍČETNOSTI:.....	42
3.1.2 BIOLOGICKÁ KRITÉRIA.....	42
3.1.3 TRESTY A OCHRANNÁ OPATŘENÍ	46
3.1.4 NEPŘÍČETNOST V TRESTNÍM ŘÍZENÍ.....	47
3.2 INSTITUT NEPŘÍČETNOSTI V PRÁVNÍM ŘÁDU USA	49
3.2.1 TESTY NEPŘÍČETNOSTI V HISTORICKÉM A PRÁVNÍM KONTEXTU.....	51
3.2.2 DUŠEVNÍ NEMOC VS. NEPŘÍČETNOST	53
3.2.3 TESTY NEPŘÍČETNOSTI.....	54
3.2.4 TEST NEODOLATELNÉHO NUTKÁNÍ/ TEST NEKONTROLOVATELNOSTI	55
(IRRESISTIBLE IMPULSE OR CONTROL TEST).....	55
3.2.5 TEST DLE MODELOVÉHO TRESTNÍHO ZÁKONÍKU (ALI TEST).....	57
3.2.6 DURHAMŮV TEST (PRODUCT TEST)	58
3.2.7 FEDERÁLNÍ TEST	59
3.2.8 PROCESNÍ RÁMEC	62

3.2.9	VINNÝ, ALE DUŠEVNĚ NEMOCNÝ (GUILTY BUT MENTALLY ILL).....	69
3.2.10	ZRUŠENÍ INSTITUTU NEPŘÍČETNOSTI	70
4	KOMPARACE INSTITUTU NEPŘÍČETNOSTI V PRÁVNÍCH ŘÁDECH ČR A USA.....	72
4.1	KOMPARACE VELKÝCH PRÁVNÍCH SYSTÉMŮ.....	72
4.2	KOMPARACE TRESTNÍ ODPOVĚDNOSTI A POJETÍ TRESTNÉHO ČINU	73
4.3	KOMPARACE OKOLNOSTÍ VYLUČUJÍCÍCH TRESTNÍ ODPOVĚDNOST A ZÁNİK TRESTNOSTI.....	77
4.4	KOMPARACE DEFINICE NEPŘÍČETNOSTI DLE TZ A TESTŮ NEPŘÍČETNOSTI.....	80
4.5	KOMPARACE PROCESNÍHO RÁMCE.....	84
4.6	ABOLICE	86
5	ZÁVĚR	88

Úvod

Jen nemnoho institutů trestního práva vyvolává takové diskuse jako právě institut nepřičetnosti. Zčásti proto, že pachatelé stížení duševní poruchou často páchají činy, jenž přitahují mediální pozornost, a zčásti kvůli jeho nepochopení laickou veřejností v kontextu trestního práva. Svoji roli zde hraje také fakt, že u nepřičetnosti se právo střetává s medicínou, a stává se tak mostem mezi dvěma zcela odlišnými „světy“. Na jedné straně stojí touha společnosti po potrestání pachatele, na druhé zase vědomí, že uložení trestu osobě stížené duševní poruchou namísto cílené psychiatrické léčby by nebylo zcela vhodné. Trest totiž nemá sloužit jako pouhá odplata za spáchané zlo, má také přispívat k převýchově pachatele, jeho začlenění zpátky do společnosti a v neposlední řadě také k odstrašení potenciálních pachatelů. Osoba, která v důsledku duševní poruchy není schopná rozpoznat škodlivost svého jednání nebo takové jednání korigovat, si nezaslouží trest, ale léčbu.

Právo reflektuje existenci duševní poruchy a její vliv na lidské jednání již od svých prvopočátků, a v té či oné podobě existuje v mnoha právních řádech, byť mnoho států institut nepřičetnosti nahradilo či zcela zrušilo. Rozdíly v přístupu pragmatického práva v různých zemích k těm vědním disciplínám, jež se zabývají mechanismy probíhajícími uvnitř lidské mysli, může být velmi zajímavé sledovat, a to je i jedním cílů této práce.

Tato diplomová práce je zaměřena na komparaci institutu nepřičetnosti, přesněji řečeno pojetí nezaviněné nepřičetnosti s důrazem na hmotněprávní stránku, v české a americké právní úpravě. Jelikož se jedná o právní úpravy ze zcela odlišných právních systémů, cílem této práce není zpracovat vyčerpávající výčet všech aspektů institutu nepřičetnosti, včetně obecných charakteristik duševních chorob, ze kterých může nepřičetnost pramenit. Mou ambicí je spíše zachytit podstatu institutu nepřičetnosti ve světle obou právních kultur a podrobit ji kritické analýze.

Tato práce je rozdělena na čtyři velké kapitoly, které se dále dělí na jednotlivé podkapitoly. Aby bylo možné komplexně analyzovat institut nepřičetnosti, je nutné jej nejprve zasadit do kontextu velkých právních systémů, ze kterých vybrané právní úpravy pramení a představit pilíře, na nichž dané právo stojí. První kapitola tedy bude věnována kontinentálnímu a angloamerickému systému práva. Nastíněn bude také právní řád České republiky a právní systém ve Spojených státech, a to včetně koncepce práva trestního. Pro potřeby této práce je třeba osvětlit především americký právní systém, jelikož vzhledem k federalismu je zde právní úprava napříč Spojenými státy velmi rozmanitá. Z tohoto pohledu zaujímá výsadní postavení

Modelový trestní zákoník, který většina států alespoň zčásti zapracovala do svých trestních kodexů a z něhož bude tato práce vycházet.

Druhá kapitola se zabývá konstrukcí trestní odpovědnosti a vymezení trestného činu v obou zemích. V české právní úpravě bude pozornost zaměřena především na vymezení jednotlivých znaků trestného činu, tedy znaků typových a obecných, stejně tak jako na významu jednotlivých prvků zakládajících trestní odpovědnost. V části zabývající se americkou právní úpravou bude představeno jak pojetí trestní odpovědnosti dle zmíněného Modelového trestního zákoníku, tak dle common law, tedy práva, ze kterého se angloamerický systém vyvinul. V neposlední řadě je třeba také uvést okolnosti, jenž dané právní řády považují za příčiny, které trestní odpovědnost vylučují. Tato část práce je nezbytným předpokladem pro samotnou komparaci, jelikož příčetnost, resp. nepřičetnost má ve vztahu ke konstrukci trestní odpovědnosti v obou právních úpravách odlišné postavení.

Třetí kapitola se zabývá samotným institutem nepřičetnosti. Z české právní teorie budou vymezena především tzv. kritéria nepřičetnosti, která slouží pro zhodnocení nepřičetnosti pachatele. Dále bude rozebrán význam pojmu duševní porucha jak z lékařského, tak z trestněprávního pohledu. Byť procesní stránka nepřičetnosti není z důvodu dodržení rozsahu diplomové práce jejím předmětem, i tato bude v krátkosti zachycena, jelikož dle common law je institut nepřičetnosti procesní, resp. důkazní otázkou. Z pohledu americké právní teorie jsou stěžejní především tzv. testy nepřičetnosti na jejichž základě je nepřičetnost zjišťována v řízení před soudem. Tyto testy budou vymezeny nejenom na základě své definice, ale součástí bude i jejich objektivní kritika.

Poslední kapitolou je samotná komparace institutu nepřičetnosti ve světle obou právních kultur, včetně návrhů de lege ferenda pro českou právní úpravu. Na základě zde uvedených informací budou obě právní úpravy podrobeny komparativní analýze s cílem vystihnout zásadní rozdíly či similarity. Pozornost bude věnována především jednotlivým prvkům trestní odpovědnosti a jejich významu ve vztahu k nepřičetnosti, testům nepřičetnosti a jejich vztahu ke konstrukci trestní odpovědnosti a v neposlední řadě také postavení institutu nepřičetnosti v rámci trestního práva.

Závěrem se pak ohlédnu za tím, zda byl cíl této práce naplněn, tedy zda byly identifikovány zásadní rozdíly v pojetí této trestní problematiky, a na základě zjištěných faktů, zhodnotím vhodnější právní úpravu.

Cílem této práce je tedy vymezení a následná analýza institutu nepřičetnosti v rámci právních řádů obou zemí a jejich následná komparace, včetně návrhů de lege ferenda pro českou právní úpravu. Vzhledem k faktu, že téma nepřičetnosti je samo o sobě velmi obsáhlé, nebudu se pro účely této diplomové práce věnovat zmenšené příčetnosti, trestnému činu opilství, ani

nepříčetnosti u mladistvých, které jsou sice s institutem nepříčetnosti úzce spojeny, nicméně jejich úprava je v obou právních kulturách speciální a značně rozsáhlá. Není-li uvedeno jinak, platí, že všechny překlady jsou vlastní.

„Actus non facit reum nisi mens sit rea.“¹

¹ Samotné jednání nečiní člověka vinným, pokud ovšem nejednal se zlým úmyslem.

1 Krátký exkurz do velkých právních systémů

Abyste bylo možné objektivně porovnat institut nepřičetnosti zakotvený v různých právních úpravách, jenž pocházejí ze dvou zcela odlišných právních kultur, je třeba jej nejdříve zasadit do kontextu právních systémů, ve kterých se formovaly. Pro účely této práce pak bude nastíněna koncepce dvou velkých právních systémů, a to kontinentálního právního systému, ze kterého vychází český právní řád, a angloamerického systému, ve kterém má své kořeny americké common law.

1.1 Kontinentální právní systém

Kontinentální právní systém se skládá z právních řádů různých států kontinentální Evropy a jejich bývalých kolonií. Tento systém, označován také jako „Civil law“, vznikl ve Francii na základě recepcí římského práva a má tak své kořeny v kontinentální Evropě. Cestou kolonizace se pak dostal i mimo evropský kontinent, například do Latinské Ameriky, částí Afriky či Asie. Jedním ze společných prvků jednotlivých právních řádů kontinentálního systému je struktura právních řádů vycházející z římského dualismu práva, tedy rozlišování práva na právo soukromé a veřejné.²

Dalším výrazným rysem je, že je postaven na právu psaném (*lex skripta*), kdy základním pramenem práva je právní akt, případně normativní právní smlouva. Relevantním pramenem práva je pak i právo soudcovské, v našich zeměpisných šířkách se však používá spíše pojem ustálená judikatura, kdy soudce právo nalézá, ale nevytváří jej. Kontinentální systém práva sice ve své ryzí podobě soudcovskou tvorbu práva odmítá, nicméně v mnoha zemích, včetně Francie, která svým Code Civil z roku 1804³ ovlivnila mnoho států při rozvoji jejich právních řádů, hraje rozhodování především vyšších soudů velkou roli při utváření práva a stává se tak subsidiárním pramenem práva.⁴ Judikatura tedy klade jakési limity na soudní rozhodnutí, v rámci kterých se soudce sice může od ustálené judikatury odchýlit, ale je třeba zachovat určitou míru racionality, koherence a konzistence s právem v širším slova smyslu. Z důvodu

² KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy: úvod do srovnávací právní vědy*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1996, s. 112.

³ ADAMOVIČ, K. a kol.: *Dějiny evropského kontinentálního práva*. Linde Praha a.s. Právnické a ekonomické nakladatelství a knihkupectví Bohumily Hořínkové a Jana Tuláčka, 2004, s. 346.

⁴ KNAPP, Viktor. op. cit., s. 112.

právní jistoty musí soudce takové rozhodnutí vždy pečlivě odůvodnit a vycházet ze všech dostupných pramenů práva.⁵

Na rozdíl od systému angloamerického, který se vyvíjel relativně plynule, kontinentální právní systém zaznamenal velké zvraty především na přelomu 18. a 19. století a netvoří tak ucelený celek, nýbrž se skládá z několika subsystémů.⁶ Rozeznáváme tak okruh francouzský, rakouský, německý, švýcarský, skandinávský, latinskoamerický a dnes již zaniklý systém socialistický. Právní řády mají své specifické rysy, jelikož se vyvíjely v kontextu různých historických událostí, pod vlivem jiných právních řádů a v neposlední řadě také politických, kulturních a ideologických vlivů.⁷

Obrázek 1: Rozložení právních systémů⁸

⁵ KÜHN, Zdeněk, a kol. *Judikatura a právní argumentace: teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2006, s. 10-11.

⁶ GERLOCH, A., KYSELA, J., KÜHN, Z. et al.: *Teorie a praxe tvorby práva*. Praha: ASPI, 2008, s. 86.

⁷ KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy: úvod do srovnávací právní vědy*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1996, s. 114.

⁸ Legal Systems of the World (Updated) Opinio Juris [online]. Copyright © 2019 Opinio Juris [cit. 03.08.2019]. Dostupné z: <http://opiniojuris.org/2013/01/29/legal-systems-of-the-world-updated/>.

1.2 Angloamerický právní systém

Druhým nejrozšířenějším systémem je angloamerický právní systém, známý také pod pojmem *common law*, jenž má své kořeny v Anglii. Tento systém je postaven na nepsaném právu, které je tvořeno obyčejovým právem a soudními precedenty, jenž vznikaly v rámci rozhodovací praxe soudů a jenž jsou souhrně označovány jako *common law*.⁹ Tímto termínem je pak často označován i celý angloamerický právní systém.

Jak upozorňuje Knapp, toto označení je ovšem dosti nepřesné, jelikož *common law* je jen částí celého angloamerického systému.¹⁰ Anglické právo platí prakticky na celém území Spojeného království Velké Británie a Severního Irska s výjimkou Skotska. Bývalé britské kolonie pak toto právo minimálně v základech zachovávají, byť ve své modifikované podobě. Spojené státy se však značně odchýlily a s původním anglickým právem mají společný pouze původ a historické základy. Z tohoto důvodu je *common law*, především na území Spojených států, označováno jako angloamerický právní systém. Stejně jako v kontinentálním právním systému se dále člení na jednotlivé subsystémy, a to na právo anglické, americké, kanadské, australské, novozélandské, indické, irské a právo ostatních států, které vznikly v důsledku dekolonizace Britského impéria.¹¹

Narozdíl od systému kontinentálního je ten angloamerický více homogenní, jelikož na nově dobytých území bylo právo zaváděno spíše autoritativně, jako výsadní právo kolonizátora, a k jeho modifikacím docházelo až postupně. V USA k větší diverzifikaci došlo v 18. století jako následek dekolonizace, na ostatních území pak až po 2. světové válce.¹² Angloamerické právo je také označováno jako právo pragmatické, jelikož se nesnaží pokrýt veškeré potenciální situace, ale je orientováno na řešení konkrétních případů, v důsledku čehož je značně flexibilní.¹³

V angloamerickém systému je mezi prameny práva řazeno především právo soudcovské (*case law, judge-made law*), zákony, právní obyčeje a právní literatura. Stěžejním pramenem je pak právě soudcovské právo vytvářené rozhodnutím soudu a založené na závaznosti precedentů. Systém precedentů je ovládán zásadou „*stare decisis*“, tedy povinností soudu

⁹ BOGUSZAK, Jiří, Jiří ČAPEK a Aleš GERLOCH. *Teorie práva*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. ISBN 80-735-7030-0, s. 23.

¹⁰ KNAPP, Viktor. 1996, op. cit., s. 163.

¹¹ Tamtéž.

¹² HUNGR, Pavel. *Srovnávací právo: právní kultury*. Ostrava: Key Publishing, 2008. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-87071-57-1. s. 1.

¹³ HARVÁNEK, Jaromír a kol., *Právní teorie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013, s. 404.

rozhodnout podle předchozího precedentu. Povinnost aplikovat daný precedent však není absolutní. Je dána jednak silou precedentu a také hierarchickou strukturou soudů.¹⁴ V tomto ohledu se právě Spojené státy velmi odchýlily od původního anglického práva. Závaznost precedentů je zde mnohem menší, a i zásada *stare decisis* velmi oslabila. Nejvyšší soudy nejsou precedenty vázány vůbec a svá vlastní stanoviska pak mohou libovolně měnit, soudci nižších soudů jsou jimi vázáni celkově méně, než je tomu v Anglii. Naopak do popředí se dostala úprava zákonná.

Další podstatnou odchylkou je pojetí soudcovského práva v rovině teoretické. Ve své původní podobě dělíme soudcovské právo v angloamerickém systému na common law a ekvity. Common law, které dalo název celému právnímu systému, je právo, které aplikovaly královské soudy. Lord Chancellor pak rozhodoval na základě ekvity, tedy na principech spravedlnosti, přičemž platí zásada „*equity follows the law*“, tzn. ekvity sleduje právo, common law. Ekvity common law dotváří a doplňuje, nejde však nikdy proti němu. Ve Spojených státech je ovšem common law víceméně synonymem pro soudcovské právo a ekvity získalo zcela odlišný význam.

Největší rozdíl mezi americkým a anglickým právem spočívá především v tom, že Spojené státy jsou federací a právo se zde vyvíjí ve dvou úrovních-na úrovni federální a státní. V neposlední řadě také vychází z psané ústavy, jenž rozděluje moc mezi federální vládu a vlády jednotlivých států.¹⁵

Pro potřeby komparace lze tedy shrnout, že zásadní rozdíly mezi kontinentálním a angloamerickým systémem lze spatřovat především v pramenech práva, postavení soudcovského práva, resp. ustálené judikatury a roli soudce při tvorbě či nalézání práva. Dalším aspektem je odlišnost v jednotlivých institutech a právní terminologii pramenící především z faktu, že angloamerické právo klade důraz na praxi a logické uspořádání právních předpisů stejně tak jako přesné definice v kodifikované podobě pro něj nejsou tak příznačné jako právě pro systém kontinentální systém jehož základním kamenem je psaný právní akt, resp. normativní právní smlouva. Z toho také pramení odlišné postavení precedentů a jejich význam pro platné právo.

¹⁴ Tamtéž, s. 227.

¹⁵ KNAPP, Viktor. 1996, op. cit., s. 96-97.

1.3 Spojené státy americké

1.3.1 Federalismus a systém práva

Spojené státy americké jsou federativní republika, kterou tvoří 50 států a Washington D.C., což je federální distrikt, podléhající Kongresu USA. Federalismus, jak stanoví článek IV Ústavy spojených států (dále jen „Ústava USA“), rozděluje státní moc mezi federální vládu a vlády jednotlivých států.¹⁶ Ústava USA federalismus sice přímo nezakotvuje, vyplývá nicméně z textu samotné ústavy, když v článku I stanoví, které pravomoci náleží Kongresu s tím, že ostatní záležitosti spadají do pravomoci států, vyjma těch, které jsou jim ústavou zapovězené.¹⁷

Z právního hlediska je důležitý fakt, že právo zde má dvě úrovně – právo federální a právo jednotlivých států. Federální právo vzniká na půdě Kongresu, k čemuž jej opravňuje článek I. Ústavy USA. Federální právo upravuje především otázku daní, mezinárodních vztahů, obchodu, měny, vojenství či státního občanství, tedy oblastí, které se dotýkají celé federace nebo překračují její rámec.¹⁸ Právo jednotlivých států pak řeší oblasti práva vlastnického, trestního, rodinného, dědického či závazkového. Platí, že právo jednotlivých států je tomu federálnímu podřízeno a jejich vzájemný vztah je upraven Ústavou Spojených států Amerických.

Mezi prameny práva Spojených států amerických řadíme ústavní právo, zákony a case law. Ústava USA je nejvýznamnějším zdrojem práva a jedná se o právní dokument nejvyšší právní síly. Platí, že zákony musí být v souladu s ústavou, a není-li tomu tak, soudy mohou na základě soudního přezkumu (*judicial review*) zákony či jejich jednotlivá ustanovení odporující ústavě, zrušit. Třetím zdrojem práva je soudcovské právo, jenž má svůj původ v anglickém common law. Ač je technicky vzato nejslabším pramenem práva, soudní přezkum z něj dělá velmi mocný zdroj. Účelem judikatury je vyplnit mezery v právu, chybí-li zákonná úprava, a především pak interpretovat zákony a ústavu.¹⁹

¹⁶ Ústava Spojených států amerických, Čl. 4.

¹⁷ Ústava Spojených států amerických, Čl. 1, sekce 10.

¹⁸ Ústava Spojených států amerických, Čl. 1, sekce 8.

¹⁹ Storm, Lisa. *Criminal Law by Storm*. Morrisville, NC: Lulu Publishing Services, 2015. s. 20-28.

1.3.2 Dělbba moci

Základním zákonem a také rámcem pro organizaci moci ve Spojených státech, pro vztah mezi jejími jednotlivými složkami moci, občany a všemi lidmi na území Spojených států, je Ústava Spojených států. Vzhledem k tomu, že byla přijata již v roce 1787, platí za nejstarší stále platnou ústavu světa.²⁰ Do dnešního dne k ní bylo přijato celkem 27 dodatků, přičemž prvních deset dodatků tvoří Listinu práv (*Bill of rights*), obsahující výčet základních občanských práv a současně omezují moc federální vlády.²¹ Mezi stěžejní práva pak patří svoboda vyznání, právo nosit zbraň, právo na soukromí, osobní svobodu či právo na spravedlivý proces. V dalších dodatcích nalezneme například zrušení otroctví, či náhrady poslanců a senátorů.

Ústava zakotvuje jak republikánské zřízení, kdy veškerá moc je v rukou lidu, což vyplývá již z preambule, tak klasické rozdělení moci dle Montesquiea mezi moc zákonodárnou, výkonnou a soudní. Ústava USA je koncipována tak, že každá ze složek státní moci vykonává zároveň dohled nad ostatními dvěma složkami, což odpovídá systému brzd a protivah (*check and balances*).²²

Zákonodárná moc je odpovědná především za přijímání celostátních zákonů. Na federální úrovni náleží Kongresu, který má velmi široké pravomoci a jeho stěžejní úlohou je navrhnout, prodiskutovat a schválit návrhy zákonů dříve, než jsou postoupeny prezidentovi. Na úrovni států je pak zákonodárná moc v rukou státních zákonodárných sborů. Kongres je dvoukomorový, přičemž jednotlivé státy jsou zastoupeny v Senátu a občané Sněmovnou reprezentantů, což zajišťuje rovné zastoupení států a občanů. Každý stát, bez ohledu na jeho rozlohu, zastupují dva senátoři. Členství ve Sněmovně reprezentantů je založeno na počtu obyvatel, proto silně osídlený stát, jako je například Kalifornie, má více zástupců než řídko osídlená Aljaška. Státní zákonodárné sbory jsou obecně dvoukomorové a mají podobnou strukturu jako federální systém.

Výkonná moc je zodpovědná za prosazování zákonů přijatých zákonodárným sborem. Na úrovni federace je exekutiva vedena prezidentem Spojených států, v jednotlivých státech pak guvernérem. Vládu, jakožto orgán rozhodující na základě většiny, tak jak ji známe z kontinentálního typu právní kultury, zde nenajdeme. Prezident Spojených států má navíc

²⁰ National Constitution Center [online]. Independence Hall Association [cit. 2019-08-10]. Dostupné z: <http://www.ushistory.org/>.

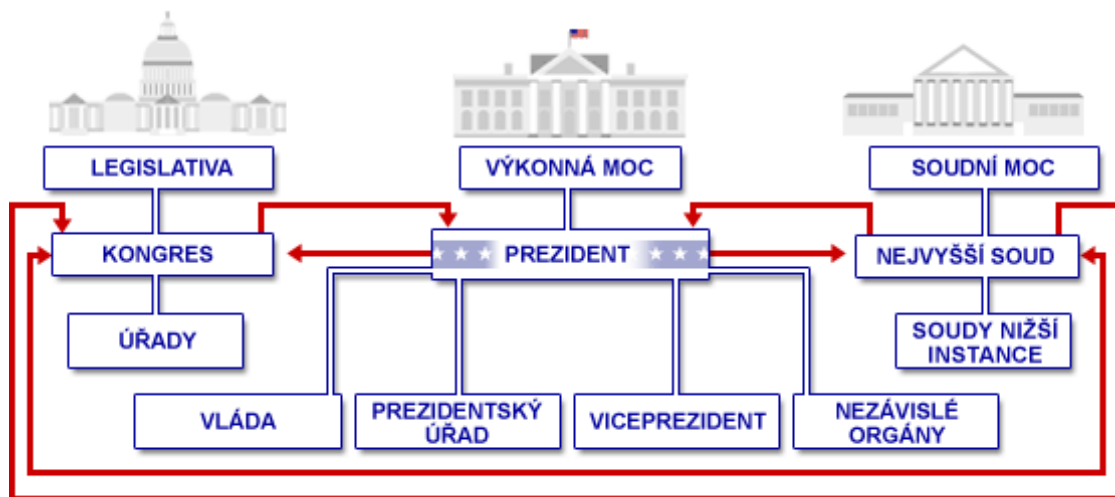
²¹ The Bill of Rights. National Archives [online]. [cit. 2019-08-10]. Dostupné z: <https://www.archives.gov/founding-docs/bill-of-rights>.

²² KUST, Jan. Ústava USA: *Jaké jsou hlavní principy a struktura?* Ústav práva a právní vědy [online]. [cit. 2019-08-10]. Dostupné z: <https://www.ustavprava.cz/blog/2017/01/ustava-usa-jake-jsou-hlavni-principy-a-struktura/>.

pravomoc vetovat zákony navržené Kongresem či jmenovat federální soudce na dobu neurčitou. Analogicky, na státní úrovni má guvernér podobné kontrolní a vyrovnávací pravomoci. Obecně lze říct, že může vetovat zákony navržené státním zákonodárným sborem a jmenovat některé státní soudce.

Soudní moci náleží pravomoc interpretovat všechny právní předpisy, včetně federální ústavy a ústav jednotlivých států. Na vrcholu federální soudní soustavy stojí Nejvyšší soud Spojených států (*Supreme court of the United States*). V čele soudní soustavy každého státu je nejvyšší soud státní úrovně (*Appelate court*). Do soudní soustavy tedy patří všichni soudci jak federálních, tak státních soudů. Soudní moc také působí kontrolními a vyvažovacími mechanismy na legislativní i výkonnou moc, odpovídající systému brzd a protivah. (*check and balances*). Nejvyšší soud USA může zrušit zákony přijaté Kongresem, jsou-li v rozporu s Ústavou. Nejvyšší soud USA může také zabránit prezidentovi v jednání, porušuje-li tím dělbu moci. Analogicky mohou státní soudy rovněž zrušit neústavní zákony přijaté státním zákonodárcem.²³

Obrázek 2: Dělbá moci²⁴

²³ FRIEDMAN, Lawrence M. a Grant M. HAYDEN. *American law: an introduction*. Third edition. New York, NY: Oxford University Press, [2017]. ISBN 978-0190460594, s. 87-103.

²⁴ Průvodce politickým systémem USA. In: BBC [online]. [cit. 2019-08-10]. Dostupné z: http://www.bbc.co.uk/czech/specials/1836_us_government/page3.shtml.

1.3.3 Soudní systém

Jak již bylo zmíněno, právo ve Spojených státech je dvoustupňové, má tedy federální i státní úroveň. Stejně tak v jednotlivých státech paralelně fungují dva soudní systémy. Federální, který je stejný ve všech padesáti státech, a státní, který se v každém státu mírně liší. Federálních soudů je tak podstatně méně než státních. Vzhledem k desátému dodatku Ústavy je většina zákonů státních, a proto převažují právní spory procházející systémem státního soudnictví.

Dodatek X: Pravomoci vyhrazené státům

Práva, která ústava výslovně nepřiznává Unii ani je nevyklučuje z pravomoci států, náležejí jednotlivým státům nebo lidu.²⁵

Federální soudy jsou výlučné a rozhodují pouze o federálních záležitostech. Soudní spor tak může projít federálním soudním systémem pouze pokud je založen na federálním zákonu nebo federální ústavě. Pro úplnost je třeba dodat, že všechna federální trestní řízení se konají u federálních soudů. Oproti tomu státní soudy jsou nevýlučné neboli obecné. Mohou rozhodovat o státních i federálních záležitostech. Osoba, která chce podat žalobu týkající se federální právní úpravy, má tedy možnost žalovat u státního nebo i federálního soudu. Analogicky se všechna státní trestní řízení se konají u státních soudů. Americký právní systém je sice koncipován v souladu s principem federalismu, nicméně existuje značný potenciál pro vznik kolize mezi federálním a státním právem. Federální zákon totiž může učinit určité jednání nezákonným, státní zákon ale může trvat na tom, že dané jednání je v souladu s právem. S ohledem na princip svrchovanosti federace, dojde-li ke konfliktu mezi federálním a státním právem, soudy se musí vždy řídit federálním zákonem, jak stanoví klauzule svrchovanosti zakotvená v článku VI. federální ústavy²⁶:

Článek 6.

Tato ústava, zákony Spojených států vydané na jejím základě, jakož i všechny smlouvy, které jsou nebo budou uzavřeny jménem Spojených států, jsou vrcholným právem země; soudci všech

²⁵ Amendment X. Reserved Powers to States: *The powers not delegated to the United States by the Constitution, nor prohibited by it to the States, are reserved to the States respectively, or to the people.* Originální text dostupný z: <https://constitution.findlaw.com/amendment10.html>.

²⁶ Ústava Spojených států amerických, čl. 6 odst. 2.

*států jsou jimi vázáni, i kdyby se v ústavě či zákonech jiného státu vyskytla protikladná ustanovení.*²⁷

1.3.4 Koncepce trestního práva USA

Jak říká Dressler, americké trestní právo je „anglické na základě dědictví a soudcovské co do svého původu“.²⁸ Po vyhlášení nezávislosti v roce 1776 přijalo původních 13 amerických států a většina pozdějších států anglické právo z velké části za vlastní. Anglické trestní právo bylo založeno na systému precedentů a vznikalo tak na půdě soudů. Definice trestných činů či pravidla trestní odpovědnosti tedy byla formulována spíše soudy než parlamentem. Ve Spojených státech tudíž pojmem „common law“, rozumíme právo vytvářené anglickými soudci v průběhu staletí, které bylo do této země v podstatě „dovezeno“ přicházejícími britskými imigranty. Americké soudy však klasické anglické právo uzpůsobily tak, aby vyhovovalo místním podmínkám a potřebám. Na přelomu dvacátého století se tak Americké common law v některých ohledech značně odklonilo od svého britského předka.

Na přelomu 19. a 20. století se začaly projevovat snahy o kodifikaci původního soudcovského práva. Byť prvotní pokusy selhaly, v průběhu času přijímaly jednotlivé státy vlastní trestní kodexy s původní myšlenkou doplnit common law, aby ho nakonec v některých státech nahradilo zcela. Vzhledem k tomu, že každý americký stát tak přijal vlastní trestní kodex, jedná se o velmi rozmanitou právní úpravu. Z tohoto pohledu bylo důležitým krokem k jejich sjednocení přijetí Modelového trestního zákoníku (*Model Penal Code*, dále jen „MPC“), jemuž je věnována celá následující kapitola.

Ačkoliv dnes je tvorba práva plně v rukou legislativy, common law si však zachovalo důležitou roli v americkém trestním právu. Je třeba připomenout, že zákony jednotlivých právních řádů z common law vycházejí, a neposkytuje-li zákonná úprava definici nějakého termínu, vystačí si s definicí právě dle common law. Obecně totiž platí, že není-li zákonná definice výslovně uvedena, jeho význam je presumován dle klasického common law.²⁹

I přesto, že federální trestné činy z oblasti common law již neexistují, na úrovni států se jejich platnost značně liší. Většina států sice zrušila trestné činy dle common law, některé státy

²⁷ Originální text: *This Constitution, and the Laws of the United States which shall be made in Pursuance thereof; and all Treaties made, or which shall be made, under the Authority of the United States, shall be the supreme Law of the Land; and the Judges in every State shall be bound thereby, any Thing in the Constitution or Laws of any state to the Contrary notwithstanding.* Dostupné z: https://www.americanbar.org/groups/public_education/initiatives_awards/constitution_day/constitution_text.html.

²⁸ DRESSLER, Joshua. *Understanding criminal law*. 3rd ed. New York: Lexis Pub., 2001. Understanding series (New York, N.Y.). ISBN 978-0820550275, s. 27.

²⁹ Tamtéž.

však přijaly recepční normy, které takové trestné činy uznávají, neexistuje-li zákonná úprava. Common law si však udrželo své výsadní postavení i v jurisdikcích, kde tyto recepční normy nepřijaly. Téměř bez výjimky totiž tyto státy přejaly trestné činy právě z common law, proto jsou trestné činy alespoň z části definovány pomocí termínů z oblasti common law.³⁰

Pravomoc přijímat trestní zákony náleží téměř výhradně jednotlivým státům, což je zakotveno v již zmíněném desátém dodatku, který právě státům svěřuje policejní pravomoc zajišťovat zdraví, bezpečnost a blaho státních občanů. Tato pravomoc však není bezmezná, ale je omezena ústavními limity. Státní legislativa je také omezena ustanoveními vlastní ústavy, která může klást ještě přísnější požadavky než ta federální.

Jak již bylo řečeno, Listinu práv (tzv. *Bill of Rights*) tvoří prvních deset dodatků americké ústavy a omezuje moc federální vlády ve vztahu k občanům Spojených států. Například první dodatek zajišťuje svobodu slova, čtvrtý dodatek zase svobodu osobní a domovní. Důkazy, které by byly opatřeny v rozporu s tímto dodatkem, by zapříčinily nemožnost jejich použití u soudu. Osmý dodatek pak zakazuje nadměrné kauce, pokuty či kruté a mimořádné tresty, což opět zákonodárce limituje ve své pravomoci. Tyto dodatky tedy nejen zakotvují základní práva a svobody, ale také omezují státní moc.³¹ Zatímco Listina práv limituje federální vládu, čtrnáctý dodatek pak omezuje státní zákonodárce ve vztahu k občanům.

XIV. Dodatek – garantovaná práva, svobody a výsady spojené s občanstvím, řádný proces, rovná ochrana

„Všechny osoby narozené nebo naturalizované ve Spojených státech a podřízené jejich jurisdikci jsou občany Spojených států a státu, jehož jsou obyvateli“

Žádný stát nemá právo zbavit jakoukoli osobu života, osobní svobody nebo majetku bez řádného soudního procesu; nemá také právo zbavit jakoukoli osobu, podléhající jeho pravomoci, stejné ochrany zákona.“³²

První věta čtrnáctého dodatku je reakcí na rozhodnutí Nejvyššího soudu USA, které nepovažovalo černochoy za „plnohodnotné“ občany USA. Pro účely trestního práva je také neméně důležitý fakt, že tento dodatek ve své další větě zakotvuje také právo na spravedlivý

³⁰ K tomuto srov. *United States v. Hudson and Goodwin*, 11 U.S. 32 (1812).

³¹ *Bill of rights*, op. cit. – dodatek č. 1, 4, 8.

³² 14. Dodatek, originální text: *All persons born or naturalized in the United States and subject to the jurisdiction thereof, are citizens of the United States and of the State wherein they reside. No State shall make or enforce any law which shall abridge the privileges or immunities of citizens of the United States; nor shall any State deprive any person of life, liberty, or property, without due process of law; nor deny to any person within its jurisdiction the equal protection of the laws.*

proces. Pod pojmem „svoboda“ se pak skrývají další práva, jež občanům náleží, byť v ústavě výslovně neuvedená. Z judikatury Nejvyššího soudu USA například vyplývá, že pod tento pojem spadá mimo jiné také právo na soukromí. Tento dodatek zaručuje občanům rovnost před zákonem, a označuje trestní zákony diskriminující občany na základě určitých předem stanovených kritérií za protiústavní.³³

Přibližně 90 % všech trestních zákonů je spíše státních než federálních. Federální zločiny jsou často také státními zločiny a mohou být stíhány a potrestány jak státem, tak federální vládou, aniž by došlo k porušení zásady dvojího přičítání.

Federální trestní zákony se zaměřují zejména na jednání, ke kterému dochází na federálním majetku nebo jednání, které se týká federálních zaměstnanců, měny, vlastizrady, národní bezpečnosti, práv zajištěných ústavou nebo obchodu překračujícího státní hranice. V současné době je v části I, v hlavě 18. Zákoníku Spojených států³⁴, jež kodifikuje trestní zákony na úrovni federace, uvedeno více než pět set trestných činů. Co se týče národních právních úprav, Ústava USA označuje státy jako primární regulativní orgán, což je zakotveno v již zmíněném desátém dodatku. Státy také upravují otázky místního charakteru nebo záležitosti, které nepřesahují hranice státu.³⁵

³³ DRESSLER, Joshua.2001, op. cit., s. 72.

³⁴ USA Code, část 1, hlava 18.

³⁵ FRIEDMAN, Lawrence M. a Grant M. HAYDEN. *American law: an introduction*. Third edition. New York, NY: Oxford University Press, [2017]. ISBN 978-0190460594, s. 155-163.

1.3.5 Modelový trestní zákoník

Vzhledem k tomu, že se trestní právo v jednotlivých státech značně liší, na počátku šedesátých let představila skupina akademiků, právníků a soudců, kteří byli členy Amerického právního institutu (*American Law institute* – dále jen „ALI“), soubor trestních zákonů nazvaný Modelový trestní zákoník. Účelem modelového trestního zákoníku bylo poskytnout standardizovaný soubor trestních zákonů, které by mohly přijmout všechny státy, čímž došlo ke snížení diverzity právních řádů Spojených států.³⁶ Zatímco Modelový trestní zákoník nebyl všeobecně přijat ve všech jurisdikcích, většina států začlenila alespoň jeho části do svých trestních zákoníků a poskytuje tak určité vodítko a prostor pro diskusi v situaci, kdy zákonodárci modifikují státní trestní zákony.

Dle Dubbera je Modelový trestní zákoník vrcholným legislativním dílem.³⁷ Jeho cílem totiž bylo přenesení moci utvářet trestní zákony ze soudů do rukou zákonodárce. Tento zákoník je také velmi detailní, jelikož ve své snaze poskytovat soudcům vodítko při uplatňování pravidel vytvořených zákonodárným sborem neponechává nic náhodě a obsahuje komplexní úpravu. A především je to zákoník, který se pokusil spíše o sestavení racionálního systému trestního práva než souboru existujících pravidel.

Modelový trestní zákoník představuje pouze první polovinu komplexní úpravy trestního práva. Její nedílnou součástí je také úprava obsažená v Modelovém nápravném zákoníku. Zatímco MPC obsahuje hmotněprávní úpravu, včetně obecných principů trestní odpovědnosti, výčtu trestných činů a možných trestů, v nápravném zákoníku nalezneme pravidla týkající se výkonu samotného trestu, resp. podstoupené léčby. Až v souhrnu těchto dvou zákoníků tedy dostaneme ucelenou úpravu amerického trestního práva.³⁸

³⁶ Storm, Lisa. *Criminal Law by Storm*. Morrisville, NC: Lulu Publishing Services, 2015, s. 20-28.

³⁷ DUBBER, Markus Dirk. *Criminal law: model penal code*. New York: Foundation Press, 2002. Turning point series (Foundation Press). ISBN 978-1587781780, s. 9.

³⁸ Correctional code.

1.4 Česká Republika

1.4.1 Právní řád České republiky

Českým právním řádem rozumíme uspořádaný systém pramenů práva platných v ČR, popřípadě v rámci mezinárodního společenství. Z historických důvodů byl právní řád České republiky formován pod vlivem přístupu rakouského podokruhu románsko-germánské právní rodiny.³⁹ Je součástí kontinentálního typu právní kultury, a je tedy založen na právu psaném. Český právní řád je tvořen zákony, jinými právními předpisy, mezinárodními smlouvami, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázána. V neposlední řadě sem řadíme také derogační nálezy Ústavního soudu, kterými se ruší zákony, jiné právní předpisy či jejich jednotlivé části. Od 1.5.2004, kdy ČR vstoupila do Evropské Unie, je platným pramenem práva také právo komunitární, které má v případě rozporu aplikační přednost.

Systém pramenů práva je organizován na základě právní síly, přičemž právním předpisem nejvyšší právní síly je Ústava, resp. ústavní zákony. Základním pramenem práva, ze kterého se celý právní řád odvíjí je ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních předpisů (dále jen „Ústava ČR“). Ústava ČR je polylegální, je tedy rozptýlena do více právních dokumentů, jejichž souhrn označujeme jako ústavní pořádek. Ústava upravuje nejdůležitější vztahy ve státě, jakými jsou státní uspořádání, rozdělení státní moci či úpravu základních práv a svobod, jelikož součástí ústavního pořádku je také Listina základních práv a svobod.⁴⁰ Pro kontinentální systém je příznačné ústavní soudnictví, tedy existence speciálního orgánu ochrany soudnictví. Nálezy ústavního soudu v našich zeměpisných šířkách nelze ztotožňovat s precedenty, nicméně často mají kvaziprecedenční charakter.⁴¹

Zákonodárná moc v České Republice náleží dvoukomorovému Parlamentu, který se skládá z Poslanecké sněmovny a Senátu, přičemž zástupci obou komor jsou voleni občany v přímé volbě. Obě komory se také podílejí na výkonu funkcí parlamentu, zejména na zákonodárném procesu, jsou však vzájemně nezávislé a odlišné. Výkonná moc je svěřena vládě, kterou jmenuje prezident na návrh předsedy nejsilnější strany vzešlé z voleb, a prezidentem, který má spíše reprezentační a moderační funkci. Soudní moc je vykonávána prostřednictvím soustavy nezávislých soudů, na jejímž vrcholu stojí Nejvyšší soud.⁴²

³⁹ KNAPP, Viktor. *Teorie práva. 1.* vyd. Praha: C. H. Beck, 1995. 247 s. ISBN 80-7179-028-1, s. 52, 67.

⁴⁰ Usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva ČNR o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součástí ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů.

⁴¹ GERLOCH, Aleš. *Teorie práva. 6.*, aktualiz. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-454-1, s. 78-82.

⁴² VARVAŘOVSKÝ, Pavel. *Základy práva: o právu, státě a moci. 2.*, aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2009. ISBN 978-80-7357-407-9, s. 95-98.

Ústavní soud je pak specializovaná soudní instance ležící mimo soustavu obecných soudů, jejímž hlavním účelem je garance ústavnosti českého právního řádu, stejně tak jako ochrana základních práv a svobod. Mezi jeho pravomoci patří rušení zákonů či jejich částí, které jsou v rozporu s ústavním pořádkem, případně mezinárodní smlouvou dle čl. 10 Ústavy.⁴³

1.4.2 Trestní právo v právním řádu ČR

Trestní právo je vedle práva ústavního či správního, odvětvím práva veřejného a je nedílnou součástí českého právního řádu. Cílem trestního práva je chránit společnost před taxativně vymezenými trestnými činy.

Historicky rozlišujeme trestní právo hmotné (materiální), které stanoví, co je trestným činem a jaké sankce, tedy trest či ochranná opatření, lze jeho pachateli uložit, a trestní právo procesní (formální), které určuje procedurální rámec.⁴⁴ Dne 1.10. 2010 vstoupil v život *zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník* (dále jen „TZ“), který je základním předpisem trestního práva hmotného a obsahuje jak část obecnou, kde zakotvuje základní zásady trestního práva, vymezení pojmů, či podmínky trestní odpovědnosti, tak část zvláštní, obsahující taxativní výčet trestných činů včetně jejich skutkových podstat, které od sebe odlišují jednotlivé trestné činy. Trestní právo procesní pak stanoví procedurální rámec, tedy postup orgánů činných v trestním řízení a jeho vyjádření je obsaženo v trestním řádu. Nelze opomenout ani trestní právo mezinárodní, které je součástí vnitrostátního práva a jenž reflektuje promítnutí závazků plynoucích z mezinárodních smluv, jimiž je ČR vázána, do trestního zákoníku.

Trestní právo má fragmentární charakter, neposkytuje tedy ochranu všem právům, ale jen těm pro společnost nejdůležitějším. Je také prostředkem ultima ratio, tzn. prostředky trestního práva se užijí až v situaci, kdy nepostačuje postih dle jiného právního předpisu, zejména práva správního či občanského.⁴⁵

Funkce trestního práva vychází z koncepce demokratického právního státu, v jehož popředí stojí vázanost státu právem a ochrana základních lidských práv a svobod. Trestní právo pak má především funkci ochranou, jelikož chrání společnost před kriminalitou, resp. poskytuje ochranu před taxativně vymezenými trestnými činy, které se vyznačují určitou vyšší mírou škodlivosti. Regulativní funkce spočívá v tom, že trestní právo reguluje lidské chování, tedy stanoví, co je a co není žádoucí. Stanoví také podmínky trestní odpovědnosti, ukládání trestů či ochranných opatření, včetně vymezení jejich druhu a výměry. V neposlední řadě má trestní

⁴³ Tamtéž, s. 109.

⁴⁴ FENYK, J., Císařová, D., Gřivna, T. a kol. *Trestní právo procesní*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015, s. 115.

⁴⁵ NOVOTNÝ, O., Vanduchová, M. a kol. *Trestní právo hmotné*. 1. Obecná část. 5. vyd. Praha: 2007, s. 30-32.

právo také funkci preventivní, jelikož se snaží předcházet trestným činům. Důležitá je jak individuální prevence ve formě výchovy pachatele, tak generální prevence, jejímž cílem je odstrašení potenciálních pachatelů. Konečně má také represivní funkci, jelikož prostředky trestního práva reaguje na protiprávní jednání a postihuje jeho pachatele.

Trestní právo je ovládáno několika základními zásadami, které jsou typické pro demokratický právní stát. Mezi ty nejdůležitější patří „*nullum crimen sine lege*“ neboli není trestného činu bez zákona a „*nulla poena sine lege*“ tedy není trestu bez zákona. Obě tyto zásady jsou vyjádřeny jak v Listině základních práv a svobod, tak v trestním zákoníku:⁴⁶

§ 39 odst. 1 LZPS

Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit.

§ 12 odst. 1 TZ

Jen trestní zákon vymezuje trestné činy a stanoví trestní sankce, které lze za jejich spáchání uložit.

§ 40 odst. 6 LZPS

Trestnost činu se posuzuje a trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán. Pozdějšího zákona se použije, jestliže je to pro pachatele příznivější.

§2 odst. 1 TZ

Trestnost činu se posuzuje podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán; podle pozdějšího zákona se posuzuje jen tehdy, jestliže to je pro pachatele příznivější.

Tyto zásady jsou dále konkretizovány čtyřmi požadavky. Tím prvním je zákonná forma, kdy pramenem trestního práva může být pouze psané právo obsažené v zákonech, resp. mezinárodních smlouvách dle čl. 10 Ústavy. Dalším požadavkem je zákaz analogie v neprospěch pachatele, přičemž platí, že na rozdíl od trestního práva hmotného, analogie

⁴⁶ § 2 odst. 1, § 12 odst. 1 TZ.

v trestním právu procesním je zásadně přípustná. Zbývajících náležitostí je dostatečná jasnost a určitost ustanovení a zákaz zpětného působení zákona, přičemž poslední dva požadavky se vztahují i na ukládání trestů.

Mezi další zásady trestního práva řadíme zásadu subsidiarity trestní represe, kdy trestní právo je nejpřísnější prostředek ochrany a nastupuje pouze tam, kde nepostačí postih mimotrestními prostředky.⁴⁷ Neméně důležité postavení v českém trestním právu mají i zásady humanismu, souběžné nezávislé trestní odpovědnosti fyzických a právnických osob či zásada odpovědnosti za zavinění.⁴⁸

⁴⁷ § 12 odst. 2 TZ.

⁴⁸ JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část* / Jiří Jelínek a kolektiv. 2017. ISBN 9788075022363, s. 127.

2 Pojetí trestní odpovědnosti v ČR a USA

Aby bylo možné kriticky analyzovat institut nepřičetnosti v rámci obou právních řádů, je třeba jej také zasadit do kontextu trestní odpovědnosti. Nejprve bude vymezena trestní odpovědnost včetně konstrukce trestného činu na bázi skutkových podstat dle českého právního řádu a následně bude nastíněna americká právní úprava.

2.1 Pojetí trestní odpovědnosti v České Republice

Koncept trestní odpovědnosti silně naráží na některé filozofické otázky, jako je svoboda vůle. Podle teorie determinismu lidská vůle není svobodná a lidské jednání je předurčené. Ve světle této teorie by pak bylo nadbytečné rozlišovat mezi osobami přičetnými a nepřičetnými, protože pachatel nejednal na základě svobodné vůle, ale jeho jednání bylo dáno a nemohl jednat jinak. Naopak podle zastánců indeterminismu má člověk možnost volby a může se svobodně rozhodnout. V teoretické rovině by pak trest z pohledu trestního práva postrádal svůj smysl, jelikož by se nemohl projevit jeho odstrašující charakter, ale byl by pouhou odplatou za spáchání trestného činu.⁴⁹ V extrémní podobě těchto filozofických proudů by stejně tak ztrácel smysl institut omylu v trestním právu, okolností vylučujících protiprávnost, či rozlišování mezi úmyslnými a nedbalostními trestnými činy, jelikož všechny tyto instituty jsou více či méně ovlivněny myšlenkou svobodné vůle. Ani determinismus, ani indeterminismus se pak v české právní nauce nikdy neprojeví ve své čisté formě.

Trestní odpovědností rozumíme odpovědnost za trestné činy. „*Jejich spáchání je právní skutečností zakládající odpovědnostní vztah (trestněprávní vztah) mezi subjektem trestní odpovědnosti (zpravidla pachatelem) a státem.*“⁵⁰ Podstatou trestní odpovědnosti je povinnost pachatele podrobit se trestu, resp. ochrannému opatření, jenž může být uložen pouze na základě zákona. Tomu pak odpovídá oprávnění soudu uložit pachateli jménem státu ochranné opatření či trest.⁵¹ Jelikož základním předpokladem pro přistoupení trestní odpovědnosti je spáchání trestného činu, je třeba jej nejprve vymežit včetně rozdělení na znaky obecné a typové. Pro potřeby komparace bude v závěru kapitoly vyhrazen prostor pro nastínění situací, jež trestní odpovědnost vylučují.

⁴⁹ GRIVNA, Tomáš. *Trestní právo hmotné*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010, s. 311.

⁵⁰ SPIRIT, Michal. *Úvod do studia práva*. 2. vyd., aktualiz. dle nového občanského zákoníku. Praha: Grada, 2014. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-5280-8, s. 103.

⁴⁹ Tamtéž.

2.1.1 Trestný čin v ČR

Jak již bylo výše uvedeno, „*nullum crimen sine lege*“ neboli není trestného činu bez zákona, je jednou z vůdčích zásad, na které stojí české trestní právo. Její zakotvení nalezneme jednak v Listině základních práv a svobod, ale také v trestním řádu. Základním předpokladem pro trestní odpovědnost je tedy spáchání trestného činu, přičemž trestní zákoník v § 13 odst. 1 definuje trestný čin následovně:

„Trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.“

Z dikce zákona vyčteme dvě základní podmínky, které musí být splněny kumulativně, aby se jednalo o trestný čin. Tou první je protiprávnost neboli rozpor s právní normou, resp. právním řádem. Jak uvádí Jelínek, rozlišujeme protiprávnost formální, tedy rozpor s právním řádem jako celkem, a protiprávnost materiální, kdy jednání musí být natolik škodlivé, aby na něj společnost musela reagovat prostředky trestního práva. Materiální podmínka pak naráží na další zásadu trestního práva, a to zásadu subsidiarity trestní represe, jelikož je třeba trestat jen jednání společensky škodlivé, u kterého nepostačuje postih mimotrestními prostředky. Z výše uvedeného vyplývá, že trestným činem mohou být pouze činy nedovolené, protiprávní. Druhou obligatorní podmínkou jsou znaky uvedené v zákoně, tzv. formální znaky trestného činu, které tvoří znaky typové a obecné.⁵²

2.1.2 Typové znaky

Typové znaky jsou znaky skutkové podstaty, tedy souhrn subjektivních a objektivních prvků, které určují jednotlivé druhy trestných činu a zároveň od sebe jednotlivé trestné činy odlišují. Skutková podstata neboli právní forma tvořena typovými znaky trestného činu tvoří čtyři prvky: subjekt, tedy pachatel, subjektivní stránka, která zahrnuje jednání, následek a kauzální nexus mezi nimi, dále objekt, kterým rozumíme společenské vztahy chráněné trestním zákonem, a objektivní stránka, jejímž obligatorním znakem je zavinění. Platí, že musí být naplněny všechny znaky skutkové podstaty, aby se jednalo o trestný čin. Pro účely této práce je třeba podrobněji vymezit především subjekt, tedy pachatele a subjektivní stránku, zahrnující zavinění.⁵³

⁵² JELÍNEK, Jiří. 2017, op. cit., s. 126-130.

⁵³ Tamtéž.

Subjektivní stránka trestného činu

Subjektivní stránku tvoří soubor znaků, charakterizující psychiku pachatele ve vztahu k trestnému činu. Její obligatorní znak, zavinění, představuje vnitřní psychický vztah člověka k určitým skutečnostem, jež zakládají trestný čin. Podle § 15 rozlišujeme dvě formy zavinění, a to úmysl a nedbalost. Zatímco úmysl obsahuje složku vědění i složku volní, při nedbalostním jednání je přítomna pouze složka vědění, složka volní absentuje. Složka vědění značí vnímání předmětů a jevů pomocí smyslových orgánů a pachatelovu představu o nich. Naopak u složky volní je třeba, aby pachatel převzal myšlenku do své vůle a rozhodl se pro porušení právem chráněného statku. U nepříčetných osob ovšem o zavinění nemůžeme hovořit, jelikož vždy absentuje buď složka rozpoznávací nebo složka ovládací, což zavinění vylučuje.⁵⁴

Subjekt trestného činu

Subjektem, jenž je jedním z obligatorních znaků skutkové podstaty trestného činu, rozumíme jeho pachatele. Trestní zákoník uvádí definici pachatele v § 22 TZ.

„Pachatelem trestného činu je, kdo svým jednáním naplnil znaky skutkové podstaty trestného činu nebo jeho pokusu či přípravy, je-li trestná.“

Jak uvádí Jelínek, jedná se o definici poněkud nepřesnou. Pachatelem totiž není osoba, která svým jednáním naplnila znaky skutkové podstaty, ale musí se předně jednat o *osobu fyzickou*, jelikož 1.1. 2012 zavedl „Zákon o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim“ vlastní definici pachatele, coby právnické osoby.⁵⁵ Dále musí fyzická osoba naplnit nejen všechny znaky skutkové podstaty, ale také všechny znaky trestného činu, tedy také *obecné znaky*, kterými jsou věk, příčetnost a v případě mladistvých ještě rozumová a mravní vyspělost. Čin, který osoba spáchá, musí být *protiprávní* a v neposlední řadě navíc definice nerozlišuje mezi pojmem pachatel a spolupachatel, jelikož spolupachatel také naplňuje všechny znaky skutkové podstaty. Na základě výše uvedeného lze uvést ještě definici nauky, dle které je pachatelem *„fyzická osoba, která naplnila všechny znaky trestného činu a čin spáchala sama či za přispění jiných osob, které nebyli spolupachateli, ale jenom účastníky v užším smyslu“*.⁵⁶ Všechny podmínky pak musí být splněny současně. Nutno dodat, že pachatelem v obecném slova smyslu je osoba, která spáchala trestný čin. V užším slova smyslu, je to však pouze trestně odpovědná osoba, která naplnila všechny znaky trestného činu.

⁵⁴ JELÍNEK, Jiří. 2017, op. cit., s. 218.

⁵⁵ § 9 TOPO.

⁵⁶ JELÍNEK, Jiří. 2017, op. cit., s. 197.

Jak již bylo avizováno, pro účely této práce nebude zkoumána zákonná úprava u mladistvých. Proto se zde v této souvislosti omezíme na konstatování, že zmiňovaná rozumová a mravní vyspělost u mladistvého pachatele, tedy schopnost chápat protiprávnost svého jednání a ovládnout jej, je obligatorním znakem subjektu provinění. Při její absenci trestní odpovědnost nenastupuje a hovoříme o tzv. „relativní trestní odpovědnosti“. Úplná trestní odpovědnost nastává dovršením 18 let.⁵⁷

2.1.3 Obecné znaky

Obecné znaky uvedené v zákoně tvoří jednak příslušný věk, přičetnost pachatele a u mladistvých pak ještě rozumová a mravní vyspělost. Vzhledem k tomu, že tématu přičetnosti bude věnována samostatná kapitola, a právní úprava mladistvých není předmětem této práce, zaměříme se zde na vymezení věkových hranic, majících vliv na přistoupení trestní odpovědnosti. Trestní zákoník v § 25 stanoví:

„Kdo v době spáchání činu nedovrší patnáctý rok svého věku, není trestně odpovědný.“

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže pak v ustanovení § 89 odst.1 doplňuje, že dítě mladší patnácti let není trestně odpovědné. Trestní odpovědnost tak nastává až den po patnáctých narozeninách.⁵⁸ Jak již bylo výše řečeno, plná trestní odpovědnost nastává dovršením osmnácti let, nicméně je-li trestný čin spáchán pachatelem ve věku blízkém věku mladistvých, jedná se obecně o polehčující okolnost, protože nelze s jistotou tvrdit, že sociální a rozumový vývoj jedince byl již zcela ukončen.⁵⁹

Naopak horní hranici věku představující polehčující okolnost nebo dokonce skutečnost limitující trestní odpovědnost v našem trestním zákoníku nenalezneme. Vzhledem k tomu, že výčet polehčujících okolností vymezený v § 41 trestního zákoníku je demonstrativní, lze odvodit, že spáchání trestného činu v pokročilém věku může být klasifikováno jako polehčující okolnost v zákoně výslovně neuvedená. Trestní odpovědnost však může být vyloučena, pakliže se prokáže, že v konkrétním případě vedly změny spojené se stářím ke zmenšené přičetnosti, či dokonce k nepřičetnosti.⁶⁰

⁵⁷ JELÍNEK, Jiří. 2017, op. cit., s. 199.

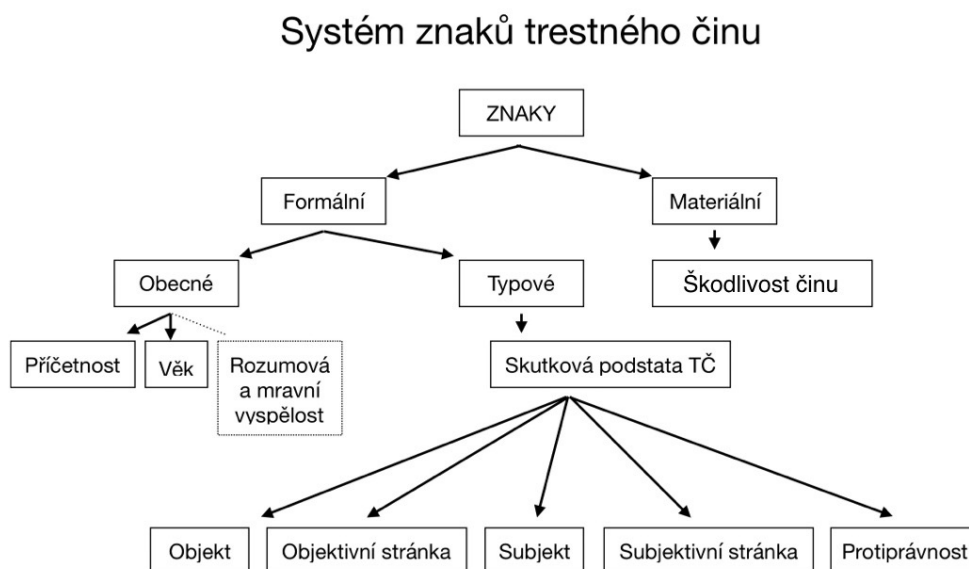
⁵⁸ Srov. §139 TZ.

⁵⁹ Srov. § 41 písm. f) TZ.

⁶⁰ JELÍNEK, Jiří. 2017, op. cit., s. 212-214.

Z výše uvedeného vyplývá, že trestného činu se může dopustit pouze osoba:

- (1) přičetná
- (2) která dovršila patnácti let a
- (3) která dosáhla dostatečného rozumového a mravního vývoje.

2.1.4 Klasifikace trestných činů

V souvislosti s klasifikací trestných činů hovoříme o jejich bipartici, kdy trestné činy dělíme na přečiny a zločiny. Přečiny jsou všechny nedbalostní trestné činy a ty úmyslné, na které zákon stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nepřevyšující 5 let. Zločiny zákoník vymezuje negativně jako všechny ty, které nejsou přečiny.⁶¹ Oproti tomu u mladistvých, tedy osob, jež dovršily 15. rok věku, ale nepřekročily 18. rok věku,⁶² hovoříme o monopartici, jelikož trestný čin mladistvého nazýváme provinění.⁶³ Zákon o soudnictví ve věcech mládeže také používá termín protiprávní čin jako zastřešující pojem pro trestný čin, provinění a čin jinak trestný.⁶⁴

Na tomto místě je třeba také rozvést termín „čin jinak trestný“ nebo také „kvazidelikt“, který je využíván hned v několika významech. Obecně řečeno, zákon o soudnictví ve věcech

⁶¹ §14 TZ.

⁶² § 2 odst. 1, písm. c) ZSVM.

⁶³ § 6 odst. 1 ZSVM.

⁶⁴ § 2 odst. 2 písm. a) ZSVM

mládeže jej užívá pro případy, kdy chybí některý z formálních znaků trestného činu, tedy věk, přičetnost, rozumová a mravní vyspělost, a trestní odpovědnost v tomto případě tedy nevzniká. Příkladem mohou být trestné činy spáchané dětmi mladšími 15 let, či činy spáchané pachateli s nedostatkem rozumové a mravní vyspělosti. Dalším případem jsou trestné činy spáchané osobami nepřičetnými, jelikož chybí znak zavinění, činy spáchané za okolností vylučujících protiprávnost, kdy absentuje prvek protiprávnosti, a v neposlední řadě jej využíváme v souvislosti s trestným činem opilství.⁶⁵ *Zákon č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů* jej pak nesprávně používá jako synonymum pro trestný čin.⁶⁶

2.1.5 Okolnosti vylučující protiprávnost vs. zánik trestnosti

Pro účely komparace konstrukce trestní odpovědnosti v české a americké právní kultuře je stěžejní na tomto místě alespoň v krátkosti nastínit problematiku okolností vylučujících protiprávnost a zániku trestnosti tak, jak ji známe z české trestněprávní teorie. V prvním případě se jedná o takové okolnosti, které pachatele činu jinak trestného zbavují trestní odpovědnosti. Chybí zde totiž znak protiprávnosti a dané jednání tak od počátku není trestné, jelikož nejde o trestný čin. Mezi okolnosti vylučující protiprávnost řadí česká právní nauka institut krajní nouze, nutné obrany, svolení poškozeného, přípustné riziko a oprávněné použití zbraně.⁶⁷

Oproti tomu u zániku trestnosti, resp. zániku trestní odpovědnosti, hovoříme o takových okolnostech, jež nastaly až po spáchání trestného činu, ale dříve, než je o něm pravomocně rozhodnuto. V jejím důsledku zaniká jednou provždy právo státu na potrestání pachatele. Pachatel sice naplnil všechny znaky trestného činu a spáchal trestný čin, trestní odpovědnost však *ex post* zanikla. Mezi okolnosti, které zapříčiňují zánik trestní odpovědnosti, řadíme účinnou lítost, promlčení a zvláštní případy zániku trestnosti jako je například milost prezidenta.⁶⁸

Lze shrnout, že institut nepřičetnosti je jedním z obecných znaků trestného činu, přičemž jeho absence způsobuje, že v takovém případě nelze hovořit o vzniku trestní odpovědnosti. V této souvislosti také hovoříme o tom, že pachatel spáchal nikoliv trestný čin, ale čin jinak trestný. Nepřičetnost tak česká trestní nauka neřadí ani mezi okolnosti vylučující protiprávnost, ani důvody vedoucí k zániku trestnosti, resp. trestní odpovědnosti. Nepřičetnost tedy vylučuje trestní odpovědnost pachatele činu jinak trestného.

⁶⁵ JELÍNEK, Jiří. 2017, op. cit., s. 139.

⁶⁶ Srov. JELÍNEK, Jiří. *Zákon o obětech trestných činů: komentář s judikaturou*. 2., dopl. a rozš. vyd. Praha: Leges, 2014. Komentátor. ISBN 978-80-7502-016-1, s. 22.

⁶⁷ JELÍNEK, Jiří. 2017, op. cit., s. 252.

⁶⁸ Tamtéž, s. 348–349.

2.2 Konstrukce trestní odpovědnosti v USA

Aby byla trestní odpovědnost postavena najisto dle amerického common law, musí obžaloba prokázat přítomnost obou znaků trestného činu, kterými jsou *actus reus* nebo také vnější, fyzický prvek a *mens rea* čili vnitřní, psychický prvek, a to nade vší pochybnost (*beyond a reasonable doubt*). V opačném případě trestní odpovědnost nevzniká. I když žalobce prokáže přítomnost obou těchto znaků, má žalovaný právo uplatnit jednu nebo i více druhů tzv. *obran* (*defenses*), které, budou-li prokázány, mohou vést až k jeho osvobození.

V případě nepřičetnosti, již americká trestněprávní nauka řadí mezi okolnosti vylučující trestnost, však obžaloba nenese počáteční důkazní břemeno. Obžaloba přijde na řadu až v momentě, kdy žalovaný unese počáteční důkazní břemeno, a existenci takových okolností prokáže. Pakliže tedy žalovaný prokáže existenci okolností vylučujících trestnost, důkazní břemeno se přesouvá na obžalobu, jež ji musí vyvrátit, a to nade vší pochybnost. Výše nastíněný mechanismus nazývá americká právní teorie tzv. *pozitivní obranou* (*affirmative defense*), jež má své kořeny v klasickém angloamerickém common law. Zatímco common law považuje okolnosti vylučující trestnost za procesní nebo spíše důkazní otázku, existují i názory, že se jedná o otázku hmotněprávní, jelikož absence okolností vylučujících trestnost je předpokladem pro vznik trestní odpovědnosti a naplnění podmínek trestní odpovědnosti je otázkou hmotněprávní.⁶⁹ Následující kapitola se bude těmito instituty zabývat podrobněji.

2.2.1 Obrany (*Defenses*)

Americké trestní právo rozlišuje dva hlavní druhy tzv. *obran*, a to „*justification defenses*“, které lze volně přeložit jako „ospravedlňující obrany“ a lze je přirovnat k důvodům vylučující protiprávnost. Druhým typem jsou „*excuse defenses*“ neboli „omluvné obrany“ korespondující s okolnostmi vylučujícími trestnost.

Okolnosti vylučující protiprávnost v americkém podání zahrnují jednání jinak trestné, které je za daných okolností společensky přijatelné a které způsobuje, že trestní odpovědnost nevzniká. „Ospravedlnitelné jednání je pak takové, které je správné, přiměřené nebo přípustné.“ Jinými slovy, ospravedlnitelné jednání je jednání, které je správné nebo alespoň není špatné. Například zabití lidské bytosti je protiprávním jednáním. Jedná-li však pachatel v sebeobraně,

⁶⁹ DUBBER, Mark. 2001, op. cit. s. 186-189.

je jeho jednání z pohledu společnosti „ospravedlnitelné“. Ačkoliv pachatel naplnil fyzický znak zabití (*actus reus*), speciální okolnosti situace, tedy jednání v sebeobraně způsobí, že jednání pachatele je společensky akceptovatelné. Mezi okolnosti vylučující protiprávnost pak americká trestní nauka řadí krajní nouzi (*necessity*), nutnou obranu (*self-defense*), pomoc v nutné obraně (*defense of others*), obranu majetku (*defense of property*), výkon práva (*law enforcement*), veřejnou službu (*public duty*), zvláštní odpovědnost (*special responsibility*) a svolení (*consent*).⁷⁰

Omluvné obrany se od těch ospravedlňujících podstatně liší. Zatímco ospravedlňující obrany se zaměřují na jednání jako takové, pomocí níž se obžalovaný snaží prokázat, že dané jednání nebylo nežádoucí, omluvné obhajoby se soustřeďují na osobu pachatele, resp. na určité osobnostní rysy, způsobující, že pachatel není za své jednání morálně odpovědný.

Omluvná obhajoba má povahu tvrzení, že ačkoli pachatel jednal způsobem poškozujícím společnost, neměla by mu být způsobená újma kladena za vinu a ani by za ni neměl být potrestán. Obžalovaný tak uplatněním této obrany přiznává, že jeho jednání sice nebylo správné, ale zároveň tvrdí, že s ohledem na dané okolnosti by neměl být za své jednání shledán trestně odpovědným. Situaci si opět můžeme názorně ilustrovat. Kupříkladu nepřičetná osoba nepopírá, že obžaloba prokázala všechny znaky trestného činu ani to, že jeho chování bylo protiprávní, netolerovatelné a neospravedlnitelné. Snaží se však prokázat, že v důsledku své duševní poruchy či vady postrádá morální vinu, která je s pachatelem obvykle spojena, a trestní odpovědnost tak nevznikla.⁷¹

Mezi okolnosti vylučující trestnost řadíme tíseň (*duress*), vojenské příkazy (*military orders*), nátlak (*entrapment*), neznalost zákona (*ignorance of law*), provokace (*provocation*), zmenšenou přičetnost (*diminished capacity*), nedospělost (*infancy*), nedobrovolnou intoxikaci (*unvoluntary intoxication*) a v neposlední řadě také nepřičetnost (*insanity*).⁷²

2.2.2 Důkazní břemeno

Pro úplnost je třeba osvětlit ještě mechanismus důkazního břemene, jehož unesení je klíčem k úspěchu v trestním řízení. Důkazní břemeno má dvě složky: „břemeno předvedení důkazu“ (*burden of production*), tedy povinnost předložit důkazy a „břemeno přesvědčení“ (*burden of persuasion*), která spočívá v povinnosti prokázat skutková tvrzení do určité míry pravděpodobnosti, jako je například prokázání skutkových tvrzení nade vší pochybnost (*beyond*

⁷⁰ Viz. struktura Modelového trestního zákoníku.

⁷¹ DRESSLER, Joshua, 2001, op. cit., s. 201-204.

⁷² Viz. struktura Modelového trestního zákoníku.

a reasonable doubt), převahou důkazů (*preponderance of evidence*) či jasnými a přesvědčivými důkazy (*by clear and convincing evidence*). Unesení důkazního břemene tedy znamená, že strana prokázala skutková tvrzení do určité výše pravděpodobnosti vyžadované v rámci daného břemene přesvědčení. Standardy vyžadované k unesení daného důkazního břemene se však v každém státě liší a rozhodující jsou vždy především okolnosti konkrétního případu. V trestním řízení má nezastupitelnou úlohu porota složená z laiků, jelikož Šestý dodatek Ústavy zakotvuje právo na soudní proces za přítomnosti poroty. Soudce pak prostřednictvím instrukcí vysvětlí porotě požadavky kladené na unesení konkrétního důkazního břemene.⁷³

2.2.3 Pojetí trestného činu v USA

Modelový trestní zákoník ve své úvodní části zakotvuje cíle a principy, na nichž je založeno pojetí trestného činu ve Spojených státech. V těchto ustanovení nalezneme definici nejen trestného činu, ale také pachatele stejně jako zakotvení zásady *nullum crimen sine lege*. Dle sekce 1.02 MPC „*obecným účelem ustanovení zakotvujících definici trestných činů je:*

1.02 (1) (a):

*zakázat a zabránit jednání, které neospravedlnitelně a neomluvitelně způsobuje či hrozí způsobením podstatné újmy zájmům jednotlivce nebo společnosti.*⁷⁴

1.02 (1) (b)

*„podrobit veřejné kontrole osoby, jejichž jednání naznačuje, že jsou schopny páchat trestné činy“*⁷⁵

1.05

*„Žádné jednání není trestným činem, pokud nejde o trestný čin nebo porušení zákona podle tohoto zákoníku nebo jiného zákona tohoto státu.“*⁷⁶

⁷³ STORM, Lisa, 2015, op. cit, s. 54 -61.

⁷⁴ MPC 1.02(1)(a), originální text: „*The general purpose of the provisions governing the definition of offenses is to forbid and prevent conduct that unjustifiably and inexcusably inflicts or threatens substantial harm to individual or public interests*“.

⁷⁵ MPC 1.02(1)(b), originální text: „*to subject to public control persons whose conduct indicates that they are disposed to commit crimes*“.

⁷⁶ Originální text: „*No conduct constitutes an offense unless it is a crime or violation under this Code or another statute of this state*“.

Dle prvního ustanovení trestným činem je:

- (1) *Jednání*
- (2) *které neospravedlnitelně a neomluvitelně*
- (3) *způsobuje či hrozí způsobením*
- (4) *podstatné újmy*
- (5) *zájmům jednotlivců nebo společnosti*

Podle druhého ustanovení MPC jsou pachateli *osoby, jejichž jednání naznačuje, že jsou schopny páchat trestné činy.*

Dle výše uvedeného, lze odvodit, že trestní odpovědnost se skládá ze tří složek: tedy z *jednání, které není ospravedlnitelné (justification) ani omluvitelné (excuse).* Aby se jednalo o trestný čin, musí samotné jednání splňovat další kritéria, tedy, aby *(1) způsobovalo či hrozilo způsobením (2) podstatné újmy zájmům jednotlivce nebo společnosti.*

Na základě těchto prvků lze vytvořit kompletní schéma trestní odpovědnosti ve Spojených státech. Které zahrnuje:

- 1) *Jednání, které*
 - a. *způsobuje či hrozí způsobením*
 - b. *podstatné újmy zájmům jednotlivce nebo společnosti*
- 2) *za absence ospravedlňujících důvodů (justification)*
- 3) *za absence omluvitelných důvodu (excuse)*

Tato konstrukce trestní odpovědnosti se terminologicky liší od jejího vyjádření dle common law, jelikož to pracuje s pojmy *mens rea*, značící míru zavinění k danému jednání a *actus reus*, tedy jednání způsobujícího újmu. Trestný čin je pak tvořen přítomností obou těchto znaků. Vzhledem k tomu, že Anglo-americké právo se vyvíjelo po staletí, je obtížné vymezit jediný rámec trestní odpovědnosti, jenž je možné uplatnit v každém z 50 států. Lze však s jistotou říci, že soudy obecně reflektují fakt, že trestní odpovědnost nutně předpokládá spáchání trestného činu za současné absence okolností, jenž trestní odpovědnost vylučují (*defenses*).⁷⁷

⁷⁷ BLACKSTONE, William. *Commentaries on the laws of England*. 6th print. Chicago [u.a.]: Univ. of Chicago Press, 1996, s. 30.

2.3 Znamky trestného činu dle common law

Aby byla tato analýza kompletní, je třeba ještě představit koncepci trestní odpovědnosti dle common law, podle kterého se trestný čin se skládá ze dvou znaků. Prvním je tzv. *actus reus* nebo také vnější, či fyzický prvek, jenž tvoří objektivní stránku trestného činu a spočívá ve vědomém konání nebo opomenutí porušující právní povinnost či zákaz. Tím druhým je *mens rea* čili vnitřní, psychický prvek vyjadřující míru zavinění vzhledem k tomuto jednání.

2.3.1 Actus reus

Actus reus trestného činu pak tvoří další tři prvky, kterým jsou:

- (1) volní akt
- (2) způsobující
- (3) společnosti újmu⁷⁸

Podle Modelového trestního zákoníku nikdo nemůže být vinen ze spáchání trestného činu, ledaže je jeho odpovědnost založena na volním činu spočívajícím v jednání či opomenutí.⁷⁹ MPC definuje čin jako tělesný pohyb ať už volní či bezděčný⁸⁰. Naopak nedefinuje pojem „volní“, s výjimkou výčtu tělesných pohybů, jenž jsou bezděčné jako jsou reflexy, křeče, jednání v bezvědomí, ve spánku nebo při hypnoze. Obecně platí, že bezděčný je jakýkoliv čin, který „není výsledkem úsilí nebo odhodlání pachatele, ať už vědomého nebo obvyklého.“⁸¹

Pojem „volně“ je užíván ve dvou rovinách. V širším smyslu je slovo *volně* často používáno v souvislosti s tzv. *obranami* a slouží ke konstatování, že obžalovaný měl dostatek vůle, aby byl za svůj čin odpovědný. Lze se setkat i s názorem, že člověk stížen duševní nemocí nebo osoba jednáající v tísní jednala bezděčně. Jinými slovy, takový člověk byl vystaven extrémně těžkému výběru nebo nebylo v jeho moci si vybrat, a tedy není na místě, aby byl za své jednání potrestán. Pakliže pojem *volně* použijeme při určení, zda byl naplněn vnější znak (actus reus) trestného činu, pak má mnohem užší význam. Koncept svobodné vůle je totiž úzce spjat s pojetím trestněprávní odpovědnosti, která nastane pouze u osob, jež jsou za své jednání odpovědní.

⁷⁸ DRESSLER, Joshua, 2001. op. cit., s. 81.

⁷⁹ MPC 2.01(1), originální text: „A person is not guilty of an offense unless his liability is based on conduct which includes a voluntary act or the omission to perform an act of which he is physically capable.“

⁸⁰ MPC 1.13(2) originální text: „In this Code, unless a different meaning plainly is required an act or action means a bodily movement whether voluntary or involuntary.“

⁸¹ MPC 2.01(2)(D).

Existuje také debata o tom, zda by absence vůle jako v případě záchvatů či činů učiněných v bezvědomí měla být považována za „obranu“ (defense) jako v případě nepřičetnosti.⁸² Je-li vůle použita v širším slova smyslu, je tato charakteristika dle Dresslera zcela vhodná. Pomineme-li opomenutí, volní akt v užším slova smyslu je totiž nezbytným předpokladem pro vznik trestní odpovědnosti, jinými slovy, je to znak každého trestného činu.

Bezděčný akt, jakožto protiklad volního aktu, by však neměl být považován za pozitivní obranu (*affirmative defense*). Tato distinkce volního aktu jako obligatorního prvku trestného činu, a nikoliv obrany, je významná především z procesního hlediska. Podle klauzule garantující právo na spravedlivý proces je obžaloba povinna prokázat nade vší pochybnost každý znak trestného činu. Nicméně Ústava výslovně nevyžaduje od obžaloby také unesení břemene přesvědčení v případě uplatnění, aby obžaloba unesla také břemeno přesvědčení při uplatnění pozitivních obran, jako je tomu například u nepřičetnosti.

Jurisdikce, které považují nedostatek vůle za pozitivní obranu, proto nesprávně vyžadují, aby žalovaný, jenž takový nárok uplatňuje, unesl v souvislosti s touto skutečností důkazní břemeno přesvědčení. Uznáme-li však, že volní akt je obligatorním prvkem každého trestného činu, nutně z toho vyplývá, že obžaloba je povinna prokázat nade vší pochybnost, že obžalovaný nejednal bezděčně, jinými slovy, že daný trestný čin zahrnoval volní akt. Lze tedy shrnout, že k tvrzené absenci vůle by nemělo být přístupováno stejně jako k nepřičetnosti.

2.3.2 Mens rea

Druhým obligatorním znakem je tzv. *mens rea*, jenž představuje míru zavinění vzhledem ke konkrétnímu trestnému činu. Latinská fráze „*actus non facit reum nisi mens sit rea*“, jež se dá volně přeložit jako „samotné jednání nečiní člověka vinným, pokud ovšem nejednal se zlým úmyslem“, je dnes mantrou angloamerické trestní nauky. V klasickém anglickém právu byla totiž trestní odpovědnost vázána pouze na vnější složku, tedy *actus reus*, a psychický stav pachatele v době spáchání trestného činu byl irelevantní. To se změnilo ve 13. století, kdy soudy začaly vyžadovat důkaz o tom, že obžalovaný spáchal trestný čin se zlým úmyslem.

Tento termín je velmi těžké definovat. Modelový trestní zákoník proto přišel s definicí, jenž nahrazuje poněkud nejasný a často matoucí jazyk *common law* čtyřmi konkrétně vymezenými hierarchicky uspořádanými úrovněmi zavinění ve vztahu ke třem typům objektivních prvků používaných k vymezení trestných činů.⁸³

⁸² *Srov. State v. Deer*, 287 P.3d 539, 542 (Wash. 2012).

⁸³ DRESSLER, Joshua, 2001. *op.cit.*, s. 115-142.

2.02 MPC (1) Minimální požadavky na zavinění

S výjimkou prostého porušení práva („violations“)⁸⁴, člověk není odpovědný za své jednání, pakliže nejednal úmyslně, vědomě, lehkomylně nebo nedbale ve vztahu ke každému materiálnímu znaku trestného činu.⁸⁵

Lze tedy shrnout, že v trestním řízení nese obžaloba břemeno předložení a břemeno přesvědčení nade vší pochybnost (*beyond a reasonable doubt*) ve vztahu k následujícím čtyřem složkám trestní odpovědnosti, kterými jsou:

- (1) volní jednání (případně opomenutí, existuje-li povinnost konat) naplňující skutkovou podstatu trestného činu
- (2) sociální újma uvedená v definici trestného činu
- (3) psychický znak trestného činu (*mens rea*) obžalovaného
- (4) kauzální nexus mezi prvky (1) a (2).

Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že schéma trestní odpovědnosti dle MPC a její struktura dle common law jsou vzájemně zaměnitelné. MPC totiž vymezuje čin jako jednání či opomenutí za „daného stavu mysli“⁸⁶, jenž koresponduje se složkami trestného činu dle common law. Nahradíme-li *actus reus* a *mens rea* slovem „jednání“, schéma trestní odpovědnosti dle common law by tedy vypadalo takto:

- 1) Jednání naplňující skutkovou podstatu trestného činu
- 2) bez ospravedlňujících důvodů (*justification*)
- 3) bez omluvitelných důvodů (*excuse*)⁸⁷

Common law a MPC se tedy neliší v obecné konstrukci trestní odpovědnosti, ale pouze v přístupu k jejím jednotlivým složkám. Ať už tedy použijeme terminologii dle MPC či common law, ke vzniku trestní odpovědnosti je třeba právě jednání a absence důvodů, jež trestní odpovědnost vylučují.

⁸⁴ „Violation“ je sice protiprávní jednání, nejedná se však o trestný čin.

⁸⁵ Originální text: „*Except in case of offenses characterised as violations, a person is not guilty of an offense unless he acted negligently, purposely, knowingly or recklessly, as the law may require, with respect to each material element of the offense.*“

⁸⁶ 1.13 (5) MPC, originální text: „*Conduct means an action or omission and its accompanying state of mind.*“

⁸⁷ DUBBER, Mark. 2001, op. cit, s. 28-31.

2.3.3 Klasifikace trestných činů

Trestné činy jsou zakotveny v trestních zákonech, případně v jurisdikcích, které uznávají trestné činy podle common law, v case law. Klasifikace trestných činů ve Spojených státech je založena na jejich závažnosti. Americké trestní právo rozeznává zločiny (*felonies*) a přečiny (*misdemeanors*). Některé jurisdikce zavedly také smíšenou kategorii zločin-přečin (*felony-misdemeanors*) či prosté porušení práva (*violations, infractions*).

Zločiny jsou nejzávažnějším druhem trestného činu. Takový čin je buď veden zavrženíhodným záměrem, jako je úmysl zabít, nebo je doprovázen mimořádně závažným důsledkem jako usmrcení, těžká zranění či zničení majetku. Vzhledem k jejich závažnosti lze uložit všechny druhy trestů, které jsou v daném státě rozeznávány. V závislosti na jurisdikci a konkrétním trestném činu může být trestem poprava, odnětí svobody, pokuta nebo alternativní rozsudek, jako je probace, rehabilitace a domácí vězení. Mezi další možné důsledky odsouzení za zločin patří také nemožnost volit, vlastnit zbraň nebo vykonávat určité profese.

Přečiny jsou méně závažné než zločiny a obvykle se trestají odnětím svobody nepřevyšující jeden rok, pokutou nebo alternativním trestem, jako je probace, rehabilitace nebo veřejná služba. Smíšená kategorie zločin-přečin obsahuje takové trestné činy, které mohou být stíhány a trestány jako zločiny i přečiny v závislosti na konkrétních okolnostech případu. Rozhodnutí, zda trestný čin stíhat jako zločin nebo přečin, obvykle náleží soudci, ale v některých případech může rozhodnout i státní zástupce. Porušení práva znamená nejméně závažné trestné činy a lze za ně uložit pokutu či alternativní trest, trest odnětí svobody je však vyloučen.⁸⁸

2.3.4 Plná trestní odpovědnost

Pro kompletní analýzu trestní odpovědnosti v USA je zapotřebí také uvést věkovou hranici, se kterou právo pojí její vznik. Je stanovena jak na federální, tak na státní úrovni trestního práva. V rámci státní úrovně je zajímavé poznamenat, že 33 z 50 států federace doposud žádnou věkovou hranici pro vznik trestní odpovědnosti ve svých trestních kodexech vůbec nevymezilo, a je zde tudíž teoreticky možné shledat dítě jakéhokoli věku subjektem trestní represe. Nutno podotknout, že ve většině těchto států se používají různé testy ke zjištění mentální zralosti.⁸⁹ Dle Modelového trestního zákoníku nastává trestní odpovědnost dovršením 16 let.⁹⁰

⁸⁸ STORM, Lisa. *Criminal Law by Storm*. Morrisville, NC: Lulu Publishing Services, 2015. s. 13-14.

⁸⁹ Cipriani, D. Children's Rights and the Minimum Age of Criminal Responsibility: A Global Perspective, Ashgate 2009, s. 221-222.

⁹⁰ 4.10 (1)(a) MPC.

Zajímavé je, že z hlediska struktury MPC, je nevypělost (*immaturity*) upravena v jedné sekci spolu s nepřičetností. Je tomu tak proto, že nevypělost je založena na stejném důvodu vylučující trestní odpovědnost. Dítě totiž, stejně jako osoba nepřičetná, *postrádá schopnost buď rozpoznat protiprávnost svého jednání nebo přizpůsobit své jednání požadavkům zákona.*⁹¹ Rozdíl mezi těmito instituty je však v jejich původci. Zatímco u nepřičetnosti je jím duševní porucha, u nevypělosti je jím věk. Rozumová nevypělost je pak vedle nepřičetnosti druhem pozitivní obrany, jež vylučuje trestní odpovědnost.⁹²

⁹¹ 4.01(1) MPC, originální text: „Lacks substantial capacity to appreciate the criminality (wrongfulness) of his conduct or to conform his conduct to the requirements of law“.

3 Institut nepřičetnosti

3.1 Institut nepřičetnosti v právním řádu ČR

Odlišné zacházení s pachateli stíženými duševní poruchou zakotvoval již *Zákon dvanácti desek*. Římské právo rozeznávalo kategorii osob „furiosa“ tedy osob *šilenných* a *blbých*, kam spadaly i osoby jednající v horečce či osoby náměsíčné.⁹³ Takovým pachatelům byl trest odpuštěn, ale z důvodu bezpečnosti mohli být i uvězněni.⁹⁴ V konečném důsledku tak rozdíl mezi pachateli přičetnými, kteří byli za své protiprávní jednání uvězněni, a těmi nepřičetnými, kteří byli uvězněni z preventivních důvodů, byl mizivý. Duševní stav pachatele byl zohledňován již historicky a lze tedy konstatovat, že institut nepřičetnosti, byť ve své primitivní podobě, byl součástí trestního práva od jeho počátků.

V českém právním řádu se institutem nepřičetnosti zabývá trestní zákoník v § 26, který tento pojem přímo nedefinuje, nicméně nedefinuje ani pojem přičetnosti. Zabývá se pouze důvody, které přičetnost vylučují. Podle Císařové lze o přičetnosti hovořit jako o „*právní způsobilosti být pachatelem trestného činu, pokud závisí na duševních schopnostech pachatele*.“⁹⁵ Jinými slovy, nezbytnou podmínkou pro přičetnost pachatele je schopnost pochopit důsledky svého škodlivého jednání pro společnost a zároveň své jednání ovládat. Nebylo by tedy na místě osobu, která trpí duševní poruchou a není toho schopna, za toto jednání trestat.

Ačkoliv přičetnost není trestním zákoníkem přímo definována, důvody, které ji vylučují naopak jsou. Pro nepřičetnost není trestně odpovědný ten, „*kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání*.“⁹⁶ Důležitým aspektem nepřičetnosti, dle uvedené zákonné dikce, je současné splnění implicitních podmínek, jimiž jsou: stížení duševní poruchou, neschopnost rozpoznání protiprávnosti jednání, případně vymizení schopnosti jej ovládnout, souvislost dané duševní poruchy a uvedené neschopnosti, to vše v době spáchání trestného činu. Jinými slovy stav přičetnosti vyžaduje způsobilost rozpoznávací (tzv. rozumové kritérium), tedy schopnost pachatele rozpoznat protiprávnost svého jednání a způsobilost určovací (volní kritérium), tedy schopnost ovládnout své jednání. Přičetným je tedy takový pachatel, jenž disponuje oběma schopnostmi, naopak u nepřičetného

⁹³ CÍSAŘOVÁ, VANDUCHOVÁ, *Nepřičetný pachatel: (Aktuální praktické i teoretické problémy trestního práva a trestního řízení v ČR v souvislosti s posuzováním nepřičetnosti – srovnávací studie)*, s. 11.

⁹⁴ KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské*. Praha: Melantrich, 1935, s. 1.

⁹⁵ CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ. 1995, op. cit., s. 3.

⁹⁶ § 26 TZ.

alespoň jedna z nich v době spáchání trestného činu absentuje, a to právě v důsledku duševní poruchy.⁹⁷

Trestní zákoník zná i institut zmenšené nepřičetnosti⁹⁸, kdy pachatelova schopnost rozpoznávací nebo ovládací byla v důsledku duševní poruchy značně oslabena, nezbavuje však pachatele trestní odpovědnosti a jako taková není předmětem této práce.

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže zavedl také pojem *podmíněné* neboli *relativní nepřičetnosti*, která ovšem není navázána na duševní poruchu, ale na nedostatek rozumové či mravní vyspělosti u mladistvého, a ani ta nebude pro účely této práce zkoumána.

3.1.1 Kritéria nepřičetnosti:

V rámci české právní teorie se setkáváme s termínem „kritéria nepřičetnosti“, která se dále dělí na kritéria biologická (lékařská) a kritéria psychologická (juristická). Biologickým kritériem nepřičetnosti je duševní porucha, kterou lze vymezit jako „*zřetelnou odchylku od stavu duševního zdraví a rovnováhy, kterým se rozumí stav úplné a sociální pohody, jako výslednici vnitřních (genetických) a vnějších (psychosociálních a enviromentálních) faktorů.*“⁹⁹ Tyto odchylky lze dále dělit na interindividuální, tj. chování osob podobných vlastností, věku, podobného společenského postavení, stejného sociálního prostředí, a intraindividuální, tj. výrazná změna chování samotného jedince. Psychologické kritérium spočívá ve vymizení schopnosti rozpoznávací nebo schopnosti ovládací, přičemž ke konstatování nepřičetnosti postačí absence jedné z těchto schopností.¹⁰⁰

Pro trestní právo je stěžejní právě kritérium juristické, neboť duševní porucha má pro trestní odpovědnost význam jen v případě, že jejím následkem je vymizení schopnosti rozpoznávací nebo ovládací, případně obou, a to v době spáchání trestného činu.

3.1.2 Biologická kritéria

Biologické kritérium nepřičetnosti spočívá v duševní poruše. Ač je termín duševní porucha často používán jako synonymum k duševní nemoci, dle Šámala nelze tyto dva pojmy zaměňovat, jelikož duševní nemoc je pojmem užším. Duševní porucha totiž nutně nemusí být i duševní nemocí, ale může mít rozličné původce jako je právě duševní nemoc, ale také třeba

⁹⁷ ŠÁMAL, Pavel. *Trestní právo hmotné*. 7. přepr. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-616-7.

⁹⁸ § 27 TZ.

⁹⁹ ŠÁMAL, Pavel. 2014. op. cit., s. 190.

¹⁰⁰ JELÍNEK, Jiří. 2017. op. cit., s. 204.

požití návykové látky jako jsou drogy či alkoholické nápoje. V tomto duchu vymezuje termín duševní poruchy i trestní zákoník, kdy:

„Duševní poruchou se rozumí mimo duševní poruchy vyplývající z duševní nemoci i hluboká porucha vědomí, mentální retardace, těžká asociální porucha osobnosti nebo jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka“.

Mezi duševní poruchy plynoucí z duševní nemoci řadíme, v souladu s psychiatrickým pojetím, všechny somaticky podmíněné duševní nemoci. Těmi jsou poruchy vyvolané organickým poškozením mozku, endogenní psychozy, jako je například schizofrenie či maniodepresivní psychóza, nebo geneticky podmíněné nemoci, jako je například Downův syndrom. Hluboká porucha vědomí je taková porucha, jež není zapříčiněna organickými činiteli, ale v jejím důsledku dochází k dezorientaci omezující racionální schopnosti stíženého. Mentální retardace zahrnuje vady inteligence s výjimkou vrozených mentálních retardací, jež řadíme mezi duševní poruchy vyvolané nemocí.

Specifické poruchy osobnosti dříve známé také pod pojmem psychopatie, spadají pod těžké asociální poruchy osobnosti (ICD- 10). Tuto kategorii označuje americká nauka také pojmem antisociální osobnost (DSM- IV). Jedná se o *„dlouhodobé vzorce chování projevující se v rigidních reakcích na různorodé individuální a sociální životní podmínky jedince, jež se významně rozcházejí s představami sociokulturního okolí, přičemž jde o stav neflexibilní a setrvalý, jehož počátek můžeme nalézt již v adolescenci nebo v časně dospělosti, a vede k újmě a znevýhodnění.“*¹⁰¹

„Jiné těžké duševní nebo sexuální odchylky“ je „zbytková“ kategorie, kam zahrnujeme různé druhy neuroz, sexuálních deviací a jiných závislostí, jako je například patologické hráčství.¹⁰²

Vymezení pojmu duševní porucha tak může být relativně komplikované. Vedle právní nauky se jím totiž zabývá i široké spektrum jiných vědních oborů. Této situaci neulehčuje ani skutečnost, že duševní poruchy mohou být vrozené či získané, trvalé, dlouhotrvající nebo přechodné apod. Největší výzvou v trestněprávní rovině je tedy flexibilně reagovat na nové poznatky v oblasti psychologie. Z tohoto důvodu nelze pojem „duševní porucha“ definovat s konečnou platností. Výše uvedené zákonné vymezení by se mohlo zdát jako taxativní,

¹⁰¹ ŠÁMAL, Pavel. 2014, op. cit, s. 194.

¹⁰² Srov. č. 31/1995-I Sb. rozh. tr.

nicméně poslední uvedené spojení „*a jiná těžká duševní nebo sexuální odchylka*“ poskytuje prostor pro nové vědní poznatky a výčet tak považujeme za demonstrativní.

Zatímco medicína striktně nerozlišuje mezi termínem duševní porucha a duševní nemoc, resp. rozlišuje, ale pojem duševní nemoc užívá pouze v případech, kdy je třeba zdůraznit léčitelnost daného jevu, v trestním právu je situace odlišná.¹⁰³ Pro potřeby trestního práva je termín duševní porucha zastřešujícím pojmem pro veškeré duševní poruchy plynoucí z duševní nemoci. Duševní nemoc je tak v trestní nauce chápána pouze jako původce duševní poruchy. Lékařské termíny, jež jsou součástí legální definice v § 26 TZ, pak vychází z *Mezinárodní klasifikace nemocí se zkratkou MKN-10*. Pro ilustraci může sloužit následující přehled psychických poruch dle této klasifikace.

Tabulka 1: Poruchy duševní a poruchy chování (F00 – F99)¹⁰⁴

F00–F09	Organické duševní poruchy včetně symptomatických
F10–F19	Poruchy duševní a poruchy chování způsobené užíváním psychoaktivních látek
F20–F29	Schizofrenie, poruchy schizotypální a poruchy s bludy
F30–F39	Afektivní poruchy (poruchy nálady)
F40–F48	Neurotické, stresové a somatoformní poruchy
F50–F59	Syndromy poruch chování, spojené s fyziologickými poruchami a somatickými faktory
F60–F69	Poruchy osobnosti a chování u dospělých
F70–F79	Mentální retardace
F80–F89	Poruchy psychického vývoje
F90–F98	Poruchy chování a emocí se začátkem obvykle v dětství a v dospívání
F99	Neurčená duševní porucha

Z lékařského hlediska se duševními poruchami zabývá celá oblast psychopatologie, zkoumající jejich původ, projevy či možnosti léčení. Cílem trestního práva však není postihnout duševní poruchu jako takovou, ale zabývá se především jejím vlivem na spáchání trestného činu, to je, dle již dříve uvedeného, schopnost rozpoznat protiprávnost činu a ovládnout vlastní jednání v souvislosti s konkrétní duševní poruchou.

¹⁰³ VÁLKOVÁ, Helena. *K trestněprávnímu obsahu duševní poruchy a jeho souvislostem s přípustností zabezpečovací detence u některých pachatelů*. Trestněprávní revue, 2011, č. 9, s. 253-254.

¹⁰⁴ Zdroj: ÚZIS. Poruchy duševní a poruchy chování [online]. [cit-2015-05-04]. Dostupné z: <http://www.uzis.cz/cz/mkn/F00-F99.html>.

Juristická kritéria

Pro stanovení trestní odpovědnosti je stěžejní právě juristické kritérium, spočívající v nedostatku schopnosti rozpoznávací či určovací, resp. absencí alespoň jedné z nich, v době spáchání činu. Schopnost rozpoznávací nutně předpokládá, že osoba, jež svým jednáním naplnila všechny znaky skutkové podstaty trestného činu, nebyla sto rozpoznat protiprávnost svého činu, přičemž postačí laická představa o protiprávnosti daného jednání. Stejně tak bude schopnost rozpoznávací vymizelá, jestliže taková osoba sice vnímala skutkové okolnosti činu, ale již nebyla schopna pochopit škodlivost důsledků svého jednání pro společnost.¹⁰⁵

Ovládací schopnost je charakterizována jako schopnost ovládnout posuzované jednání. Jinými slovy, pachatel si je vědom protiprávnosti svého jednání, ale v daný okamžik nemá dostatek svobodné vůle, aby byl schopen své jednání korigovat. Pro stanovení nepřičetnosti platí, že tyto schopnosti musí být vymizelé právě v důsledku duševní poruchy, musí mezi nimi tedy být příčinná souvislost. Samotná existence duševní poruchy však trestní odpovědnosti nezbavuje.

Důležitým aspektem problematiky nepřičetnosti je její stanovení k době spáchání trestného činu. Lze si totiž představit situaci, kdy pachatel spáchá čin v tzv. „světlém okamžiku“ (*lucida intervalla*), tedy případ, kdy se osoba dlouhodobě trpící duševní nemocí, dopustí protiprávního jednání v okamžiku, kdy tato porucha na okamžik vymizí, ačkoliv v jinou dobu než právě v době spáchání trestného činu, by taková osoba byla považována za nepřičetnou. Nutno podotknout, že tyto případy jsou vzácné a předmětné dokazování je z lékařského pohledu mimořádně obtížné, až nemožné.¹⁰⁶

¹⁰⁵ JELÍNEK, Jiří. 2017. op. cit., s. 204.

¹⁰⁶ SOLNAŘ, Vladimír. Systém československého trestního práva: základy trestní odpovědnosti. 1. vyd. Praha: Academia, 1972. 367, [1], s. 235.

3.1.3 Tresty a ochranná opatření

Trestní zákoník definuje trestní sankce v § 36 TZ jako tresty a ochranná opatření a v této souvislosti hovoříme o dualismu trestních sankcí. Zatímco tresty jsou ukládány pachatelům trestných činů, trestní opatření lze uložit i pachatelům činů jinak trestných. Dle § 98 odst. 1 TZ řadíme mezi ochranná opatření ochranné léčení, zabezpečovací detenci, zabránění věci, zabránění části majetku a ochrannou výchovu. Pro potřeby této práce je stěžejní především institut ochranného léčení a zabezpečovací detence, sloužící primárně k léčbě pachatelů, jenž jsou pro společnost nebezpeční.

Jestliže nepřičetná osoba spáchala čin jinak trestný, v důsledku čehož není za tento čin trestně odpovědná, ale její pobyt na svobodě je pro společnost nebezpečný, je to důvod pro obligatorní uložení ochranného léčení.¹⁰⁷ Obligatorní uložení ochranného léčení tedy předpokládá kumulativní naplnění dvou podmínek, tj, musí se jednat o 1) pachatele činu jinak trestného, 2) jehož pobyt na svobodě je nebezpečný. Míra nebezpečnosti pachatele pro společnost se dokazuje znaleckým posudkem, přičemž se musí jednat o hrozbu vyšší intenzity na zákonem chráněné právní statky. Zatímco stav nepřičetnosti se zkoumá k době spáchání trestného činu, nebezpečnost pachatele musí být dána v době rozhodování o ochranném léčení.¹⁰⁸

Ochranné léčení je vykonáváno buď ve formě ambulantní nebo ústavní ve specializovaných léčebných ústavech, nicméně soud může tuto formu dodatečně změnit.¹⁰⁹ Ústavní léčba trvá tak dlouho, dokud to vyžaduje její účel, nejdéle však 2 roky.¹¹⁰ Tento časový interval však není absolutní hranicí. Je-li třeba, soud může rozhodnout o jejím prodloužení, a to i opakovaně, nejdéle však vždy o další dva roky. Návrh na prodloužení výkonu ochranného léčení podává zdravotnické zařízení, ve kterém léčba probíhá, minimálně 2 měsíce před uplynutím oné dvouleté lhůty.¹¹¹ Není-li další léčba třeba, soud rozhodne o jejím ukončení, případně o přeměně na léčbu ambulantní.¹¹²

Zákonem č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých zákonů (dále jen „zákon o zabezpečovací detenci“) byla do českého právního řádu zakotvena zabezpečovací detence. Dle Válkové se jedná o institut hybridní povahy, který obsahuje jak represivně-izolující složku, tak léčebně – rehabilitativní prvky.¹¹³ Kromě separace pachatele od

¹⁰⁷ § 99 odst. 1 TZ.

¹⁰⁸ Srov. 3/00 Sb.

¹⁰⁹ § 99 odst. 4.

¹¹⁰ § 99 odst. 5 TZ.

¹¹¹ § 353 odst. 1 TŘ.

¹¹² § 99 odst. 6 TZ.

¹¹³ VÁLKOVÁ, H. Zabezpečovací detence - nový prostředek k ochraně před zvláště nebezpečnými pachateli? Právní rozhledy. 2007, roč. 15, č. 21, s. II.

společnosti je jeho hlavním účelem terapeutické působení na pachatele. Výkon zabezpečovací detence probíhá ve specializovaných pracovištích tzv. detenčních zařízení, s léčebnými, vzdělávacími, pedagogickými a rehabilitačními programy. Zabezpečovací detence je určena pro pachatele zločinů či činů jinak trestných naplňujících znaky zločinu, jejichž pobyt na svobodě je nebezpečný a u nichž nelze očekávat, že by uložené ochranné léčení vedlo k dostatečné ochraně společnosti.

3.1.4 Nepříčetnost v trestním řízení

Byť procesní stránka institutu nepřičetnosti není předmětem této práce, je třeba alespoň načrtnout základní procesní rámec. Co se týče způsobilosti být osobou, proti níž se řízení vede, není právním řádem nijak omezena, a obviněným tak může být i osoba nepřičetná.¹¹⁴ Nejvyšší soud striktně odmítl námitku nepřijatelnosti trestního stíhání s poukázáním na zdravotní stav, zejména na skutečnost, že obviněný trpí duševní poruchou (sp. zn. 3 Tdo 1456/2010). Dle tohoto rozhodnutí, nepřičetnost pachatele v době spáchání trestného činu nespadá do výčtu v § 11 odst. 1 TR, vylučujícího trestní stíhání.¹¹⁵ Dle Bašného je zahájení trestního stíhání nutným předpokladem pro zkoumání duševního stavu osoby, která se dopustila činu jinak trestného. Dle § 116 odst. 1 jím totiž musí být obviněný.¹¹⁶ Bašný uvažuje, že zahájení trestního stíhání v případě, že je nepřičetnost pachatele zjevná, je v rozporu se zásadou přiměřenosti.¹¹⁷ De lege ferenda si lze v této souvislosti představit přínosnost ustanovení, jenž by policejnímu orgánu dávalo možnost posouzení duševního stavu znalcem ještě před zahájením trestního stíhání, které by bylo podkladem pro další postup ve věci.

„Otázka nepřičetnosti je otázkou právní; její posuzování náleží orgánům činným v trestním řízení na základě skutečností vyplývajících z provedených důkazů. Povaha této otázky vyžaduje, aby její posouzení bylo založeno na odborných znalostech z oboru psychiatrie. Znalecký důkaz z tohoto oboru je však jen jedním z podkladů pro vytvoření soudcovského přesvědčení o otázce přičetnosti a musí být hodnocen v souvislosti se všemi ostatními zjištěnými

¹¹⁴ ŠÁMAL, Pavel, Jan MUSIL a Josef KUČTA. Trestní právo procesní. 4., přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013. Academia iuris (C.H. Beck). ISBN 978-80-7400-496-4, s. 196.

¹¹⁵ Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 1. 2011, sp. zn. 3 Tdo 1456/2010. Nejvyšší soud [online]. Nejvyšší soud, 2016 [cit. 10. 8. 2019].

¹¹⁶ BAŠNÝ, A. K možnosti vyšetření duševního stavu pachatele před zahájením trestního stíhání. Trestněprávní revue. 2004, roč. 3, č. 12., s. 346.

¹¹⁷ Tamtéž.

*skutečnostmi z tohoto hlediska relevantními. Soud nezjišťuje příčetnost pachatele jako takovou, ale vždy jen příčetnost ve vztahu k určitému trestnému činu“.*¹¹⁸

Je třeba vyzdvihnout fakt, že příčetnost pachatele se presumuje a tvrzená nepřičetnost je předmětem dokazování. Existuje-li podezření, že pachatel trestného činu byl v době jeho spáchání nepřičetný, je nutné přizvat znalce z oboru psychiatrie. Jak plyne z výše uvedeného judikátu, otázka nepřičetnosti je však věcí právní, a znalec se tedy nezabývá nepřičetností jako takovou, ale osvětluje věc z hlediska svých odborných znalostí, které náleží do jeho kompetence. Schopnost pachatele rozpoznat protiprávnost svého jednání, popřípadě jej ovládnout, je pak vždy prokazována vzhledem k povaze daného trestného činu, stejně tak je nepřičetnost zkoumána ve vztahu ke konkrétnímu trestnému činu.¹¹⁹ V rámci přípravného řízení a předběžného projednání obžaloby je nepřičetnost důvodem pro zastavení trestního řízení¹²⁰, v hlavním líčení pak vede k vynesení zprošťujícího rozsudku.¹²¹ Její stanovení je však podmíněno již zmíněným znaleckým posudkem z oboru psychiatrie. Trestní řád upravuje i situaci, kdy obviněný není pro duševní poruchu, jenž nastala až po spáchání trestného činu, schopen pochopit smysl trestního řízení, což je důvodem pro přerušování trestního řízení do doby, než tuto schopnost znovu nabude.¹²² Nepřičetnost může také vést k odložení výkonu trestu¹²³ nebo jeho přerušování.¹²⁴

Ze své podstaty institut nepřičetnosti spadá pod obecné požadavky na subjekt trestného činu, tj. jeho pachatele, a nejedná se tedy o znak skutkové podstaty trestného činu.

¹¹⁸ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 7.6.1978, sp. zn. 11 Tz 21/78 (R 17/1979).

¹¹⁹ NOVOTNÝ, Oto a Pavel ŠÁMAL. *Trestní právo hmotné: Obecná část. 6., přepracované vydání.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. ISBN 978-80-7357-509-0, s. 194.

¹²⁰ Srov. § 172 odst. 1 písm. e), 188 odst. 1 písm. c) TŘ.

¹²¹ Srov. § 226 písm. d) TŘ.

¹²² Srov. § 173 odst. 1, písm. c), § 188 odst. 1 písm. d), § 224 odst. 1, § 255, § 257 odst. 1 písm. d) TŘ.

¹²³ Srov. § 332 odst. 1 TŘ.

¹²⁴ Srov. § 325/1 TŘ.

3.2 Institut nepřičetnosti v právním řádu USA

Jak již bylo řečeno v úvodu této práce, nemnoho institutů trestního práva vyvolává tolik diskuze, jako právě institut nepřičetnosti, respektive obhajoba na ní postavená. Nejinak je tomu i ve Spojených státech amerických.

V rámci americké jurisdikce mají obžalovaní, u kterých byla prokázána nepřičetnost v době spáchání trestného činu, nárok na verdikt „*not guilty by reason of insanity*“, tedy „*nevinen z důvodu nepřičetnosti*“.¹²⁵ Tato obhajoba byla v průběhu let vnímána velmi kontroverzně, jelikož v jejím důsledku byly vysloveny zprošťující rozsudky u vysoce sledovaných a mediálně exponovaných kauz, v nichž obžalovaným hrozily desítky, ne-li stovky let vězení. V důsledku toho dochází k všeobecně rozšířenému, byť mylnému, pocitu, že obhajoba nepřičetnosti je příliš často aplikována, až zneužívána. Ve skutečnosti však mnohé trestní studie prokázaly, že pouze jedno procento všech případů závažných zločinů ve Spojených státech zahrnuje užití obhajoby nepřičetnosti. Navíc, i když je tato uplatňována, je úspěšná pouze asi ve 30 případech každý rok napříč celými spojenými státy.¹²⁶

Insanity

Snahy o definování nepřičetnosti tu byly již za vlády anglického krále Edwarda III., tedy přibližně od 14. století, kdy se „*šílenství*“, jak byla nepřičetnost tehdy nazývána, stalo tzv. „úplnou obranou proti trestnímu obvinění“¹²⁷. Zprvu to byly anglické a americké soudy, o mnoho let později také zákonodárci. Dříve než však definice nepřičetnosti spatřila světlo světa, stal se tento institut, často z protichůdných filozofických důvodů, terčem kritiky. Někteří kritici pak šli ještě dále a volali po úplném zrušení institutu nepřičetnosti.¹²⁸

Otázka vztahu mezi duševní nemocí a trestní odpovědností je kontroverzní hned z několika důvodů. Zaprvé, ačkoli, jak již bylo uvedeno výše, je obrana nepřičetnosti zřídka vznesena, je-li uplatněna, pak často v neobvykle ohavných a mediálně exponovaných případech.¹²⁹ Příkladem mohou být masové či sériové vraždy, obzvláště bizarní zabití či útoky na veřejné činitele, tak jako tomu bylo v přelomovém případě Johna Hinckleyho, pachatele, který se neúspěšně pokusil o atentát na amerického prezidenta Ronalda Reagana¹³⁰.

¹²⁵ WHINFREE, Thomas: *Introduction to Criminal Justice*. 2019, second edition, s. 75.

¹²⁶ The Insanity Defense in a Criminal Case | Justia . Justia :: Free Law & Legal Information for Lawyers, Students, Business and the Public [online]. Copyright © 2019 [cit. 03.08.2019]. Dostupné z: <https://www.justia.com/criminal/defenses/insanity/>.

¹²⁷ PERKINS, Rollin Morris a Ronald N. BOYCE. *Criminal law*. 3rd ed. Mineola, N.Y.: Foundation Press, 1982, s. 950.

¹²⁸ DRESSLER, Joshua. 2002, op. cit., s. 335.

¹²⁹ § 25.06 A 1, infra.

¹³⁰ *United States v. Hinckley*.

United States v. Hinckley

Dne 30. března 1981 před Washingtonským hotelem Hilton se John Hinckley, Jr. pokusil o atentát na tehdejšího prezidenta Ronalda Reagana. Zatímco Hinckleyho pokus o vraždu prezidenta byl neúspěšný, podařilo se mu při tom zranit agenta tajných služeb Tima McCartyho, člena Washingtonského policejního sboru Thomase Delahantyho a vážně zranit prezidentova tiskového mluvčího Jamese Bradyho. Reagan byl zasažen do paže kulkou, která se odrazila od jeho limuzíny. Hinckley byl postaven před soud na základě 13 federálních obvinění a nebyl shledán vinným právě z důvodu nepřičetnosti. V důsledku rozsudku mu byla nařízena institucionální léčba a byl umístěn v nemocnici Sv. Alžběty, kde nastoupil léčbu duševních poruch, včetně fixace na americkou herečku Jodie Foster. V roce 2016 byl Hinckley propuštěn poté, co byl institucionalizován více než 30 let. V důsledku tohoto rozsudku se několik států rozhodlo omezit užití institutu nepřičetnosti v rámci trestní obhajoby.¹³¹ Idaho, Aljaška, Kansas, Montana a Utah zrušily tuto obhajobu úplně.¹³²

Tento a jemu podobné zločiny nejenže společnost šokují, ale také zvětšují propast mezi touhou společnosti po potrestání závažných zločinů a intuitivním pocitem, že trest, na rozdíl od cílené psychiatrické léčby, uložený takovým osobám může být nevyhovující až nevhodný, protože lidé, kteří páchají takové činy, pravděpodobně jsou duševně nemocní.¹³³

Jako druhou příčinu kontroverze, která institut nepřičetnosti provází, Dressler uvádí, že institut nepřičetnosti trpí konceptuálním prolínáním psychiatrie a práva. Menninger to pak nazývá válkou mezi právníky a psychiatry. Podle něj tyto dvě skupiny hovoří dvěma odlišnými jazyky s ohledem na své odborné zájmy¹³⁴. Právní obhajoba založená na lékařském pojetí je proto nevyhnutelně obtížná a dané trestní řízení musí naplňovat hned několik, často protichůdných, cílů. Jednak musí odrážet základní zásady trestní odpovědnosti, musí být také v souladu se současným vědecko-lékařským porozuměním duševních onemocnění, umožnit odborníkům v oblasti duševního zdraví přiměřenou příležitost poskytnout soudu lékařské stanovisko a zároveň zachovat konečnou pravomoc soudu vydat rozhodnutí o trestní odpovědnosti.¹³⁵

¹³¹ WHINFREE, Thomas, 2019, op. cit., s. 75.

¹³² Idaho Code Ann. § 18- 207; Kan. Stat. Ann. § 21- 5209; *State v. Korell*, 213 Mont. 316 (1984); *Finger v. State*, Nev. 548 (2001); N.D. Cent. Code § 12.1- 04.1-01; Utah Code Ann. § 76-2- 305.

¹³³ DRESSLER, Joshua. 2002, op.cit. s. 335.

¹³⁴ MENNINGER, Karl A. *The crime of punishment*. New York: Penguin Books, 1968. ISBN 01-400-4488-4.

¹³⁵ Srov. *State v. Johnson*.

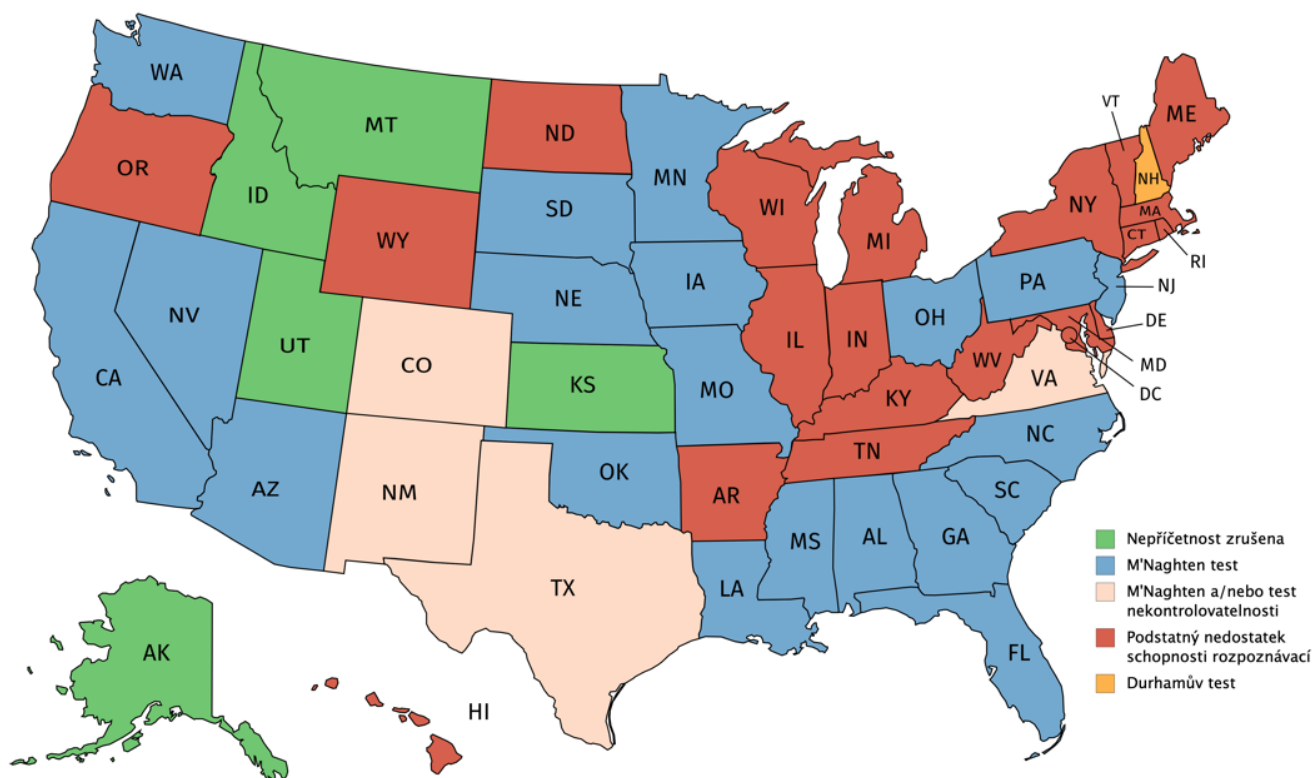
3.2.1 Testy nepřičetnosti v historickém a právním kontextu

Institut nepřičetnosti, existující již od starověku, prošel v průběhu času významnými změnami. Jak se však požadavky na úspěšné uplatňování nepřičetnosti, coby trestní obhajoby zvyšovaly, její úspěšnost klesala. Do osmnáctého století byli obžalovaní povinni prokázat *naprostý* nedostatek rozpoznávacích schopností, aby byli se svou obhajobou úspěšní.¹³⁶ V této době se také v rámci common law začínají utvářet tzv. testy nepřičetnosti. První moderní definice nepřičetnosti, tzv. *M'Naughtenův test*, byla prvně použita v roce 1843 a většina států ho dodnes používá jako kognitivní test nepřičetnosti. Po M'Naughten testu začaly soudy vyvíjet volní testy nepřičetnosti, zahrnující *Test nekontrolovatelnosti* („*Irresistible impuls test*“) a *Durhamův test*. V rámci tvorby Modelového trestního zákoníku vytvořil Americký právní institut (ALI) tzv. *ALI test*, který zohledňoval jak schopnosti rozpoznávací, tak volní. Současný federální test nepřičetnosti byl vytvořen v roce 1984, převážně v reakci na veřejné pobouření nad počtem zproštěných nepřičetných osob v té době. Následné modifikace těchto testů pak reflektují jednak míru zavinění (*mens rea*), a také možnost vynesení alternativního verdiktu, „*Vinný, ale duševně nemocný*“ (GBMI).¹³⁷

¹³⁶ SLOBOGIN, Christopher. *The Integrationist Alternative to the Insanity Defense: Reflections on the Exculpatory Scope of Mental Illness in the Wake of the Andrea Yates Trial*. American journal of criminal law. 2003, 30(3).

¹³⁷ GRACHEK, Julie E. *The Insanity Defense in the Twenty-First Century: How Recent United States Supreme Court Case Law Can Improve the System*. Indiana Law Journal. 2006, 81(4).

Obrázek č. 3: Testy nepřičetnosti dle jurisdikce¹³⁸

¹³⁸ Vytvořeno dle: https://www.supremecourt.gov/DocketPDF/18/18-6135/101631/20190531155039356_18-6135ts.pdf.

3.2.2 Duševní nemoc vs. nepřičetnost

Jak uvádí Dressler, pojmy „duševní nemoc“ či „duševní porucha“ na jedné straně a „nepřičetnost“ na straně druhé nejsou synonyma. Zatímco první skupina termínů je využívána v lékařských kruzích, nepřičetnost je pojem právní. Proto je nesprávné tvrdit, že duševní nemoc je trestní obhajobou, tou je totiž institut nepřičetnosti. Člověk může být duševně nemocný, aniž by byl nepřičetný. Naopak nepřičetnost duševní nemoc či poruchu předpokládá. Podle Americké Psychiatrické Asociace žádná definice duševní poruchy nemůže postihnout všechny její aspekty.¹³⁹ Z lékařského hlediska je duševní nemoc vymezena jako:

„stav charakterizovaný klinicky významnou poruchou v poznání jedince, regulaci emocí nebo chování, které odráží dysfunkci v psychologických, biologických nebo vývojových procesech, které jsou základem duševního zdraví. Duševní poruchy jsou obvykle spojeny se značnou úzkostí nebo zdravotní nezpůsobilostí v sociálních, pracovních nebo jiných důležitých aspektech.“¹⁴⁰

Ani právní vymezení pojmu duševní choroba není zrovna návodné. Zatímco všechny testy nepřičetnosti předpokládají existenci duševní poruchy či vady, soudy zřídka definují pojmy a ani Modelový trestní zákoník neposkytuje žádnou obecnou definici. Tím naopak ponechává prostor pro rozvoj vědy v této oblasti. Právo tak může flexibilněji reagovat na nové lékařské poznatky. Pouze dřívější, nyní prakticky zaniklý test nepřičetnosti zahrnoval definici duševní poruchy jako „*jakýkoli abnormální stav mysli, který podstatně ovlivňuje duševní nebo emocionální procesy a podstatně narušuje ovládací schopnosti*“.¹⁴¹ Podle této definice je „nemoc“ stav schopný se zlepšovat či zhoršovat; „vada“, je stav, který se nemůže změnit, což může být vrozené, výsledkem poškození mozku nebo účinkem fyzické nebo duševní choroby.¹⁴²

Ačkoliv tedy legální definice pojmu duševní nemoc či duševní porucha chybí, nepřičetnost bude vždy posuzována na základě tzv. testů nepřičetnosti, které s duševním stavem pachatele, resp. mírou jeho ovlivnění určitou duševní poruchou, pracují.

¹³⁹ AHIA, VihangN. Diagnostic and statistical manual of mental disorders 5: A quick glance. Indian Journal of Psychiatry. 2013, 55(3). DOI: 10.4103/0019-5545.117131. ISSN 0019-5545. Dostupné z: <http://www.indianjpsychiatry.org/text.asp?2013/55/3/220/117131>.

¹⁴⁰ American Psychiatric Association, Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 20 (5th ed. 2013), s. 20.

¹⁴¹ Srov. *McDonald v. United States*, 312 F.2d 847, 851 (D.C. Cir. 1962).

¹⁴² Srov. *Durham v. USA* (346-67).

3.2.3 Testy nepřičetnosti

Pro určení, zda byl obviněný v době spáchání trestného činu přičetný či nikoliv, se ve Spojených Státech používají tzv. testy nepřičetnosti. Klíčovou otázkou u všech testů nepřičetnosti je, zda byl pachatel přičetný v době spáchání trestného činu. Pachatel totiž může být přičetný před a/nebo po spáchání trestného činu, a přesto být nepřičetný v době jeho spáchání, což ho opravňuje ke zprošťujícímu rozsudku z důvodu nepřičetnosti.

3.2.3.1 M'Naghtenův test

V roce 1843 se Daniel M'Naghten, trpící schizofrenií, pokusil o vraždu britského premiéra, místo něj však zabil jeho tajemníka. V následném trestním řízení byl osvobozen pro nepřičetnost. V důsledku tohoto rozsudku vytvořila Sněmovna Lordů slavný M'Naghtenův test, který je zaměřen pouze na kognitivní schopnosti.¹⁴³ Podle tohoto testu je osoba nepřičetná, pokud v době spáchání trestného činu jednala pod takovou vadou mysli, která byla důsledkem duševní nemoci, jestliže:

- (1) nerozpoznala povahu a závažnost činu, který spáchala
nebo
- (2) rozpoznala jeho povahu, ale nedokázala rozeznat jeho škodlivost¹⁴⁴

Ačkoli M'Naghtenův test byl z jazykového hlediska původně formulován podle toho, zda žalovaný „věděl“ (*know*) o povaze a závažnosti svého jednání nebo „mohl rozpoznat“ (*know right from wrong*)“ dobré od špatného, mnoho jurisdikcí nyní používá slovo „rozeznat“ (*appreciate*). „Rozeznat“ je totiž slovo určené k vyjádření hlubšího nebo širšího smyslu pro porozumění než jednoduché „poznání“ či „vědění“. Jurisdikce se také liší podle toho, zda rozdělení na „*správné a špatné*“ odkazuje na právní hledisko, tedy protiprávnost, nebo morální hledisko, tedy špatnost. V jurisdikcích, které používají test „morálně špatného“, není relevantní otázkou, zda žalovaný věřil, že jeho jednání bylo morálně správné, ale spíše zda *věděl* (nebo *rozeznal*), že společnost považuje jeho jednání za morálně špatné.¹⁴⁵

¹⁴³ *Daniel M'Naghten's Case*, (1843) 8Eng. Rep. 718 (H.L.).

¹⁴⁴ A person is insane if, at the time of her act, she was laboring under such a defect of reason, arising from a disease of the mind, that: (1) she did not know the nature and quality of the act that she was doing; or (2) if she did know it, she did not know that what she was doing was wrong.

¹⁴⁵ DRESSLER, Joshua. *Criminal law: Capsule Summary of Criminal Law*. 2nd ed. St. Paul, MN: Thomson/West, c2010. ISBN 978-0-314-92750-7, s. 340-360.

K úspěšnému tvrzení nepřičetnosti pak v některých jurisdikcích stačí prokázat jednu z těchto podmínek, v jiných naopak obě podmínky. Ač podle průzkumu z roku 2015, 34 států včetně federální vlády používá tuto normu nebo její restriktivnější verzi, kdy je třeba naplnit obě podmínky testu, je předmětem trvalé kritiky.¹⁴⁶

Kritika normy

Podle některých názorů je M'Naghtenův test velmi nerealistický, jelikož nereflektuje existenci různých stupňů rozpoznávací schopnosti. Dle dikce testu musí člověk *zcela* postrádat rozpoznávací schopnost, ač spousta osob *do určité míry* rozezná dobro od zla, ale jsou pořád mimo kontakt s realitou.¹⁴⁷ Dle Dresslera potom někteří psychiatři mají tendence vyhotovovat své posudky tak, aby se pohybovaly v nastavených mantinelech tohoto testu, jelikož prokázat jakékoliv absolutní hodnoty při zkoumání lidské mysli je takřka nemožné. Mezi další diskutované aspekty patří fakt, že tento test je zaměřen pouze na kognitivní schopnosti, ale zcela přehlíží složku volní, kdy člověk sice může být schopen rozpoznat dobro od zla, ale už nemusí být schopen své chování ovládat.¹⁴⁸ Z tohoto pohledu je M'Naghtenův test příliš úzký také v penologické rovině. Jestliže člověk ví, co dělá, ale není schopen své jednání ovládnout, je neovladatelný a trest je neúčelný. Navíc z morálního hlediska je špatné potrestat osobu, která z důvodu duševní nemoci postrádá dostatečně svobodnou vůli, aby mohla ovládat své chování.¹⁴⁹

3.2.4 Test neodolatelného nutkání/ Test nekontrolovatelnosti

(Irresistible Impulse or Control test)

Aby bylo možné rozšířit příliš úzce vymezený rámec M'Naghtenova testu, tři státy přijaly test založený na složce volní. Tato verze se stala známá jako „*test neodolatelného nutkání*“ nebo také „*test nekontrolovatelnosti*“. Jeho podstatou je, že v důsledku duševní choroby nemohl žalovaný ovládat své jednání, jenž vedlo k trestnému činu. Jedná se o ryze volní test, který v podstatě umožňuje, aby byl žalovaný shledán vinným z důvodu nepřičetnosti, pokud jeho duševní choroba v době spáchání trestného činu dosahovala takové intenzity, že ač

¹⁴⁶ ROBINSON, Paul H. et al. *The American Criminal Code: General Defenses*. Journal of legal analysis[online]. 2015, 7(1) [cit. 2019-08-10]. Dostupné z: <https://academic.oup.com/jla/article/7/1/37/891170>.

¹⁴⁷ *Srov. United States v. Freeman*, 357 F.2d 606, 618 (2d Cir. 1966), *United States v. Polizzi*, 545 F. Supp. 2d 270, 276 (E.D.N.Y. 2008).

¹⁴⁸ *Srov. Pollard v. United States*, 282 F.2d 450 (6th Cir. 1960).

¹⁴⁹ DRESSLER, Joshua. 2001, op. cit., s. 340-360.

byl schopen rozpoznat protiprávnost svého jednání, byl přesto nucen spáchat trestný čin. Tento test dnes používá řada států v kombinaci s M'Naghtenovým testem, nicméně přesná dikce testu se vždy liší podle jurisdikce. Obecně lze říci, že osoba je nepřičetná, pokud v době spáchání trestného činu:

(1) jednala z „*neodolatelného a nekontrolovatelného nutkání*“¹⁵⁰

(2) nemohla se vyvarovat svého jednání¹⁵¹

(3) byla „*zcela zbavena moci ovládat nebo korigovat své jednání*“¹⁵²

Kritika

Kritici takto konstruovaného testu se nachází na obou stranách spektra – někteří tvrdí, že je test moc úzce vymezený, když je z jeho rámce vyloučeno neimpulzivní jednání a je opět vyžadována *úplná* absence volní složky (*nekontrolovatelné nutkání*).¹⁵³ Tato kritika, byť relevantní v teoretické rovině, není relevantní v praxi. Označení „*nekontrolovatelné nutkání*“ se totiž ukázalo být nesprávné a mnoho soudů povoluje použití tohoto testu, i když obžalovaný své jednání plánoval, pakliže postrádal schopnost ovládnout své chování. Navíc většina soudů nevyžaduje důkaz úplné absence volní složky.

Na druhé straně spektra jsou pak abolicionisté, kteří volají po jeho zrušení. Za stěžejní považují fakt, že subjektivně prožívané touhy osob s duševním onemocněním nejsou prokazatelně větší než touhy lidí, o nichž bychom si nikdy nemysleli, že je omlouvají, jako jsou zloději, kteří kradou, aby uspokojili svou závislost. Pakliže výjimečně silné nutkání páchat zločin by mělo zločin omluvit, mělo by jej omluvit i to, že osoba trpí duševní nemocí.¹⁵⁴

¹⁵⁰ *Srov. State v. White*, 270 P.2d 727, 730 (N.M. 1954).

¹⁵¹ *Srov. State v. Staten*, 247 N.E.2d 293, 298 (Ohio. 1969).

¹⁵² *Srov. Godley v. Commonwealth*, 343 S.E.2d 368, 370 (Va. App. 1986).

¹⁵³ *Srov. United States v. Pollard*, 171 F. Supp. at 478.

¹⁵⁴ DRESSLER, Joshua. 2001, op. cit., s. 340-360.

3.2.5 Test dle Modelového trestního zákoníku (ALI test)

MPC stanoví, že osoba není zodpovědná za své jednání, jestliže v důsledku duševní nemoci nebo vady, v době spáchání trestného činu, postrádala v podstatné míře schopnost

- 1) rozpoznat protiprávnost svého jednání
nebo
- 2) přizpůsobit své jednání požadavkům zákona.¹⁵⁵

Tento test je formulován ve dvou rovinách. První zahrnuje složku kognitivní, kdy je pro stanovení nepřičetnosti vyžadováno, aby osoba postrádala v podstatné míře schopnost rozpoznat protiprávnost svého jednání. Alternativně je také možné prokázat, že osoba postrádala v podstatné míře schopnost přizpůsobit či ovládnout své jednání, jež představuje složku volní. K úspěšnému tvrzení nepřičetnosti je třeba prokázat alespoň jednu z těchto rovin. MPC tak umožňuje, aby nepřičetnost obžalovaného byla způsobena jak nedostatkem porozumění, tak neschopností kontroly svého jednání. Jedná se o rozšířenou verzi M'Naghtenova a Kontrolního testu, jenž reflektuje jejich nedostatky a snaží se o odstranění kritizovaných aspektů.

Podíváme-li se na dikci ALI testu blíže, obě jeho modifikace jsou uvozeny návětim - „*postrádá podstatnou schopnost*“ (*lacks substantial capacity*). Úplná absence kognitivní či volní schopnosti, kritizovaná u obou předchozích testů, není vyžadována.

V kognitivní rovině také MPC používá spíše slovo „*rozeznat*“ (*appreciate*)¹⁵⁶ než M'Naghtenovo „*vědět*“ (*know*), aby tak byla umožněna hlubší a komplexnější analýza rozpoznávací schopnosti jednotlivce. Dále se autoři Modelového trestního zákoníku rozhodli ponechat jednotlivým jurisdikcím prostor pro uvážení dikce normy v otázce protiprávních a amorálních činů. Vyzvali tedy zákonodárce jednotlivých států, aby si při přijímání ustanovení kodexu, vybrali mezi slovy „*protiprávnost*“ (*criminality*) a „*amorálnost*“ (*wrongfulness*).

Volní rovina je formulována tak, aby se vyhnula nežádoucím či potenciálně zavádějícím pojmům jako „*neodolatelný*“ a „*nutkání*“. Osoba, která má velmi silnou, ale nikoliv neodolatelnou touhu spáchat trestný čin, včetně toho, kdo jedná neimpulzivně, tedy na základě značného uvážení, může spadat do rámce jazyka MPC.¹⁵⁷

¹⁵⁵ MPC: *A person is not responsible for her criminal conduct if, at the time of the conduct, as the result of a mental disease or defect, she lacked substantial capacity to: (1) appreciate the “criminality”(wrongfulness) of her conduct; or (2) to conform her conduct to the requirements of the law.*

¹⁵⁶ MPC § 25.04[C][1][a][i].

¹⁵⁷ DRESSLER, Joshua. *Criminal law: Capsule Summary of Criminal Law*. 2nd ed. St. Paul, MN: Thomson/West, c2010. ISBN 978-0-314-92750-7, s. 42-45.

Kritika

ALI test je podrobován kritice nezávisle na námitkách týkajících se dřívějších testů, z nichž vychází. Zastánci upřednostňující širší rámec testu a také ti, jež jsou přesvědčení, že psychiatrické poznatky jsou upozaďovány a v soudním řízení nedostávají potřebný prostor, kritizují toto vymezení z toho důvodu, že je založen na zastaralém psychologickém předpokladu lidské mysli dělitelné na „volní“ a „kognitivní“ funkce. Naproti tomu osoby, které upřednostňují úzké vymezení nepřičetnosti, jsou kritické vůči skutečnosti, že ALI test zahrnuje složku volní, i když odborníci z oboru psychiatrie nyní zpochybňují schopnost poskytovat spolehlivé údaje o daném subjektu.

3.2.6 Durhamův test (Product test)

Durhamův test nepřičetnosti byl poprvé přijat v New Hampshire¹⁵⁸. Celonárodní pozornost ale získal, když David Bazelon, jeden z nejuznávanějších soudců země, oznámil uznání tohoto testu v District of Columbia v případě Durham v. Spojené státy. Dle tohoto testu je osoba nepřičetná, pokud její protiprávní jednání bylo důsledkem duševní choroby či vady. Porota určí, zda žalovaný trpěl duševní nemocí nebo vadou v době spáchání trestného činu, a pokud ano, rozhodne, jestli by k protiprávnímu jednání došlo, i kdyby duševním onemocněním netrpěl.

Zastánci tohoto testu věřili, že jeho zavedením dospělo posuzování nepřičetnosti do moderní doby. Jeho účelem bylo umožnit odborníkům v oblasti duševního zdraví svědčit bez volních či kognitivních mantinelů ostatních testů nepřičetnosti. Porotě zase Durhamův test poskytl důležité informace k učinění rozhodnutí, zda obžalovaného potrestat za jeho činy. Zmíněná konstatování jsou uvedena v minulém čase, protože potíže s testem a jeho kritika, vedly Durhamský soud k jeho definitivnímu opuštění.¹⁵⁹ Pouze New Hampshire si dodnes zachovává produktový test.

Kritika

Kritika Durhamovy verze testu primárně spočívala v tom, že nedefinovala zásadní termín „*mentální porucha nebo vada*“ a vše tak leželo pouze v rukou odborníků na duševní zdraví. Pokud ten potvrdil, že stav, který způsobil chování obžalovaného, je právě „*mentální porucha*“, měl obviněný nárok na zproštění. Pokud znalec uvedl, že stejný stav nespadá do

¹⁵⁸ *Srov. State v. Pike*, 49 N.H. 399 (1870); *State v. Fichera*, 903 A.2d 1030 (N.H. 2006).

¹⁵⁹ *Srov. United States v. Brawner*, 471 F.2d 969 (D.C. Cir. 1972).

parametrů duševní poruchy, obžalovaný takový nárok ztratil. Příčinná souvislost mezi daným stavem a jednáním byla za obou okolností stejná. Problematika absence definice duševní poruchy může být ilustrována na tragikomické situaci v případě Rosenfield¹⁶⁰. Znalec v pátek vypověděl, že daný stav obžalovaného nebyl mentální poruchou, a v pondělí své stanovisko přehodnotil poté, co se změnila interní metodika nemocnice, ve které se obžalovaný podrobil pozorování. Na základě toho poté Nejvyšší soud D.C. poskytl pracovní definici duševní poruchy.

Někteří právníci také oponovali, že Durhamův test umožňoval psychiatrům uzurpovat si autoritu poroty, jelikož v případě aplikace tohoto testu byl psychiatr povolán jak obžalobou, tak obhajobou. V situaci, kdy si „konkurenční“ znalecké posudky odporovaly a jeden prokazoval přičetnost a druhý nepřičetnost, nezbývalo porotě nic jiného než rozhodnout, kterému znalci uvěří. Morální úsudek poroty ohledně chování obžalovaného tak byl potlačen. Federální soud později uznal tento problém a stanovil limity na svědectví psychiatrů tím, že zabránil odborníkům svědčit přímo co se týče „produktů“, „důsledků“ nebo „příčin“¹⁶¹. Takže test, který byl vyvinut, aby umožnil odborníkům svědčit volně, je nyní zase omezoval.

Třetí a elementárnější kritikou Durhamova testu bylo to, že vylučuje z trestní odpovědnosti některé odraditelné a morálně odpovědné pachatele. Dressler uvádí příklad Alice, která trpí bludem, způsobeným duševní poruchou. Věří, že si ji Bob vezme, pokud bude Carla, Bobova manželka, mrtvá. V důsledku toho Alice zabije Carlu. Podle Durhamova testu je Alice nepřičetná. Osvobození Alice je však za těchto okolností penologicky neobhájitelné, jelikož věděla, co dělá, věděla, že její chování bylo právně a morálně špatné, a pravděpodobně mohla své chování ovládat. Proto byla Alice odraditelná. Z retributivního hlediska ji tak může být za její jednání kladena vina. Člověk, který chápe protiprávnost nebo amorálnost svého chování a je schopen jej ovládat, je za své činy odpovědný.¹⁶²

3.2.7 Federální test

Zákonná definice nepřičetnosti byla přijata Kongresem spojených států v roce 1984. U federálních soudů není osoba odpovědná za své jednání, jestliže jasnými a přesvědčivými důkazy (*by clear and convincing evidence*) prokáže, že v době spáchání trestného činu, v důsledku závažné duševní choroby či vady, nebyla schopna rozeznat (*appreciate*)¹⁶³:

¹⁶⁰ *Srov. Re Rosenfield*, 157 F. Supp. 18 (D.D.C. 1957).

¹⁶¹ *Srov. Washington v. United States*, 390 F.2d 444, 455–56 (D.C. Cir. 1967).

¹⁶² DRESSLER, Joshua. 2001, op. cit., s. 340-360.

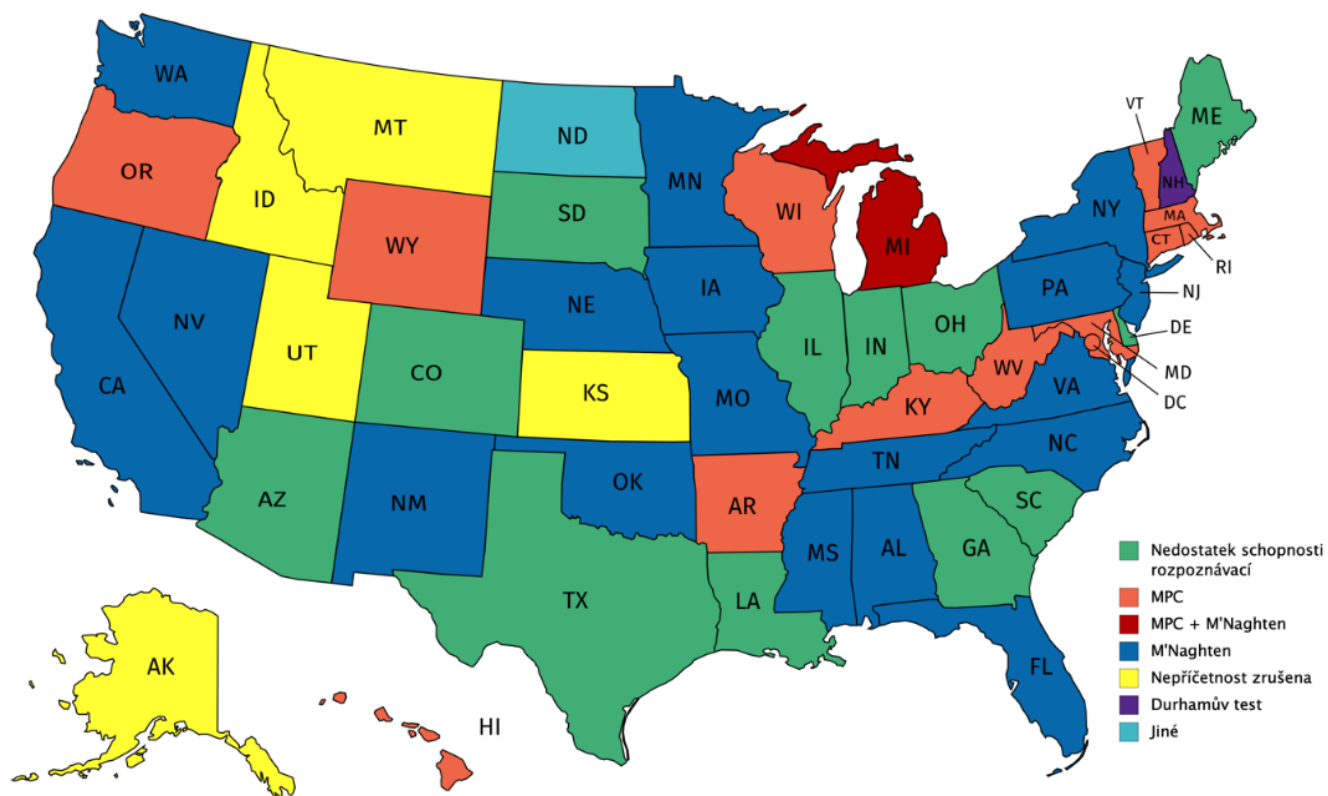
¹⁶³ 18 U.S.C. § 17(a).

- 1) *povahu a závažnost svého jednání*
nebo
- 2) *protiprávnost svého jednání.*

Na rozdíl od dřívějších testů, federální definice vyžaduje důkaz, že osoba trpí „závažnou“ duševní poruchou či vadou. Toto slovo se však zdá být nadbytečné, protože jakékoli duševní onemocnění nebo vada, které splňuje některý z bodů testu bude pravděpodobně závažné. Analogicky jako u M'Naghten testu, ale na rozdíl od definice ALI testu, vyžaduje absolutní nedostatek rozpoznávací schopnosti. Z ALI testu zase federální definice přebírá slovo „rozeznat“ (*appreciate*), spíše než „vědět“ (*know*), a modifikuje oba body testu. V tomto ohledu by měl být test širší než M'Naghtenův test.¹⁶⁴

¹⁶⁴ ROBINSON, Paul H. a Tyler Scot WILLIAMS. *MAPPING AMERICAN CRIMINAL LAW* Variations Across the 50 States: Ch. 14 Insanity Defense. Penn Law: Legal Scholarship Repository. 2017, 1(2).

Obrázek 4: Mapa USA dle typu testu nepřičetnosti¹⁶⁵

¹⁶⁵ Vytvořeno dle: https://www.supremecourt.gov/DocketPDF/18/18-6135/101631/20190531155039356_18-6135ts.pdf.

3.2.8 Procesní rámeček

„Competency to stand trial“, neboli schopnost účasti u soudu¹⁶⁶

Nepříčetnost je třeba odlišovat od „schopnosti účasti u soudu“, tedy od procesní způsobilosti. Každý, proti němuž je vznešeno obvinění, musí být schopen mu porozumět, aby byla dodržena kritéria spravedlivého procesu. Z tohoto základního principu vychází koncept schopnosti účasti u soudu. Tato „schopnost“ obžalovaného je určena ještě před zahájením soudního řízení. Nejedná se tedy o prohlášení, zda byl obžalovaný příčetný či nepříčetný v době spáchání trestného činu, jenž je předmětem soudního řízení. Schopnost účasti u soudu se týká pouze stavu mysli a duševních schopností obžalovaného během samotného procesu.¹⁶⁷ Osoba je neschopna účasti u soudu, pokud v průběhu trestního řízení:

- 1) postrádá způsobilost konzultovat se svým právním zástupcem s „*rozumným stupněm racionálního porozumění*“

nebo

- 2) nemá racionální a faktické porozumění o řízení, které je proti ní vedeno.¹⁶⁸

Tato neschopnost může být důsledkem jak fyzického hendikepu, tak dočasné či trvalé duševní poruchy. Soudní líčení s obžalovaným, který není schopen účasti u soudu, tedy porušuje ustanovení o spravedlivém procesu zakotvené v Ústavě Spojených států amerických.¹⁶⁹

Důsledky neschopnosti účasti u soudu

V případě, že je obžalovaný prohlášen neschopným účasti u soudu, trestní řízení musí být přerušeno, dokud tuto schopnost nenabyde.¹⁷⁰ V některých případech, především je-li neschopnost účasti u soudu založena na trvalých dispozicích jako je tomu u těžké mentální retardace, řízení před soudem nemůže být nikdy vedeno. Prohlášení o neschopnosti účasti u soudu obvykle vyústí v nařízení ústavní léčby obžalovaného. Nicméně v případě *Jackson v. Indiana* Nejvyšší soud rozhodl, že nařízení ústavní léčby na dobu neurčitou, pouze na základě

¹⁶⁶ DRESSLER, Joshua. 2001, op. cit., s. 336-338.

¹⁶⁷ What's the difference between the insanity plea and incompetency?. Black's Law Dictionary - Free Online Legal Dictionary [online]. Dostupné z: <https://thelawdictionary.org/article/whats-difference-insanity-plea-incompetency/>.

¹⁶⁸ Srov. *Dusky v. United States*.

¹⁶⁹ Srov. *Medina v. California*.

¹⁷⁰ MPC § 4.06(2).

rozhodnutí o neschopnosti účasti obviněného u soudu, porušuje právě ustanovení o spravedlivém procesu.¹⁷¹ Osoba nesmí být omezována déle než je přiměřená doba nezbytná k určení, zda existuje vysoká pravděpodobnost, že v dohledné budoucnosti schopnosti účasti u soudu nabyde.¹⁷² Ve světle tohoto rozhodnutí, je ustanovení zakotvené v Modelovém trestním zákoníku¹⁷³, které opravňuje umístění osoby do ústavní léčby na dobu neurčitou bez občanskoprávního jednání, protiústavní.¹⁷⁴

Předžalobní oznámení o tvrzené nepřičetnosti *(Pre trial assertion of the insanity plea)*

Mnoho státních i federálních zákonů vyžaduje, aby obžalovaný informoval obžalobu o svém záměru vznést obhajobu založenou na nepřičetnosti ještě před zahájením řízení před soudem.¹⁷⁵ Stejně tak může být vyzván, aby mu předal seznam svědků, kteří mohou jeho nepřičetnost dosvědčit. Účelem těchto pravidel je poskytnout obžalobě dostatečný čas k přípravě vyvrácení obhajoby a umožnit soudu, aby uložil žalovanému, aby se podrobil psychiatrickému vyšetření. Prakticky ve všech státech má soud zákonnou pravomoc nařídít žalovanému, aby podstoupil předběžné psychiatrické vyšetření, má-li v úmyslu tvrdit nepřičetnost.¹⁷⁶ Dle těchto pravidel je obžalovaný umístěn do psychiatrické léčebny na dobu určitou, obvykle na 60 až 90 dní, během nichž se provádí příslušná vyšetření. V některých státech může psychiatr, určený obžalovaným, svědčit nebo se dokonce účastnit psychiatrických vyšetření. Aby se předešlo potenciálnímu porušení ústavně zakotvených práv, konkrétně zákazu nuceného sebeobviňování, některé jurisdikce obecně nepřipouští v soudním řízení výpověď obžalovaného poskytnutou psychiatrovi ustavenému soudem s výjimkou nepřičetnosti.¹⁷⁷

¹⁷¹ K tomuto srov. *Jackson v. Indiana*.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Viz. Model Penal Code 4.06(2).

¹⁷⁴ V této souvislosti se vyjadřuje Švarc v tom smyslu, že v České Republice chybí standardy pro posuzování schopnosti účasti u soudu. Viz ŠVARC, Jiří. Posuzování duševního stavu v trestním řízení a poskytování psychiatrické péče. *Právo v psychiatrii*. 2014, 15(1). Shodně: HOSÁK, Ladislav, Michal HRDLIČKA a Jan LIBIGER. *Psychiatrie a pedopsychiatrie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2998-8.

¹⁷⁵ Viz. MPC 4.05 (1).

¹⁷⁶ Viz. MPC č.05 (388).

¹⁷⁷ Viz. MPC 4.09.

MPC 4.09

„Jakékoliv prohlášení učiněné osobou podrobenou psychiatrickému vyšetření nebo léčbě pro účely tohoto vyšetření nebo léčby, není jako důkaz proti této osobě, v rámci jakéhokoliv trestního řízení, s výjimkou trestního řízení souvisejícího s jejím mentálním stavem, přípustné.“¹⁷⁸

Potvrzuje-li lékařský posudek nepřičetnost obžalovaného, obžaloba často obvinění stáhne pod podmínkou, že obviněný souhlasí s občanskoprávním závazkem k institucionální léčbě v psychiatrické léčebně.¹⁷⁹

Verdikt poroty

Ve většině států může soudce či porota v rámci trestního řízení, ve kterém se obžalovaný dovolává nepřičetnosti vyřknout jeden ze 4 verdiktů: „*Nevinen*“ (Not Guilty - NG), „*Nevinen z důvodu nepřičetnosti*“ (Not Guilty by reason of insanity - NGRI) „*Vinen*“ (guilty – G), „*Vinen ale duševně nemocný*“ (Guilty but mentally ill - GBMI). Verdikt „*Nevinen z důvodu nepřičetnosti*“ implikuje, že v trestním řízení byly nade vší pochybnost prokázány všechny znaky trestného činu včetně míry zavinění a že veškeré obrany obžalovaného vyjma nepřičetnosti byly zamítnuty, neboť obžalovaný byl v době spáchání trestného činu nepřičetný.¹⁸⁰

Logicky by porota měla zvážit výrok „*nevinen*“ ještě před tím, než uvažuje o výroku „*nevinen z důvodu nepřičetnosti*“. Dressler namítá, že pokyny porotě, aby zvážila obranu nepřičetnosti dříve, než uvažuje o vině či nevině obviněného, by měly být považovány za nevhodné. Takto je totiž porotě umožněno, aby dosáhla rozsudku „*nevinen z důvodu nepřičetnosti*“, což obvykle vede k občanskoprávnímu závazku institucionalizace v psychiatrické léčebně, a to bez určení, zda obžaloba dostála své ústavní povinnosti a prokázala všechny znaky trestného činu nade vší pochybnost.

¹⁷⁸ MPC 4.09, originální text: „*A statement made by a person subjected to psychiatric examination or treatment pursuant to Sections 4.05, 4.06 or 4.08 for the purpose of such examination or treatment shall not be admissible in evidence against him in any criminal proceeding on any issue other than that of his mental condition but it shall be admissible upon that issue, whether or not it would otherwise be deemed a privileged communication [unless such statement constitutes an admission of guilt of the crime charged].*“

¹⁷⁹ DRESSLER, Joshua. 2001, op. cit., s. 338.

¹⁸⁰ Tamtéž.

Dvoufázové trestní řízení

Některé státy¹⁸¹ vyžadují a většina potom dovoluje, aby soud tzv. rozdvojl trestní řízení, ve kterém je vznesena obhajoba postavená na nepřičetnosti. V tomto rozdvojeném systému se v první fázi soudního řízení řeší všechny aspekty případu kromě přičetnosti obžalovaného. Po dokončení první fáze se porota rozhoduje pouze mezi verdikty „*vinen*“ a „*nevinen*“. Je-li vynesena rozsudek „*nevinen*“, žalovaný je zproštěn obžaloby a soudní řízení končí. Pokud je však obviněný shledán vinným, probíhá druhá fáze. Zde je jedinou otázkou tvrzená nepřičetnost obžalovaného. Po přednesu svědeckých výpovědí a zejména znaleckých posudků z oboru psychiatrie je vynesena druhý rozsudek, a to „*vinen*“ či „*nevinen z důvodu nepřičetnosti*“.¹⁸²

Účelů rozdvojeného řízení je hned několik. Za prvé šetří čas. Pokud porota v první fázi vynesou rozsudek „*nevinen*“, časově náročné znalecké posudky z oboru psychiatrie nejsou třeba. Takto rozdvojené řízení může také celé řízení značně zjednodušit. Porota může dosáhnout verdiktu v první fázi, aniž by musela brát v úvahu komplikované psychiatrické posudky. Dvoufázový systém může také redukovat případy kompromisních rozsudků. V jednotném systému porota projednává věc jednou. Pokud má však důvodné pochybnosti týkající se účasti obžalovaného na trestném činu, ale je přesvědčena, že je obžalovaný nepřičetný, může porota nesprávně zvolit kompromis a shledat obžalovaného nepřičetným než ho osvobodit, jak by správně měla. A konečně, rozdvojený systém chrání obžalovaného před nuceným sebeobviňováním. V jednotném systému může být nucen svědčit o svém duševním stavu v době spáchání trestného činu na podporu své obhajoby. Přitom je však vystaven otázkám, které se jeho duševního stavu netýkají. V rozdvojeném systému však může během první fáze nevypovídat a nutit tak obžalobu, aby prokázala jeho účast na trestném činu nezávislými důkazy.

Rozdvojený systém však nefunguje tak, jak bylo původně zamýšleno. Primárním problémem je, že někdy musí obhajoba v první fázi předložit důkaz o duševní poruše, aby se prokázalo, že žalovaný postrádal stupeň zavinění vyžadovaný pro naplnění skutkové podstaty trestného činu. Stejný důkaz se proto provádí dvakrát, ačkoli výpověď je v každé fázi

¹⁸¹ Srov. California Penal Code § 1026(a); Wis. Stat. § 971.165.

¹⁸² Ačkoli znalecký posudek z oboru psychiatrie obvykle dominuje soudnímu řízení v případech nepřičetnosti, porota může nejen ignorovat výpovědi některých odborníků ve prospěch jiných, ale může se rozhodnout i nevzít v úvahu žádný ze znaleckých posudků. Srov. Pacheco v. State, 770 S.W.2d 834, 835 (Tex. App. 1989). Ač je to mimořádně neobvyklé, může být rozsudek o nepřičetnosti ospravedlněn i na základě neodborného svědectví o duševním stavu obžalovaného. Srov. Pacheco v. State, 770 S.W.2d 834, 835 (Tex. App. 1989). Naopak, porota může ignorovat psychiatrický posudek, že obžalovaný je nepřičetný a spoléhat se výhradně na laické svědectví o jeho přičetnosti. Dashield v. State, 110 S.W.3d 111, 115 (Tex. App. 2003).

formulována trochu jinak. V první fázi může pověřený znalec z oboru psychiatrie vypovídat o tom, zda byl obžalovaný v důsledku duševní poruchy či vady schopen disponovat potřebným úmyslem pro trestný čin, např. zda měl úmysl vraždit. Ve druhé fázi je stejný znalec tázán, zda obžalovaný byl v době spáchání činu nepřičetný, tedy zda např. věděl, že je špatné, když úmyslně vraždil. Důsledkem tohoto procesu je pak prodlužování trestního řízení a časté zmatení poroty.¹⁸³

Důkazní břemeno

Nepřičetnost je afirmativní obhajoba, tedy taková, v níž žalovaný předloží důkazy, které, budou-li shledány důvěryhodnými, vylučují trestní odpovědnost, i když se prokáže, že se daného činu dopustil.¹⁸⁴

Primárně soud vychází z premisy, že žalovaný je přičetný. Obžalovaný tedy nese počáteční důkazní břemeno a musí předložit důkazy (*burden of production*) ohledně svého duševního zdraví na podporu tvrzené nepřičetnosti. Kromě toho může být od obžalovaného vyžadováno, aby přesvědčil porotu (*burden of persuasion*), že byl v době spáchání trestného činu nepřičetný.¹⁸⁵ Až do osmdesátých let minulého století však většina států a federální soudy požadovaly, aby obžaloba prokázala přičetnost obžalovaného nade vší pochybnost.¹⁸⁶ Nicméně v důsledku osvobození Johna Hinckleyho pro nepřičetnost, nyní drtivá většina států a federální systém vyžadují, aby to byl obžalovaný, na kom leží důkazní břemeno týkající se tvrzené nepřičetnosti. V roce 2004 pouze v 10ti státech nesla důkazní břemeno obžaloba.¹⁸⁷

Většina států, které vyžadují, aby obžalovaný prokázal svou nepřičetnost, stanoví, že tak musí učinit na základě „*preponderance of evidence*“, tedy převahy důkazů. Od roku 1984 jsou však obžalovaní u federálních soudů povinni prokázat nepřičetnost „*by clear and convincing evidence*“, tedy jasnými a přesvědčivými důkazy. Žádný stát v současné době nevyžaduje, aby obžalovaný dokázal svou nepřičetnost nade vší pochybnost, ačkoli i takové důkazní břemeno by bylo ústavně konformní.¹⁸⁸

¹⁸³ DRESSLER, Joshua. 2001, op. cit., s. 338.

¹⁸⁴ Affirmative Defense | Wex Legal Dictionary / Encyclopedia | LII / Legal Information Institute. LII / Legal Information Institute[online]. Dostupné z: https://www.law.cornell.edu/wex/affirmative_defense.

¹⁸⁵ Srov. Leland v. Oregon, 343 U.S. 790, 799 (1952).

¹⁸⁶ Srov. Paul H. Robinson, Criminal Law Defense 284–85 (1984); e.g., Model Penal Code § 4.03(1).

¹⁸⁷ U.S. Dept. of Justice, State Court Organization 204 (NCJ 212351 2006), Table 35, at 199–201.

¹⁸⁸ Srov. Jones v. United States, 463 U.S. 354, 368 n.17 (1983).

Důsledky zprošťujícího rozsudku

Automatický závazek

Na rozdíl od obecně rozšířené představy je osoba zproštěná pro nepřičetnost (NGRI) zřídka kdy propuštěna na svobodu. Navíc většina států stanoví, že obžalovaný nemá nárok na to, aby byla porota informována o následcích verdiktu „nevinen z důvodu nepřičetnosti“ (NGRI).¹⁸⁹ Důvodem pro udržování porotců v nevědomosti je skutečnost, že jejich úlohou je pouze určit, zda žalovaný předmětný skutek spáchal a zda je nebo není příčetný; otázky týkající se trestu jsou posuzovány mimo porotu. Podle Goldsteina obrana nepřičetnosti není obranou v pravém slova smyslu, ale spíše prostředkem, který znamená omezení svobody na dobu neurčitou.¹⁹⁰

V mnoha státech je pak verdikt „nevinen z důvodu nepřičetnosti“ automatickou vstupenkou do psychiatrické léčebny.¹⁹¹ Podle zákonů o automatickém závazku, osoba zproštěná z důvodu nepřičetnosti nemá nárok na předběžné slyšení vedoucí ke zjištění, zda i nadále trpí duševní nemocí či zda je její institucionalizace nezbytná pro její vlastní bezpečí nebo ochranu společnosti. V tomto ohledu požívají osoby osvobozené na základě verdiktu „nevinen z důvodu nepřičetnosti“ méně procesních práv než ti, kteří by jinak podléhali občanskoprávní povinnosti. Nejvyšší soud rozhodl, že v občanském řízení nesmí být osoba umístěna do psychiatrické léčebny, pokud stát neprokáže jasnými a přesvědčivými důkazy, že je v současné době duševně nemocná a že je nebezpečná pro sebe nebo ostatní.¹⁹² Naproti tomu v jurisdikcích s automatickým závazkem se zprošťující verdikt z důvodu nepřičetnosti považuje za dostatečně spolehlivé zjištění současného stavu duševní nemoci a její nebezpečnosti a další slyšení se nekoná.¹⁹³

Diskreční závazek

Existují ale i jurisdikce, ve kterých zproštění pro nepřičetnost neznámá automaticky pobyt v psychiatrické léčebně, ale soudci náleží pravomoc požadovat, aby taková osoba byla umístěna v léčebném zařízení pouze dočasně. Na základě pozorování a vyšetření pak rozhodne, zda je třeba uložit léčení na dobu neurčitou.

¹⁸⁹ Srov. *State v. Okie*, 987 A.2d 495, 497 (Me. 2010).

¹⁹⁰ GOLDSTEIN, Joseph a Jay KATZ. *Abolish the "Insanity Defense"-Why Not?*. The Yale law journal. 1963, 72(5).

¹⁹¹ Srov. MPC § 4.08(1).

¹⁹² Srov. *Addington v. Texas*, 441 U.S. 418, 426–27 (1979).

¹⁹³ Srov. *Jones v. United States*, 463 U.S. 354, 363–64 (1983).

Propuštění

Osoby zproštěné obžaloby pro nepřičetnost nemohou být v léčebně zadržovány navěky, ale jen dokud jsou duševně nemocní a nebezpeční pro sebe či společnost zároveň. Jinými slovy, člověk má ústavní právo být z léčebny propuštěn, pokud již není mentálně nemocný, ale stále je nebezpečný pro sebe či okolí nebo naopak již není nebezpečný, ale stále je duševně nemocný. Obě podmínky tedy musí být splněny zároveň, výjimkou jsou pouze sexuální devianti, kteří podléhají ve většině jurisdikcí speciální právní úpravě. Zajímavé je, že národní zákony založené na Modelovém trestním zákoníku¹⁹⁴, jenž umožňuje kontinuální institucionalizaci osob, které nejsou duševně nemocné, porušuje ustanovení o spravedlivém procesu garantované Ústavou Spojených států amerických.¹⁹⁵

Délka institucionalizace

Jak již bylo řečeno výše, povinnost podrobit se ústavní léčbě není omezena časově, ale může být vázána na různé podmínky, jako je kupříkladu splnění kritérií nezbytných pro propuštění. V praxi tak může být člověk v psychiatrické léčebně umístěn po mnohem delší dobu, než by byla délka trestu odnětí svobody, jenž by mu byl uložen při odsouzení.¹⁹⁶ Otázka proporcionality mezi trestným činem a délkou zadržení je za takových okolností irelevantní, jelikož účelem jejího omezení na svobodě je spíše „léčba“ než „trest“.¹⁹⁷

¹⁹⁴ Srov. Model Penal Code § 4.08.

¹⁹⁵ Srov. *Foucha v. Louisiana*, 504 U.S. at 83 n.6.

¹⁹⁶ Srov. *Jones v. United States*, 463 U.S. 354, 370 (1983).

¹⁹⁷ DRESSLER, Joshua.2001, op. cit., s. 353.

3.2.9 Vinný, ale duševně nemocný (*Guilty but mentally ill*)

V reakci na kritiku institutu nepřičetnosti přijalo 13 států alternativní verdikt „*vinný, ale duševně nemocný*“ (GBMI). Ve všech těchto státech, s výjimkou dvou, byl institut nepřičetnosti zachován, ale porota si nyní může vybrat ze čtyř, namísto obvyklých tří výroků, tedy: vinný, nevinný, nevinný z důvodu nepřičetnosti (NGRI) a vinný, ale duševně nemocný (GBMI). V těchto státech porota vynese rozsudek „nevinný z důvodu nepřičetnosti“, pokud byl obžalovaný v době trestného činu nepřičetný. Rozsudek „vinný, ale duševně nemocný“ pak vynese v případě, že taková osoba spáchala trestný čin, v době jeho spáchání byla přičetná, ale je „duševně nemocná“ v době soudního řízení, (přičemž termín „duševně nemocný“ je definován zákonem.)

Důsledkem rozsudku GBMI je, že obžalovaný bude odsouzen ke stejnému trestu, který by mu byl vyměřen, pakliže by byl shledán „vinným“ (*guilty*). Po vynesení trestu se ale musí podrobit psychiatrické péči ve věznici nebo v psychiatrickém zařízení. Pokud je však v takovém zařízení vyléčen, musí dokončit trest odnětí svobody. Zastánci tohoto systému argumentují, že tak bude snížena míra nesprávných vyhodnocení případů nepřičetnosti, také bude poskytována léčba duševně nemocným, ale přičetným pachatelům, a v neposlední řadě se veřejnosti dostane větší ochrany před duševně narušenými a nebezpečnými pachateli.

Jeho odpůrci naopak namítají, že rozlišení mezi duševním onemocněním a nepřičetností může být pro porotu příliš neostré. Také tvrdí, že tento druh rozsudku není nutný, jelikož každému odsouzenému se může dostat psychiatrické péče, je-li stát ochoten ji poskytnout. A konečně hrozí, že se porota může uchýlit ke kompromisu a vynést tento alternativní rozsudek namísto odpovídajícímu „nevinný z důvodu nepřičetnosti“.¹⁹⁸

¹⁹⁸ DRESSLER, Joshua. 2001, op. cit., s. 360.

3.2.10 Zrušení institutu nepřičetnosti

Jak již bylo výše vysvětleno, institut nepřičetnosti má spoustu odpůrců. Abolicionisté volají po zrušení institutu nepřičetnosti z různých důvodů, někteří z filozofických, jiní z politických. První skupinou jsou ti, kteří namítají, že institut nepřičetnosti má za následek zneužití systému trestního soudnictví. Tvrdí, že obrana nepřičetnosti je nadužívána a až příliš často úspěšná. Pro toto tvrzení však neexistuje žádný vědecký podklad. Ačkoliv statistiky týkající se nepřičetnosti jsou jen kusé, tato obhajoba je uplatňována jen vzácně, a pokud se tak stane, často mezi odborníky panuje vzácná shoda, že obviněný skutečně trpí duševní poruchou. Míra úspěšnosti je pak extrémně nízká a v důsledku antipatie poroty k tvrzené nepřičetnosti, mnoho advokátů považuje institut nepřičetnosti za poslední možnost.

Druhá skupina se obává, že institut nepřičetnosti může mít negativní dopad na osoby, které nejsou duševně nemocné nebo jejich nemoc nedosahuje „potřebné intenzity“. Argumentují tím, že povědomí o faktu, že zákon uznává obranu nepřičetnosti, může snížit odrazující účinek trestních sankcí. Případný pachatel se pak může domnívat, že i když bude dopaden, bude se moci vyhnout sankci právě tvrzením nepřičetnosti. Zastánci nepřičetnosti oponují, že i kdyby takový argument byl pravdivý, s čímž silně nesouhlasí, řešením není zrušení tohoto institutu, ale spíše vzdělávání veřejnosti o skutečných následcích takové obrany. Tedy dlouhodobém umístění v psychiatrické léčebně a důkazním břemeni ležící na obžalovaném.

Jiní zastávají názor, že trestní právo a psychiatrie se nemohou kombinovat stejně tak jako „voda a olej“. Poukazují na to, že trestní právo a psychiatrie se dívají na lidské chování z různých filosofických perspektiv.¹⁹⁹ Co se týče lidského chování, zákon vychází z konceptu svobodné vůle, zatímco psychiatrie je spíše deterministická. Přestože obecně jsou psychiatři méně než právníci a veřejnost ochotni vinit pachatele, fakt, že někteří lidé jsou příliš nemocní na to, aby byli odpovědní za své jednání, není v rozporu s trestním právem, ani neohrožuje paradigma svobodné vůle. Trestní právo je založeno na premise, že ačkoli lidé obecně mají svobodnou vůli, někteří lidé jsou tak iracionální, že postrádají základní atributy osobnosti, které je činí morálně odpovědnými za vlastní činy. Proto je toto tvrzení spíše argumentem pro omezení rozsahu psychiatrického svědectví v řízení před soudem než pro zrušení institutu nepřičetnosti.

Čtvrtou skupinu představují abolicionisté, kteří tvrdí, že termín duševní porucha je pseudovědecký pojem pro abnormální chování. Abnormalitou v tomto směru nemyslí nic víc, než odchylku od dané společenské či kulturní normy. Tento termín je navíc spojen s chováním,

¹⁹⁹ *Srov. United States v. Pollard*, 171 F. Supp. 474, 479 (E.D. Mich. 1959).

kteřé společnost považuje za podivné, děšivé nebo nepřijemné. Jako příklad může sloužit homosexualita, která byla klasifikována jako duševní choroba do roku 1973, kdy Americká psychiatrická asociace odhlasovala její vynětí z této kategorie. Tato změna se připisuje politice a měnícím se sociálním postojům, nikoli novým poznatkům ve vědě. Zastánci ovšem kontrují, že v klasickém případě nepřičetnosti, například když obžalovaný slyší hlasy nebo trpí extrémně silným nutkáním spáchat trestný čin, není pochyb o tom, že osoba trpí určitou duševní poruchou, a ne pouze tím, že osoba je jiná než zbytek společnosti.

Poslední argument pro zrušení institutu nepřičetnosti se týká principu spravedlnosti neboli anglického termínu *equity*. Podle zastánců tohoto proudu jsou různé predispozice, jako zneužívání v útlém věku či dětství prožité ve špatných sociálních podmínkách, často více kriminogenními faktory než psychozy a přitom nejsou považovány za legitimní důvod pro ospravedlnění. Přiznávají však, že takové důvody nejsou politicky akceptovatelné. Zároveň ale tvrdí, že morálně obdobné případy by měly být posuzovány stejně a dokud společnost neuzná nelékařské kriminogenní faktory jako exkulpační důvod, měly by být potrestány také osoby nepřičetné. Proti tomu se však staví zastánci institutu nepřičetnosti, jelikož osoba pocházející ze špatného sociálního prostředí se dopouští trestného činu vědomě a může se rozhodnout jednat jinak. Na rozdíl od ní, osoba trpící duševní chorobou nebo vadou, která jí brání v rozeznání dobrého od špatného, postrádá základní atributy morálky, a za své jednání by proto neměla být odpovědná.²⁰⁰

²⁰⁰ DRESSLER, Joshua. 2001, op. cit., s. 358-360.

4 Komparace institutu nepříčetnosti v právních řádech ČR a USA

4.1 Komparace velkých právních systémů

Z výše uvedených informací lze vyvodit, že rozdíly v pojetí institutu nepříčetnosti z trestněprávního hlediska pramení již ze zcela odlišných právních systémů, v jejichž rámci se právní úpravy obou zemí formovaly. Zatímco kontinentální právo se vyznačuje existencí a jednotou právních norem stejně tak jako jejich vzájemnou vnitřní provázaností, angloamerické právo je postaveno na systému precedentů, jež mohou pružněji reagovat na společenský vývoj. Je však nutno podotknout, že americké právo se ze své původní podoby značně odchýlilo a stejně tak jako kontinentální systém již vychází především z psaných právních předpisů.

Pro potřeby komparace pak lze shrnout, že zásadní rozdíly mezi kontinentálním a angloamerickým systémem lze spatřovat především v pramenech práva, postavení soudcovského práva, resp. ustálené judikatury a roli soudce při tvorbě či nalézání práva. Dalším aspektem je odlišnost v jednotlivých institutech a právní terminologii pramenící především z faktu, že angloamerické právo klade důraz na praxi a logické uspořádání právních předpisů, stejně tak jako přesné definice v kodifikované podobě, pro něj nejsou tak příznačné jako právě pro systém kontinentální, jehož základním kamenem je psaný právní akt, resp. normativní právní smlouva. Z toho také plyne odlišné postavení precedentů a jejich význam pro platné právo. Neméně důležitý fakt je také ten, že Spojené státy jsou federativní republikou a právo je zde regulováno na dvou úrovních, a to jak na federální, tak na státní úrovni. Právní řády každé země se tedy značně liší a stejně tak i přístup k jednotlivým právním institutům, nepříčetnost nevyjímaje, je rozmanitý. Relevantnější je ovšem odlišný přístup obou zemí k trestní odpovědnosti.

4.2 Komparace trestní odpovědnosti a pojetí trestného činu

Ve světle české právní úpravy chápeme trestní odpovědnost jako odpovědnost za trestné činy. „*Jejich spáchání je právní skutečností zakládající odpovědnostní vztah (trestněprávní vztah) mezi subjektem trestní odpovědnosti (zpravidla pachatelem) a státem.*“²⁰¹ Podstatou trestní odpovědnosti je povinnost pachatele podrobit se trestu, resp. ochrannému opatření, jenž může být uložen pouze na základě zákona. Tomu pak odpovídá oprávnění soudu uložit pachateli jménem státu ochranné opatření či trest.²⁰² Definice trestného činu je pak zakotvena v § 13 trestního zákoníku následovně:

„Trestným činem je protiprávní čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně.“

Z dikce zákona lze vyčíst dvě základní podmínky, které musí být splněny kumulativně, aby se jednalo o trestný čin. Tou první je protiprávnost neboli rozpor s právní normou, resp. právním řádem. Rozlišujeme protiprávnost formální, tedy rozpor s právním řádem jako celkem a protiprávnost materiální, kdy jednání musí být natolik škodlivé, aby na něj společnost musela reagovat prostředky trestního práva. Z výše uvedeného vyplývá, že trestným činem mohou být pouze činy nedovolené, protiprávní. Druhou obligatorní podmínkou jsou znaky uvedené v zákoně, tzv. formální znaky trestného činu, které tvoří znaky typové a obecné. Typové znaky jsou znaky skutkové podstaty, tedy souhrn subjektivních a objektivních prvků, které určují jednotlivé druhy trestných činů a zároveň od sebe jednotlivé trestné činy odlišují. Skutková podstata neboli právní forma tvořena typovými znaky trestného činu tvoří čtyři prvky: subjekt, tedy pachatel, subjektivní stránka, která zahrnuje jednání, následek a kauzální nexus mezi nimi, dále objekt, kterým rozumíme společenské vztahy chráněné trestním zákonem, a objektivní stránka, jejímž obligatorním znakem je zavinění. Platí, že musí být naplněny všechny znaky skutkové podstaty, aby se jednalo o trestný čin.

Nicméně fyzická osoba musí naplnit nejen všechny znaky skutkové podstaty, ale také všechny znaky trestného činu, tedy i *obecné znaky*, kterými jsou věk, přičetnost a v případě mladistvých ještě rozumová a mravní vyspělost. Přičetnost pachatele je tedy chápána jako nezbytná podmínka, bez které trestní odpovědnost nemůže přistoupit. Pakliže znak přičetnosti,

²⁰¹ SPIRIT, Michal. Úvod do studia práva. 2. vyd., aktualiz. dle nového občanského zákoníku. Praha: Grada, 2014. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-5280-8, s. 103.

¹⁶³ Tamtéž.

jakožto jeden obligatorních obecných znaků, není naplněn, trestní odpovědnost nenastává a o protiprávním jednání nehovoříme jako o trestném činu, ale jako o činu jinak trestném.

Dalším obecným znakem je věk pachatele. V české republice nastává trestní odpovědnost den po 15. narozeninách, jelikož „*kdo v době spáchání činu nedovršíl patnáctý rok svého věku, není trestně odpovědný.*“ Spáchá-li tak osoba mladší 15 let protiprávní jednání, hovoříme nikoliv o trestném činu pachatele, ale o spáchání provinění mladistvým, a trestní odpovědnost opět nevzniká.

Lze tedy shrnout, že v našich zeměpisných šířkách se trestného činu, tedy *protiprávního činu, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně* může dopustit a být za něj trestně odpovědná pouze osoba:

- (4) příčetná
- (5) která dovršila patnácti let a
- (6) která dosáhla dostatečného rozumového a mravního vývoje.

Osoba nepřičetná se tak nemůže dopustit trestného činu, jelikož není naplněn obecný znak trestného činu a trestní odpovědnost nenastává.

Oproti tomu z pohledu americké první kultury je konstrukce trestní odpovědnosti poněkud odlišná. V první řadě nalezneme v americké trestní nauce hned dvě konstrukce trestní odpovědnosti, jenž se liší nejenom v terminologii, ale také v přístupu k jednotlivým složkám trestní odpovědnosti. Jedná se o koncepci trestní odpovědnosti dle common law a dle Modelového trestního zákoníku. První z nich pracuje s pojmy *actus reus* nebo také vnější, či fyzický prvek, jenž tvoří objektivní stránku trestného činu a spočívá ve vědomém konání nebo opomenutí porušující právní povinnost či zákaz. Tím druhým je *mens rea* čili vnitřní, psychický prvek vyjadřující míru zavinění vzhledem k tomuto jednání.

Na základě Modelového trestního zákoníku pak můžeme vytvořit následovné schéma trestní odpovědnosti:

- 1) Jednání, které
 - a. způsobuje či hrozí způsobením
 - b. podstatné újmy zájmům jednotlivce nebo společnosti
- 2) za absence ospravedlňujících důvodů (*justification*)
- 3) za absence omluvitelných důvodu (*excuse*)

Tato konstrukce trestní odpovědnosti se terminologicky liší od jejího vyjádření dle common law, jelikož to pracuje s pojmy mens rea, značící míru zavinění k danému jednání, a actus reus, tedy jednání způsobujícího újmu. Trestný čin je pak tvořen přítomností obou těchto znaků. Nicméně, jak již bylo v příslušné kapitole analyzováno, lze konstatovat, že schéma trestní odpovědnosti dle MPC a její struktura dle common law jsou vzájemně zaměnitelné. MPC totiž vymezuje čin jako jednání či opomenutí za „daného stavu mysli“²⁰³, jenž korespondují se složkami trestného činu dle common law. Nahradíme-li actus reus a mens rea slovem „jednání“, schéma trestní odpovědnosti dle common law by tedy vypadalo takto:

- 4) Jednání naplňující skutkovou podstatu trestného činu
- 5) bez ospravedlňujících důvodů (*justification*)
- 6) bez omluvitelných důvodu (*excuse*)²⁰⁴

Common law a MPC se tedy neliší v obecné konstrukci trestní odpovědnosti, ale pouze v přístupu k jejím jednotlivým složkám. Ať už tedy použijeme terminologii dle MPC či common law, ke vzniku trestní odpovědnosti je třeba právě jednání naplňující skutkovou podstatu trestného činu a absence důvodů, jež trestní odpovědnost vylučují.

Trestný čin je pak definován Modelovým trestním zákoníkem jako:

- (1) *Jednání*
- (2) které neospravedlnitelně a neomluvitelně**
- (3) *způsobuje či hrozí způsobením*
- (4) *podstatné újmy*
- (5) *zájmům jednotlivců nebo společnosti*

Zatímco dle české právní nauky se osoba nepřičetná ani nemůže dopustit trestného činu, z důvodu nenaplnění obecného požadavku kladeného na subjekt trestného činu, v americké jurisdikci se nepřičetná osoba dopustit trestného činu může. Ke vzniku trestní odpovědnosti zde ale také nedojde, jelikož se jedná o omluvitelné jednání, jehož negace je jedním z obligatorních prvků trestní odpovědnosti. Proto, z pohledu trestněprávní teorie se sice vymezení trestného činu i trestní odpovědnosti terminologicky i koncepčně značně liší, ve svém důsledku ale

²⁰³ 1.13 (5) MPC, originální text: „*Conduct means an action or omission and its accompanying state of mind*“.

²⁰⁴ DUBBER, Mark. 2001, op. cit., s. 28-31.

směřují k naplnění stejných cílů. Právo obou zemí totiž reflektuje fakt, že kdo v době spáchání trestného činu není schopen rozpoznat protiprávnost svého jednání, případně takové jednání ovládnout, a to v důsledku duševní poruchy, nemůže být za své jednání trestně odpovědný.

Osobně se více kloním ke konstrukci trestní odpovědnosti dle české právní teorie, jelikož mi její struktura přijde vnitřně mnohem logičtější, uspořádanější a uchopitelnější, než je tomu u americké právní úpravy. To je ovšem zapříčiněno i faktem, že americká nauka obecně inklinuje k abstraktnějšímu vymezení dílčích institutů ve své psané podobě než je tomu v právních rádech kontinentálního systému. Považuji za více více než vhodné, že je příčetnost, stejně jako zákonem stanovený věk, již znakem samotného trestného činu a zároveň za přinejmenším nešťastné, že sedmileté dítě se může dopustit trestného činu či být subjektem trestní represe, ač se, jak bylo vysvětleno, ke zjištění mentální zralosti používají různé testy.

4.3 Komparace okolností vylučujících trestní odpovědnost a zánik trestnosti

Ačkoliv pachatel naplní všechny znaky trestného činu, spáchá-li předmětné protiprávní jednání za určitých okolností, jež právo reflektuje, trestní odpovědnost nenastane. Jedná o takové okolnosti, které pachatele činu jinak trestného zbavují trestní odpovědnosti. Chybí zde totiž znak protiprávnosti, a dané jednání tak od počátku není trestné, jelikož nejde o trestný čin. Mezi okolnosti vylučující protiprávnost řadí česká právní nauka institut krajní nouze, nutné obrany, svolení poškozeného, přípustného rizika a oprávněného použití zbraně.²⁰⁵

Oproti tomu u zániku trestnosti, resp. zániku trestní odpovědnosti hovoříme o takových okolnostech, jež nastaly až po spáchání trestného činu, ale dříve, než je o něm pravomocně rozhodnuto. V jejím důsledku zaniká jednou provždy právo státu na potrestání pachatele. Pachatel sice naplnil všechny znaky trestného činu a spáchal trestný čin, trestní odpovědnost však *ex post* zanikla. Mezi okolnosti, které zapříčiňují zánik trestní odpovědnosti řadíme účinnou lítost, promlčení a zvláštní případy zániku trestnosti jako je například milost prezidenta.²⁰⁶

Pro vznik trestní odpovědnosti dle amerického common law, musí obžaloba prokázat přítomnost obou znaků trestného činu, kterými jsou *actus reus* nebo také vnější, fyzický prvek a *mens rea* čili vnitřní, psychický prvek, a to nade vši pochybnost (*beyond a reasonable doubt*). V opačném případě trestní odpovědnost nevzniká. I když žalobce prokáže přítomnost obou těchto znaků, má žalovaný právo uplatnit jednu nebo i více druhů tzv. *obran* (*defenses*), které, budou-li prokázány, mohou vést až k jeho osvobození. Americké trestní právo rozlišuje dva hlavní druhy tzv. *obran*, a to „*justification defenses*“, které lze volně přeložit jako „ospravedlňující obrany“ a jež lze přirovnat k důvodům vylučující protiprávnost. Druhým typem jsou „*excuse defenses*“ neboli „omluvné obrany“ korespondující s okolnostmi vylučujícími trestnost.

Okolnosti vylučující protiprávnost v americkém podání zahrnují jednání jinak trestné, které je za daných okolností společensky přijatelné a které způsobuje, že trestní odpovědnost nevzniká. „Ospravedlnitelné jednání je pak takové, které je správné, přiměřené nebo přípustné.“ Ačkoliv pachatel naplnil fyzický znak zabití (*actus reus*), speciální okolnosti situace, tedy jednání v sebeobraně způsobí, že jednání pachatele je společensky akceptovatelné. Mezi okolnosti vylučující protiprávnost pak americká trestní nauka řadí krajní nouzi (*necessity*), nutnou obranu (*self-defense*), pomoc v nutné obraně (*defense of others*), obranu majetku

²⁰⁵ JELÍNEK, Jiří. 2017, op. cit., s. 252.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 348–349.

(*defense of property*), výkon práva (*law enforcement*), veřejnou službu (*public duty*), zvláštní odpovědnost (*special responsibility*) a svolení (*consent*).²⁰⁷

Omluvné obrany se od těch ospravedlňujících podstatně liší. Zatímco ospravedlňující obrany se zaměřují na jednání jako takové, za pomoci nichž se obžalovaný snaží prokázat, že dané jednání nebylo nežádoucí, omluvné obhajoby se soustřeďují na osobu pachatele, resp. na určité osobnostní rysy, způsobující, že pachatel není za své jednání morálně odpovědný.

Omluvná obhajoba má povahu tvrzení, že ačkoli pachatel jednal způsobem poškozujícím společnost, neměla by mu být způsobená újma kladena za vinu a ani by za ni neměl být potrestán. Obžalovaný tak uplatněním této obrany přiznává, že jeho jednání sice nebylo správné, ale zároveň tvrdí, že s ohledem na dané okolnosti by neměl být za své jednání shledán trestně odpovědným. Mezi okolnosti vylučující trestnost řadíme tíseň (*duress*), vojenské příkazy (*military orders*), nátlak (*entrapment*), neznalost zákona (*ignorance of law*), provokaci (*provocation*), zmenšenou přičetnost (*diminished capacity*), nedospělost (*infancy*), nedobrovolnou intoxikaci (*unvoluntary intoxication*) a v neposlední řadě také nepřičetnost (*insanity*).²⁰⁸

Z výše uvedeného vyplývá, že americká právní úprava řadí nepřičetnost mezi okolnosti vylučující trestnost, tedy jednu z typizovaných obran, které může pachatel využít v řízení před soudem na svou obhajobu. Ač common law považuje okolnosti vylučující trestnost za procesní nebo spíše důkazní otázku, existují i názory, že se jedná o otázku hmotněprávní, jelikož absence okolností vylučujících trestnost je předpokladem pro vznik trestní odpovědnosti a naplnění podmínek trestní odpovědnosti je otázkou hmotněprávní.²⁰⁹ Stejně tak je tomu však i v České republice, jelikož, jak již bylo uvedeno, nepřičetnost je jedním z obecných znaků trestného činu a jako taková se řadí mezi hmotněprávní instituty, jejichž absence vylučuje vznik trestní odpovědnosti. Zatímco tedy dle amerického common law, bude-li nepřičetnost dokázána v řízení před soudem, povede k zániku trestní odpovědnosti. Obě právní úpravy tedy ve svém důsledku považují nepřičetnost za prvek, který zapříčiní, že pachatel nebude za své jednání trestně odpovědný, akorát v obou případech v jiné fázi řízení a za použití jiných právních mechanismů.

Dle mého názoru je v tomto ohledu přiléhavější opět česká právní úprava, jelikož s nepřičetností pracuje již od samotného počátku jako s obecným znakem trestného činu, při jehož absenci vůbec nehovoříme o spáchání trestného činu, ale o činu jinak trestném, jelikož chybí znak zavinění. Zastávám názor, že i z pohledu pachatele je tato úprava vhodnější, jelikož

²⁰⁷ Viz struktura Modelového trestního zákoníku.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ DUBBER, Mark. 2001, op. cit., s. 186–189.

od samotného počátku řízení se jedná o pachatele nikoliv trestného činu, ale o pachatele činu jinak trestného, tedy takového, který by za jiných okolností byl trestným činem, ale v tomto konkrétním případě tomu tak není. Analogicky v případě spáchání protiprávního jednání mladistvým nemluvíme o trestném činu a trestech za ně ukládaných, ale o provinění a ochranných opatření.

Zatímco pojmy trestný čin a trest implikují jistou míru stigmatizace pachatele, jelikož se trestá pachatelovo škodlivé jednání v minulosti, pojmy provinění a ochranná opatření míří spíše do budoucna a naznačují snahu mladistvého ochránit. Stejně tak by tomu dle mého mělo být i v případě nepříčetných, jelikož se jedná o osoby duševně nemocné, se kterými je třeba takto zacházet i v rámci trestního řízení. Modelový trestní zákoník například řadí úpravu nevyspělosti, kterou lze ve své podstatě ztotožnit s českou nedostatečnou rozumovou a mravní vyspělostí do stejné sekce jako nepříčetnost. Je tomu tak proto, že nevyspělost je založena na stejném důvodu vylučujícím trestní odpovědnost. Dítě totiž, stejně jako osoba nepříčetná, *postrádá schopnost buď rozpoznat protiprávnost svého jednání nebo přizpůsobit své jednání požadavkům zákona.*²¹⁰ Rozdíl mezi těmito instituty je však v jejich původu. Zatímco u nepříčetnosti je jím duševní porucha, u nevyspělosti je jím věk. Rozumová nevyspělost je pak vedle nepříčetnosti druhem pozitivní obrany, jež vylučuje trestní odpovědnost.²¹¹

²¹⁰ 4.01 (1) MPC, originální text: „Lacks substantial capacity to appreciate the criminality (wrongfulness) of his conduct or to conform his conduct to the requirements of law.“

²¹¹ DUBBER, Mark. 2001, op. cit., s. 190-195.

4.4 Komparace definice nepřičetnosti dle TZ a testů nepřičetnosti

§ 26 TZ

Dle českého právního řádu, z důvodu nepřičetnosti není trestně odpovědný ten, „*kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání.*”²¹²

ALI test

MPC stanoví, že osoba není odpovědná za své jednání, jestliže v důsledku duševní poruchy nebo vady, v době spáchání trestného činu, postrádala v podstatné míře schopnost

- 1) rozpoznat protiprávnost svého jednání
nebo
- 2) přizpůsobit své jednání požadavkům zákona.²¹³

Česká právní nauka vyžaduje současné splnění implicitních podmínek, jimiž jsou: stížení duševní poruchou, neschopnost rozpoznání protiprávnosti jednání, případně vymizení schopnosti jej ovládnout, souvislost dané duševní poruchy a uvedené neschopnosti, to vše v době spáchání trestného činu. Jinými slovy, stav přičetnosti vyžaduje způsobilost rozpoznávací (tzv. rozumové kritérium), tedy schopnost pachatele rozpoznat protiprávnost svého jednání, a zároveň způsobilost určovací (volní kritérium), tedy schopnost ovládnout své jednání.

ALI test je formulován ve dvou rovinách. První zahrnuje složku kognitivní, kdy je pro stanovení nepřičetnosti vyžadováno, aby osoba postrádala v podstatné míře schopnost rozpoznat protiprávnost svého jednání. Alternativně lze také prokázat, že osoba postrádala v podstatné míře schopnost přizpůsobit či ovládnout své jednání, jež představuje složku volní. K úspěšnému tvrzení nepřičetnosti je třeba prokázat alespoň jednu z těchto rovin. MPC tak umožňuje, aby nepřičetnost obžalovaného byla způsobena jak nedostatkem porozumění, tak neschopností ovládnutí svého jednání. Jedná se o rozšířenou verzi M’Naghtenova testu a Testu nekontrolovatelnosti, jenž reflektuje jejich nedostatky a snaží se o odstranění kritizovaných aspektů.

²¹² § 26 TZ.

²¹³ MPC: *A person is not responsible for her criminal conduct if, at the time of the conduct, as the result of a mental disease or defect, she lacked substantial capacity to: (1) appreciate the “criminality” (wrongfulness) of her conduct; or (2) to conform her conduct to the requirements of the law.*

Podíváme-li se blíže na definice nepřičetnosti dle českého trestního zákoníku a dle ALI testu, lze konstatovat, že tyto definice jsou zcela identické. Obě vymezení pracují jak se složkou volní, tak se složkou ovládací, přičemž pro konstatování nepřičetnosti stačí absence jedné z těchto schopností. Rozdílem je snad pouze přístup k pojmu duševní porucha, kdy česká nauka striktně odděluje termín duševní porucha a duševní nemoc, kdy obě mají pro právo zcela odlišný význam, zatímco v americké právní úpravě je lze používat jako synonyma, a této distinkci není přikládán takový význam.

Dle mého názoru jsou právě tyto dvě definice nepřičetnosti, tedy definice dle českého trestního zákoníku a dle ALI testu nejpřiléhavější, jelikož se jedná o definice nejšířší možné pro účely postihnutí nepřičetnosti, které se zdají být nejspravedlivějšími. Naopak zbylé analyzované testy nepřičetnosti nejsou tak komplexní, jelikož vždy pracují pouze se složkou volní nebo kognitivní, a na rozdíl od české definice a definice dle ALI testu nikdy nezohledňují obě dvě najednou. Z tohoto důvodu je považuji za nedostatečné.

M'Naghtenův test

Podle tohoto testu je osoba nepřičetná, pokud v době spáchání trestného činu jednala pod takovou vadou mysli, která byla důsledkem duševní nemoci, jestliže:

1) nerozpoznala povahu a závažnost činu, který spáchala

nebo

2) rozpoznala jeho povahu, ale nedokázala rozeznat jeho škodlivost²¹⁴

Tento test je zaměřen pouze na kognitivní schopnosti, ale zcela přehlíží složku volní, kdy člověk sice může být schopen rozpoznat dobro od zla, ale už nemusí být schopen své chování ovládat.²¹⁵ Z tohoto pohledu je M'Naghtenův test příliš úzký také v penologické rovině. Jestliže člověk ví, co dělá, ale není schopen své jednání ovládnout, je neovladatelný a trest je neúčelný. Navíc z morálního hlediska je špatné potrestat osobu, která z důvodu duševní nemoci postrádá dostatečně svobodnou vůli, aby mohla ovládat své chování.

²¹⁴ A person is insane if, at the time of her act, she was laboring under such a defect of reason, arising from a disease of the mind, that: (1) she did not know the nature and quality of the act that she was doing; or (2) if she did know it, she did not know that what she was doing was wrong.

²¹⁵ Srov. *Pollard v. United States*, 282 F.2d 450 (6th Cir. 1960).

Test neodolatelného nutkání

Osoba je nepřičetná, pokud v době spáchání trestného činu:

- (1) jednala z „*neodolatelného a nekontrolovatelného nutkání*“²¹⁶
- (2) nemohla se vyvarovat svého jednání²¹⁷
- (3) byla „*zcela zbavena moci ovládat nebo korigovat své jednání*“²¹⁸

Kritici takto konstruovaného testu se nachází na obou stranách spektra – někteří tvrdí, že je test moc úzce vymezený, když je z jeho rámce vyloučeno neimpulzivní jednání a je opět vyžadována *úplná* absence volní složky (*nekontrolovatelné nutkání*).²¹⁹ Tato kritika, byť relevantní v teoretické rovině, není relevantní v praxi. Označení „*nekontrolovatelné nutkání*“ se totiž ukázalo být nesprávné a mnoho soudů povoluje použití tohoto testu, i když obžalovaný své jednání plánoval, pakliže postrádal schopnost ovládnout své chování. Navíc, většina soudů nevyžaduje důkaz úplné absence volní složky.

Durhamův test

Dle tohoto testu je osoba nepřičetná, pokud její protiprávní jednání bylo důsledkem duševní choroby či vady. Porota určí, zda žalovaný trpěl duševní nemocí nebo vadou v době spáchání trestného činu, a pokud ano, rozhodne, jestli by k protiprávnímu jednání došlo, i kdyby duševním onemocněním netrpěl. Kritickým nedostatkem tohoto dnes již téměř zaniklého testu je úplná absence volních či kognitivních mantinelů. Z tohoto pohledu je tento test tedy zcela nevyhovující.

Federální test

U federálních soudů není osoba odpovědná za své jednání, jestliže jasnými a přesvědčivými důkazy prokáže, že v době spáchání trestného činu, v důsledku závažné duševní poruchy či vady, nebyla schopna rozeznat (*appreciate*)²²⁰

1) povahu a závažnost svého jednání

nebo

2) protiprávnost svého jednání.

²¹⁶ Srov. *State v. White*, 270 P.2d 727, 730 (N.M. 1954).

²¹⁷ Srov. *State v. Staten*, 247 N.E.2d 293, 298 (Ohio. 1969).

²¹⁸ Srov. *Godley v. Commonwealth*, 343 S.E.2d 368, 370 (Va. App. 1986).

²¹⁹ Srov. *United States v. Pollard*, 171 F. Supp. at 478.

²²⁰ 18 U.S.C. § 17(a).

Na rozdíl od dřívějších testů, federální definice vyžaduje důkaz, že osoba trpí „závažnou“ duševní poruchou či vadou. Toto slovo se však zdá být nadbytečné, protože jakékoli duševní onemocnění nebo vada, které splňuje některý z bodů testu bude pravděpodobně závažné. Analogicky jako u M'Naghten testu, ale na rozdíl od definice ALI testu, vyžaduje absolutní nedostatek rozpoznávací schopnosti. Z ALI testu zase federální definice přebírá slovo „rozeznat“ (*appreciate*), spíše než „vědět“ (*know*) a modifikuje oba body testu. V tomto ohledu by měl být test širší než M'Naghtenův test, nicméně jeho nedostatkem je právě vyžadování absence absolutního nedostatku rozpoznávací schopnosti.

4.5 Komparace procesního rámce

Ačkoliv procesní stránka institutu nepřičetnosti není předmětem této práce, již z nastíněných základních principů lze vyčíst spoustu rozdílů v přístupech komparovaných právních řádů. Competency to stand trial, neboli procesní způsobilost, je v americkém právním řádu pojímána jako schopnost pachatele čelit trestnímu stíhání. Jinými slovy subjekt, který tuto schopnost nemá, nemůže stát před soudem. Každý, proti němuž je vznešeno obvinění, musí být schopen mu porozumět, aby byla dodržena kritéria spravedlivého procesu. Z tohoto základního principu vychází koncept schopnosti účasti u soudu. Tato „schopnost“ obžalovaného je určena ještě před zahájením soudního řízení. Nejedná se tedy o prohlášení, zda byl obžalovaný přičetný či nepřičetný v době spáchání trestného činu, jenž je předmětem soudního řízení. Schopnost účasti u soudu se týká pouze stavu mysli a duševních schopností obžalovaného během samotného procesu.²²¹ Osoba je neschopna účasti u soudu, pokud v průběhu trestního řízení:

- 3) postrádá způsobilost konzultovat se svým právním zástupcem s „*rozumným stupněm racionálního porozumění*“

nebo

- 4) nemá racionální a faktické porozumění o řízení, které je proti ní vedeno.²²²

Tato neschopnost může být důsledkem jak fyzického hendikepu, tak dočasné či trvalé duševní poruchy. Soudní líčení s obžalovaným, který není schopen účasti u soudu, tedy porušuje ustanovení o spravedlivém procesu zakotvené v Ústavě Spojených států amerických.

Oproti tomu v České republice, je trestní obvinění nutným předpokladem pro to, aby duševní stav subjektu trestního řízení mohl být podroben psychiatrickému vyšetření. Lze si proto představit přínosnost ustanovení trestního řádu, které by umožňovalo možnost takového vyšetření ještě před samotným podáním trestního obvinění, je-li nepřičetnost pachatele zjevná. V této souvislosti souhlasím se Švarcem, který se domnívá, že v České republice chybí standardy pro posuzování schopnosti účasti u soudu.²²³ Nutno však podotknout, že v rámci přípravného řízení a předběžného projednání obžaloby je nepřičetnost důvodem pro zastavení

²²¹ What's the difference between the insanity plea and incompetency?. Black's Law Dictionary - Free Online Legal Dictionary [online]. Dostupné z: <https://thelawdictionary.org/article/whats-difference-insanity-plea-incompetency/>.

²²² Srov. *Dusky v United States*.

²²³ ŠVARC, Jiří. Posuzování duševního stavu v trestním řízení a poskytování psychiatrické péče. *Právo v psychiatrii*. 2014, 15(1). Shodně: HOSÁK, Ladislav, Michal HRDLÍČKA a Jan LIBIGER. *Psychiatrie a pedopsychiatrie*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2998-8

trestního řízení²²⁴, v hlavním líčení pak vede k vynesení zprošťujícího rozsudku.²²⁵ Její stanovení je však podmíněno již zmíněným znaleckým posudkem z oboru psychiatrie. Trestní řád upravuje i situaci, kdy obviněný není pro duševní poruchu, jenž nastala až po spáchání trestného činu, schopen pochopit smysl trestního řízení, což je důvodem pro přerušení trestního řízení do doby, než tuto schopnost znovu nabude.²²⁶ Nepříčetnost může také vést k odložení výkonu trestu²²⁷ nebo jeho přerušení.²²⁸ Lze proto konstatovat, že český právní řád reflektuje nepříčetnost hned v několika rovinách.

Samostatnou kapitolou je jsou pak důsledky rozsudku. Český právní řád ukládá pachatelům činů jinak trestných, stížených duševní poruchou, primárně ochranné léčení, případně zabezpečovací detenci, s cílem nejenom ochránit společnost s ohledem na jejich nebezpečnost, ale také kvůli zajištění náležité léčby osob stížených duševní poruchou. Americká právní úprava je však postavena na zcela jiném systému.

Především je nepříčetnost tzv. pozitivní obranou, kdy v případě nepříčetnosti, již americká trestněprávní nauka řadí mezi okolnosti vylučující trestnost, obžaloba nenesé počáteční důkazní břemeno. Obžaloba přijde na řadu až v momentě, kdy žalovaný unese počáteční důkazní břemeno, a existenci takových okolností prokáže. Pakliže tedy žalovaný prokáže existenci okolností vylučujících trestnost, důkazní břemeno se přesouvá na obžalobu, jež ji musí vyvrátit, a to nade vše pochybnost. Dle americké úpravy je to tedy obžalovaný, který musí tvrzenou nepříčetnost přednést jako první.

*„Otázka nepříčetnosti je otázkou právní; její posuzování náleží orgánům činným v trestním řízení na základě skutečností vyplývajících z provedených důkazů. Povaha této otázky vyžaduje, aby její posouzení bylo založeno na odborných znalostech z oboru psychiatrie. Znalecký důkaz z tohoto oboru je však jen jedním z podkladů pro vytvoření soudcovského přesvědčení o otázce příčetnosti a musí být hodnocen v souvislosti se všemi ostatními zjištěnými skutečnostmi z tohoto hlediska relevantními. Soud nezjišťuje příčetnost pachatele jako takovou, ale vždy jen příčetnost ve vztahu k určitému trestnému činu“.*²²⁹

V České republice se naopak vychází z premisy, že žalovaný je příčetný a nepříčetnost je předmětem dokazování.

²²⁴ Srov. § 172 odst. 1 písm. e), 188 odst. 1 písm. c) TŘ.

²²⁵ Srov. § 226 písm. d) TŘ

²²⁶ Srov. § 173 odst. 1, písm. c), § 188 odst. 1 písm. d), § 224 odst. 1, § 255, § 257 odst. 1 písm. d) TŘ.

²²⁷ Srov. § 332 odst. 1 TŘ.

²²⁸ Srov. § 325/1 TŘ.

²²⁹ Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 7.6.1978, sp. zn. 11 Tz 21/78 (R 17/1979).

Zajímavým je také alternativní verdikt „*Vinný, ale duševně nemocný*“. Ve většině států může porota v rámci trestního řízení, ve kterém se obžalovaný dovolává nepřičetnosti vyřknout jeden ze 4 verdiktů: „*Nevinen*“ (Not Guilty - NG), „*Nevinen z důvodu nepřičetnosti*“ (Not Guilty by reason of insanity - NGRI), „*Vinen*“ (guilty – G), „*Vinen ale duševně nemocný*“ (Guilty but mentally ill - GBMI). Verdikt „*Nevinen z důvodu nepřičetnosti*“ implikuje, že v trestním řízení byly nade vší pochybnost prokázány všechny znaky trestného činu včetně míry zavinění a že veškeré obrany obžalovaného vyjma nepřičetnosti byly zamítnuty, neboť obžalovaný byl v době spáchání trestného činu nepřičetný.²³⁰

Porota si tedy může vybrat ze čtyř, namísto obvyklých tří výroků, tedy: vinný, nevinný, nevinný z důvodu nepřičetnosti (NGRI) a vinný, ale duševně nemocný (GBMI). V těchto státech porota vynese rozsudek „nevinný z důvodu nepřičetnosti“, pokud byl obžalovaný v době trestného činu nepřičetný. Rozsudek „vinný, ale duševně nemocný“ pak vynese v případě, že taková osoba spáchala trestný čin, v době jeho spáchání byla přičetná, ale je „duševně nemocná“ v době soudního řízení, (příčemž termín „duševně nemocný“ je definován zákonem.)

Důsledkem rozsudku GBMI je, že obžalovaný bude odsouzen ke stejnému trestu, který by mu byl vyměřen, pakliže by byl shledán „vinným“ (*guilty*). Po vynesení trestu se ale musí podrobit psychiatrické péči ve věznicí nebo v psychiatrickém zařízení. Pokud je však v takovém zařízení vyléčen, musí dokončit trest odnětí svobody. Zastánci tohoto systému argumentují, že tak bude snížena míra nesprávně vyhodnocených případů nepřičetnosti, také bude poskytována léčba duševně nemocným, ale přičetným pachatelům, a v neposlední řadě se veřejnosti dostane větší ochrany před duševně narušenými a nebezpečnými pachateli. Jedná se o reakci na kritiku spočívající ve faktu, že pro osobu, nad kterou byl vynesen rozsudek „nevinen z důvodu nepřičetnosti“, to znamená ve většině případů podstatně delší institucionalizaci, než kdyby byla tato osoba uznána vinnou.

4.6 Abolice

V neposlední řadě je také poměrně překvapivý fakt, že institut nepřičetnosti má ve Spojených státech, na rozdíl od České republiky, spoustu hlasitých odpůrců. Abolicionisté volají po zrušení institutu nepřičetnosti z různých důvodů, někteří z filozofických, jiní z politických. Faktem ale zůstává, že tyto snahy nelze v žádném případě podceňovat, jelikož do dnešního dne hned pět států institut nepřičetnosti zcela zrušilo. Vedle Aljašky, Utahu, Montany a Idaho se k tomuto kroku odhodlal také Kansas. Abolice institutu nepřičetnosti je momentálně

²³⁰ Tamtéž.

v USA velice aktuálním tématem, jelikož Nejvyšší soud USA bude právě v říjnu tohoto roku posuzovat, zda takový krok neporušuje Čtrnáctý dodatek Ústavy USA garantující právo na spravedlivý proces a zda je tedy ústavně konformní.²³¹

Je však nutné zdůraznit, že drtivá většina států, která institut nepřičetnosti zcela zrušila či jinak omezila jeho rámec, nabízí alternativní řešení v podobě modifikovaných možností zohledňující stav nepřičetnosti. Ve většině případů je to ve svém důsledku pro osobu stíženou nepřičetností příznivější řešení, jelikož daný verdikt vždy počítá s nějakou formou léčby.

²³¹ <https://thehill.com/regulation/court-battles/434551-supreme-court-to-consider-state-laws-abolishing-the-insanity-defense>.

5 Závěr

Tato práce si kladla za cíl vymezit institut nepřičetnosti dle českého právního řádu a dle práva Spojených států, identifikovat jejich podstatu a vyvodit případné rozdíly či similarity v obou pojetích.

Vzhledem k tomu, že se jedná o právní řády, které se vyvinuly z odlišných právních systémů, v první řadě bylo potřeba tyto systémy představit a vyzdvihnout základní pilíře, o něž se opírají. První kapitola tak byla věnována porovnání kontinentálního a angloamerického právního systému. Na základě poznatků zde uvedených lze konstatovat, že základní rozdíly spočívají především v pramenech práva, postavení soudcovského práva, resp. ustálené judikatury a roli soudce při tvorbě či nalézání práva. Dalším aspektem je odlišnost v jednotlivých institutech a právní terminologii pramenící především z faktu, že angloamerické právo klade důraz na praxi. Logické uspořádání právních předpisů stejně tak jako přesné definice v kodifikované podobě pro něj nejsou tak příznačné jako právě pro systém kontinentální, jehož základním kamenem je psaný právní akt, resp. normativní právní smlouva. Z toho také pramení odlišné postavení precedentů a jejich význam pro platné právo. Součástí této kapitoly je i pojednání o jednotlivých státech, jejich právních řádech, základních pramenech práva a v neposlední řadě také o postavení trestního práva v rámci dané soustavy.

Druhá kapitola se zabývá pojetím trestní odpovědnosti a trestného činu v obou státech s důrazem na jejich vazbu k institutu nepřičetnosti. Vzhledem k faktu, že Spojené státy jsou federativní republikou, kdy každý stát má vlastní právní úpravu, existuje zde vedle sebe hned několik schémat trestní odpovědnosti. Tím nejrelevantnějším je však pojetí trestní odpovědnosti dle common law, tedy práva, ze kterého angloamerický systém trestního práva vychází a dle Modelového trestního zákoníku. Modelovému trestnímu zákoníku, jenž je mantrou amerického trestního práva, je věnována samostatná podkapitola. Tento kodex, který má sloužit k harmonizaci práva ve Spojených státech, sice vymezuje konstrukci trestní odpovědnosti pomocí jiných prvků a odlišné terminologie než je tomu v oblasti common law, po důkladné analýze však bylo dosaženo závěru, že obě konstrukce jsou vzájemně zaměnitelné. Neméně zajímavý je také fakt, že zatímco v českých zeměpisných šířkách je přičetnost obecným znakem trestného činu bez jehož přítomnosti nemůžeme ani hovořit o spáchání trestného činu, ale pouze o činu jinak trestném, ve Spojených státech je tomu jinak. Nepřičetnost je totiž typem tzv. omluvné obrany, kterou může pachatel uplatnit na svoji obhajobu. Omluvná obhajoba má povahu tvrzení, že ačkoli pachatel jednal způsobem poškozujícím společnost, neměla by mu být způsobená újma kladena za vinu a ani by za ni neměl být potrestán. Obžalovaný tak uplatněním této obrany přiznává, že jeho jednání sice

nebylo správné, ale zároveň tvrdí, že s ohledem na dané okolnosti by neměl být za své jednání shledán trestně odpovědným.

Zatímco dle české právní nauky se osoba nepřičetná ani nemůže dopustit trestného činu, a to z důvodu nenaplnění obecného požadavku kladeného na subjekt trestného činu, v americké jurisdikci se nepřičetná osoba dopustit trestného činu může. Trestní odpovědnost zde ale ve výsledku také nepřistoupí, jelikož se jedná o omluvitelné jednání, jehož negace je jedním z obligatorních prvků trestní odpovědnosti. Proto z pohledu trestněprávní teorie se sice vymezení trestného činu i trestní odpovědnosti terminologicky i koncepčně značně liší, ve svém důsledku ale směřují k naplnění stejných cílů. Právo obou zemí totiž reflektuje fakt, že kdo v době spáchání trestného činu není schopen rozpoznat protiprávnost svého jednání, případně takové jednání ovládnout, a to v důsledku duševní poruchy, nemůže být za své jednání trestně odpovědný.

Třetí kapitola je věnována samotnému institutu nepřičetnosti. Dle trestního zákoníku není trestně odpovědným ten „*kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo ovládat své jednání.*”²³² Pro konstatování nepřičetnosti je nutné kumulativní naplnění jak kritéria biologického, jenž předpokládá stížení pachatele duševní poruchou v době spáchání trestného činu, tak juristického, které spočívá v neschopnosti pachatele rozpoznat protiprávnost svého jednání, případně jeho ovládnutí. Oproti tomu v americké jurisdikci nalezneme hned pět definic nepřičetnosti, resp. testů nepřičetnosti, na jejichž základě je pak nepřičetnost prokazována v řízení před soudem. Tato kapitola tedy pojednává o M’Naghten testu, Testu nekontrolovatelnosti či Testu neodolatelného nutkání, Durhamově testu, ALI testu a také o Federálním testu.

Čtvrtá kapitola se zabývá samotnou komparací institutu nepřičetnosti. Stěžejní částí je pak analýza jednotlivých testů nepřičetnosti v návaznosti na definici nepřičetnosti dle trestního zákoníku. M’Naghtenův test, Test neodolatelného nutkání, Durhamův test, stejně tak jako Federální test byly shledány nedostatečnými, jelikož nepřičetnost je vázána vždy jen na složku kognitivní nebo volní, nikdy však nereflktuje přítomnost obou. Oproti tomu české pojetí nepřičetnosti, stejně tak jako A test dle Modelového trestního zákoníku, komponuje do svých definic obě tyto složky. Z tohoto důvodu jsou tyto definice hodnoceny jako nejširší možné, nejprůzračnější pro osoby duševní poruchou stížené a v neposlední řadě také jako nejpřiléhavější. Z důvodu dodržení rozsahu se tato diplomová práce nezabývá rozdíly v procesní úpravě, kde jich ale také najdeme nespočet.

²³² § 26 TZ.

Dle mého názoru vychází z této analýzy česká právní úprava institutu nepřičetnosti příznivěji, a to z důvodu logické konstrukce trestní odpovědnosti, vnitřní provázanosti jejich jednotlivých prvků, systematikou souvisejících institutů, reflexí jak složky kognitivní, tak složky volní ve své definici, a v neposlední řadě také díky postavení přičetnosti jakožto obecného znaku trestného činu.

Seznam zdrojů

Bibliografie

ADAMOVÁ, K. a kol.: *Dějiny evropského kontinentálního práva. Vysokoškolská právnická učebnice*. Kolektiv autorů Právnické fakulty UK. 2., dopl. vyd. Praha: Linde, 2004. 852 s.

AMERICAN LAW INSTITUTE. (1985). *Model penal code: official draft and explanatory notes: complete text of model penal code as adopted at the 1962 annual meeting of the American Law Institute at Washington, D.C., May 24, 1962*.

BAŠNÝ, A. K možnosti vyšetření duševního stavu pachatele před zahájením trestního stíhání. *Trestněprávní revue*. 2004, roč. 3, č. 12., s. 346.

BOGUSZAK, Jiří, Jiří ČAPEK a Aleš GERLOCH. *Teorie práva*. 2., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2004. ISBN 80-735-7030-0.

CIPRIANI, D. *Children's Rights and the Minimum Age of Criminal Responsibility: A Global Perspective*, Ashgate 2009.

CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M. *Nepříčetný pachatel: (Aktuální praktické i teoretické problémy trestního práva a trestního řízení v ČR v souvislosti s posuzováním nepřičetnosti – srovnávací studie)*. Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR. Svazek 55. Praha: SEVT, a.s. 1995.

DUBBER, Markus Dirk. *Criminal law: model penal code*. New York: Foundation Press, 2002. Turning point series (Foundation Press). ISBN 978-1587781780.

DRESSLER, Joshua. *Understanding criminal law*. 3rd ed. New York: Lexis Pub., 2001. Understanding series (New York, N.Y.). ISBN 978-0820550275.

FENYK, J., Císařová, D., Gřivna, T. a kol. *Trestní právo procesní*. 6. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2015.

FRIEDMAN, Lawrence M. a Grant M. HAYDEN. *American law: an introduction*. Third edition. New York, NY: Oxford University Press, [2017]. ISBN 978-0190460594.

GERLOCH, A., KYSELA, J., KÜHN, Z. et al.: *Teorie a praxe tvorby práva*. Praha: ASPI, 2008.

GŘIVNA, Tomáš. *Trestní právo hmotné. 2.*, aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010.

HARVÁNEK, Jaromír a kol., *Právní teorie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013.

HUNGR, Pavel. *Srovnávací právo: právní kultury*. Ostrava: Key Publishing, 2008. Právo (Key Publishing). ISBN 978-80-87071-57-1.

JELÍNEK, Jiří. *Trestní právo hmotné: obecná část, zvláštní část* / Jiří Jelínek a kolektiv. 2017. ISBN 9788075022363.

KALLAB, Jaroslav. *Trestní právo hmotné platné v zemi české a moravskoslezské*. Praha: Melantrich, 1935.

KNAPP, Viktor. *Velké právní systémy: úvod do srovnávací právní vědy*. 1. vyd. Praha: C.H. Beck, 1996.

KÜHN, Zdeněk, a kol, *Judikatura a právní argumentace: teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou*. Vyd. 1. Praha: Auditorium, 2006.

NOVOTNÝ, O., Vanduchová, M. a kol. *Trestní právo hmotné. 1. Obecná část*. 5. vyd. Praha: 2007.

PERKINS, Rollin Morris a Ronald N. BOYCE. *Criminal law*. 3rd ed. Mineola, N.Y.: Foundation Press, 1982. ISBN 978-0882770673.

SOLNAŘ, Vladimír. *Systém československého trestního práva: základy trestní odpovědnosti*. 1. vyd. Praha: Academia, 1972.

SPIRIT, Michal. *Úvod do studia práva*. 2. vyd., aktualiz. dle nového občanského zákoníku. Praha: Grada, 2014. Expert (Grada). ISBN 978-80-247-5280-8.

STORM, Lisa. *Criminal Law by Storm*. Morrisville, NC: Lulu Publishing Services, 2015.

ŠÁMAL, Pavel. *Trestní právo hmotné. 7.*, přeprac. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014. ISBN 978-80-7478-616-7.

ŠÁMAL, Pavel, Jan MUSIL a Josef KUČHTA. *Trestní právo procesní*. 4., přeprac. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2013. Academia iuris (C.H. Beck). ISBN 978-80-7400-496-4.

VÁLKOVÁ, Helena. *K trestněprávnímu obsahu duševní poruchy a jeho souvislostem s přípustností zabezpečovací detence u některých pachatelů.* [online] *Trestněprávní revue.* 2011. roč. 10, č.9 s. 253-256. ISSN 1213-5313.

VARVAŘOVSKÝ, Pavel. *Základy práva: o právu, státě a moci.* 2., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: ASPI, 2009. ISBN 978-80-7357-407-9.

Elektronické zdroje

ASOKAN, TV. The insanity defense: Related issues. *Indian Journal of Psychiatry* [online]. 2016, 58(6) [cit. 2019-09-03]. DOI: 10.4103/0019-5545.196832. ISSN 0019-5545. Dostupné z: <http://www.indianjpsychiatry.org/text.asp?2016/58/6/191/196832>

CALLAHAN, Lisa A., Henry J. STEADMAN, Margaret A. MC. GREEVY a Pamela Clark ROBINSON. The Volume and Characteristics of Insanity Defense Pleas: An Eight-State Study. *Bull Am Acad Psychiatry Law* [online]. 1991, 19(no. 4) [cit. 2019-06-02]. Dostupné z: <https://pdfs.semanticscholar.org/03e2/b6ce44bd80e31dd07b7e04c6c69c5015209e.pdf>

DRESSLER, Joshua. *Criminal law* [online]. 2nd ed. St. Paul, MN: Thomson/West, c2010 [cit. 2019-06-29]. ISBN 978-0-314-92750-7.

FEUERSTEIN, Seth, Frank FORTUNATI, Charles A. MORGAN, Vladimir CORIC, Humberto TEMPORINI a Steven SOUTHWICK. *The Insanity Defense. Psychiatriy* [online]. 2005, 2(9), 24-25 [cit. 2019-09-03]. Dostupné z: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2993532/>

GRECHEK, Julie E. The Insanity Defense In The Twenty-Fisrt Century: How Recent United States Supreme Court Case Law Can Improve the System. *Indiana Law Journal* [online]. 2006, 81(4) [cit. 2019-07-01]. Dostupné z: <https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1494&context=ilj>

HELM, Rebecca K., Stephen J. CECI a Kayla A. BURD. Unpacking insanity defence standards: An experimental study of rationality and control tests in criminal law. *The European Journal of Psychology Applied to Legal Context* [online]. 2016, 8(2), 63-68 [cit. 2019-07-27]. DOI: 10.1016/j.ejpal.2016.02.004. ISSN 18891861. Dostupné z: <http://journals.copmadrid.org/ejpalc/article.php?id=4e4e53aa080247bc31d0eb4e7aeb07a0>

KUST, Jan. Ústava USA: *Jaké jsou hlavní principy a struktura?* Ústav práva a právní vědy [online]. [cit. 2019-08-12]. Dostupné z: <https://www.ustavprava.cz/blog/2017/01/ustava-usa-jake-jsou-hlavni-principy-a-struktura/>

MELVILLE, John D. a David NAIMARK. Punishing the Insane: The Verdict of Guilty but Mentally Ill. *J Am Acad Psychiatry Law* [online]. 2002, 30(no. 4) [cit. 2019-09-03]. Dostupné z: <https://pdfs.semanticscholar.org/aadd/897b2d00bd6bb3ff350708310842c314ec4a.pdf>

MILLER, Henry T. Recent Changes in Criminal Law: The Federal Insanity Defense. *Louisiana Law Review* [online]. 2016, 46(2) [cit. 2019-05-07]. Dostupné z: <https://digitalcommons.law.lsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4955&context=lalrev>

NEVILLE, Kristin. The Insanity Defense: A Comparative Analysis. *The Human Context* [online]. 1976, 2010(7) [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: <https://commons.emich.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1219&context=honors>

ROBINSON, Paul H. et al. *The American Criminal Code: General Defenses*. *Journal of legal analysis* [online]. 2015, 7(1) [cit. 2019-08-04]. Dostupné z: <https://academic.oup.com/jla/article/7/1/37/891170>

SLOBOGIN, Christopher. *The Integrationist Alternative to the Insanity Defense: Reflections on the Exculpatory Scope of Mental Illness in the Wake of the Andrea Yates Trial*. [online] *American journal of criminal law*. 2003, 30(3).

VAHIA, VihangN. *Diagnostic and statistical manual of mental disorders 5: A quick glance*. [online] *Indian Journal of Psychiatry*. 2013. [cit. 2019-08-14]. DOI: 10.4103/0019-5545.117131. ISSN 0019-5545. Dostupné z : <http://www.indianjpsychiatry.org/text.asp?2013/55/3/220/117131>

WALTON, Douglas. Philosophical Perspectives on the Insanity Defense. *The Human Context* [online]. 1976, (7), 564-560 [cit. 2019-08-11]. Dostupné z: <http://dougwalton.ca/papers%20in%20pdf/75philper.pdf>

Soudní rozhodnutí

United States v. Hudson and Goodwin, 11 U.S. 32 (1812)
Dusky v. United States, 362 U.S. 402, 402 (1960)
Medina v. California, 505 U.S. 437, 453 (1992)
State v. Deer, 287 P. 3d 539, 542 (Wash. 2012)
Jackson v. Indiana, 406 U.S. 715, 731 (1972)
Hinckley v. United States, 163 F.3d 647 (D.C. Cir. 1999)
State v. Johnson 167 A. 344, 348 (Pa. 1933)
McDonald v. United States, 312 F.2d 847, 851 (D.C. Cir. 1962)
Durham v. United States, 214 F.2d 862 (D.C. Cir. 1954)
Daniel M'Naghten's Case, (1843) 8 Eng. Rep. 718 (H.L.)
United States v. Freeman, 357 F.2d 606, 618 (2d Cir. 1966)
United States v. Polizzi, 545 F. Supp. 2d 270, 276 (E.D.N.Y. 2008)
Pollard v. United States, 282 F.2d 450 (6th Cir. 1960)
State v. White, 270 P.2d 727, 730 (N.M. 1954)
Leland v. Oregon, 343 U.S. 790, 799 (1952)
Jones v. United States, 463 U.S. 354, 368 n.17 (1983)
State v. Okie, 987 A.2d 495, 497 (Me. 2010)
Srov. United States v. Pollard, 171 F. Supp. 474, 479 (E.D. Mich. 1959)
Foucha v. Louisiana, 504 U.S. at 83 n.6.
Addington v. Texas, 441 U.S. 418, 426–27 (1979)
State v. Staten, 247 N.E.2d 293, 298 (Ohio. 1969)
Godley v. Commonwealth, 343 S.E.2d 368, 370 (Va. App. 1986)
State v. Pike, 49 N.H. 399 (1870)
Pacheco v. State, 770 S.W.2d 834, 835 (Tex. App. 1989)
Dashield v. State, 110 S.W.3d 111, 115 (Tex. App. 2003)
State v. Fichera, 903 A. 2d 1030 (N.H. 2006)
United States v. Brawner, 471 F. 2d 969 (D.C. Cir. 1972)
Re Rosenfield, 157 F. Supp. 18 (D.D.C. 1957)
Washington v. United States, 390 F. 2d 444, 455–56 (D.C. Cir. 1967)
Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 1. 2011, sp. zn. 3 Tdo 1456/2010
Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSR ze dne 7.6.1978, sp. zn. 11 Tz 21/78 (R 17/1979)

Právní předpisy

Ústavní zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ve znění pozdějších ústavních předpisů

Usnesení č. 2/1993 Sb., předsednictva ČNR o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (o soudnictví ve věcech mládeže), ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 418/2011 Sb., o trestní odpovědnosti právnických osob a řízení proti nim, ve znění pozdějších předpisů

Zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých zákonů

Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 36/1967 Sb., o znalcích a tlumočnících, ve znění pozdějších předpisů.

U.S. Constitution, U.S. Code: Title 18 – Crimes and Criminal Procedure

Nepříčetnost: Srovnání české a americké právní úpravy

Abstrakt

Tato práce si klade za cíl zachytit podstatu institutu nepřičetnosti z hmotněprávního hlediska dle české a americké právní úpravy a vyvodit z nich případné rozdíly. Nejdříve je porovnán kontinentální právní systém, z něhož vychází český právní řád s právním řádem angloamerickým, na kterém je postavena americká právní úprava. Následně jsou vymezeny základní pilíře českého právního řádu včetně postavení trestního práva. Pozornost je věnována také politickému systému ve Spojených státech, jelikož v důsledku federalismu zde existují dvě úrovně práva, které mají značný vliv na legislativy jednotlivých států.

Analyzována je také konstrukce trestní odpovědnosti dle pojetí českého práva a jelikož podstatou trestní odpovědnosti je spáchání trestného činu, je i tento definován. Pro účely komparace jsou nastíněny okolnosti vylučující protiprávnost a důvody zániku trestnosti. Vzhledem k faktu, že americké právo vychází z common law, je trestní odpovědnost vymezena jak z pohledu common law, tak dle Modelového trestního zákoníku, jenž je spolu s common law jedním ze základních pramenů amerického trestního práva.

Další část práce je zaměřena na samotný institut nepřičetnosti dle obou právních řádů. Pro české trestní právo je příznačná klasifikace kritérií nepřičetnosti na biologické a juristické a vymezení pojmu duševní porucha. Ve Spojených státech je nepřičetnost dokazována na základě testů nepřičetnosti, jenž tvoří stěžejní část této kapitoly. Pojednání o těchto testech je také doplněno o jejich konstruktivní kritiku.

Stěžejní částí je pak samotná komparace institutu nepřičetnosti na základě informací obsažených v předcházejících kapitolách. Tato část obsahuje také porovnání dílčích oblastí, kterým byla věnována pozornost, a to: kontinentálnímu a angloamerickému právnímu systému, pojetí trestného činu, konstrukci trestní odpovědnosti a okolnostem vylučujících protiprávnost, resp. důvodům zániku trestnosti.

Klíčová slova: Institut nepřičetnosti, testy nepřičetnosti, okolnosti vylučující trestnost, common law, Modelový trestní zákoník USA

Insanity: Comparison of Czech and American legal concept

Abstract

The aim of this thesis is to capture the essence of the institute of insanity from the substantive point of view according to the Czech and American legislation and to deduce any differences from them. First, the continental legal system on which the Czech legal order is based is compared with the Anglo-American legal system from which the American legislation is derived.

Subsequently, the basic pillars of the Czech legal order including the position of criminal law are defined. Attention is also paid to the political system of the United States, because, as a result of federalism, there are two levels of law that have a significant impact on national legislations.

Hereupon, the structure of criminal liability according to Czech law is analyzed. Since the prerequisite of criminal liability is the commission of a criminal offense, this is also defined. For the purposes of comparison, circumstances excluding punishability as well as circumstances excluding liability are outlined. Due to the fact that US law is based on common law, criminal liability is defined both from the perspective of common law and the Model Penal Code, which are of the basic sources of US criminal law.

Next part of the thesis is focused on the institute of insanity in the light of both legal concepts. Czech concept of insanity is characterized by the classification of biological and juristic criteria as well as the importance of the term mental disorder. In the United States, insanity is proven by the insanity tests that represent the core of this chapter. The discussion of these tests is also enriched with their constructive criticism.

The main part of this thesis is the comparison of the institute of insanity based on the information contained in the previous chapters. This section also includes a comparison of the sub-areas that have been addressed: the Continental and Anglo-American legal systems, the concept of crime, the construction of criminal liability and circumstances excluding punishability, respectively circumstances excluding liability.

Keywords: Insanity, insanity tests, excuse defenses, common law, Model Penal code

Použité zkratky

ALI Americký právní institut

ČR Česká republika

MPC Modelový trestní zákoník

TZ Trestní zákoník

USA Spojené státy americké

Seznam obrázků

Obrázek č. 1: Rozložení právních systémů

Obrázek č. 2: Dělbba moci ve Spojených státech

Obrázek č. 3: Testy nepřičetnosti dle jurisdikce

Obrázek č. 4: Testy nepřičetnosti dle převažující složky

Tabulka 1: Poruchy duševní a poruchy chování

Graf 1: Systém znaků trestného činu